JIŘÍ SAHULA:
STAROČESKÁ CÍRKEV NÁRODNÍ

V OLOMOUCI 1919

NÁKLADEM SKUPINY SPOLEČNOSTI SV. CYRILA A METODĚJE V OLOMOUCI VYDAL „NAŠINEC“

JIŘÍ SAHULA:
STAROČESKÁ CÍRKEV NÁRODNÍ

V OLOMOUCI 1919

NÁKLADEM SKUPINY SPOLEČNOSTI SV. CYRILA
A METODĚJE V OLOMOUCI VYDAL „NAŠINEC“

TISKLA
ARCIBISKUPSKÁ KNIHTISKÁRNA
V OLOMOUCI

POVAHA KŘESŤANSKÉ PROPAGANDY MEZI GERMÁNY A SLOVANY.

Šíření křesťanství u národů germánských a slovanských se dálo za zcela jiných okolností než v staré říši římské. Státní náboženství starořímské bylo vyspělejší a těšilo se pečlivější soustavě než náboženství polobarbarských seveřanův. Organisace kultu byla v Římě právě za slavného Caesara Augusta († r. 14 po Kr.) obnovena a utvrzena. Augustus stavěl bohům nové chrámy, obnovil staré zvyky, rozmnožil počet kněží, kterým zabezpečil značné příjmy. Církevní nádherné slavnosti byly znovu zavedeny a rozšířeny. V době Caesarů také vznikl kult panovníků a jejich zbožnění po smrti.

Tedy křesťanství naráželo na mocně zbudovaný systém náboženství pohanského, který hověl panovníkovi, urozencům a hrdému stavu kněžskému. Osoby ve státu rozhodující tudíž již v zájmu vlastního prospěchu pozemského bránily se proti vnikání víry nové, která přinášela i zárodky velikých změn sociálních, ohrožovala existenci dobře honorovaného stavu pohanských kněží a činila újmu umělcům pracujícím pro pohanské chrámy.

Za to však v severozápadní Evropě splýval pohanský náboženský kult se sociálním a politickým životem tolik, že tam vlastně nebylo zvláštního kněžského stavu. Kněžství bylo spojeno s vladařstvím. Panovník a kmenová knížata vykonávali náboženské funkce pro příslušníky svého národa nebo kmene. Političtí pohla-

váři přinášeli u národních obětišť bohům společné oběti jménem svých příslušníkův. I když u některého kmene se vyvíjel zvlášní kněžský úřad, neutvořil se kněžský stav s výsadami přesně stanovenými. Kněží zůstávali pomocnými funkcionáři veřejné bohoslužby.

Slované holdovali ovšem polytheismu (mnohobožství). Ale každý kmen měl svého boha hlavního, uctívaného ve veřejné svatyni. K této byly odváděny určité dávky ode všech příslušníků. Kníže, starosta rodu, otec, byli obětníky pro svazky, které stály pod nimi. Oběti konány na hradech, na obětních místech ve vsích, anebo jen na krbu. V určité dny scházeli se příslušníci kmene k ústřední svatyni, aby se tam účastnili společných obětí a soudů.[1]

Tudíž pronikání křesťanství nehrozilo v slovanských krajích pohromou nějaké zvláštní kastě kněžské. Ustavení duchovenstva křesťanského v těch územích mohlo se uskutečniti bez sociálních otřesů. Záleželo s počátku na vůli pohlavárů, jaké sociální postavení má klerus zaujmouti. Počet otroků byl v poměru k množství občanů svobodných v zemích severoslovanských daleko menší, než v staré říši římské; nebylo tu tak podrobně vypracovaného otrokářského systému jako za vlády Caesarů kolem Středozemního moře; osud otroků slovanských byl také snesitelnější. Proto nauka o bratrství všech lidí nenarážela na tak obrovské kastovnické rozdíly, jako ve světě antickém. Nepřekáželi mezi Slo-

---

[1] Frant. Hrubý v Českém Časopise Historickém XXII, 46—47. Jan Kapras: Právní dějiny koruny české II., 1, strana 80.

vany propagandě křesťanství vyškolení a zištní rozumáři, nepůsobili poplachu ani pohanští učenci, ani umělci. Naopak náčelníci kmenů seznávali, že křesťanství jejich příslušníky teprve kulturně povznese. Sebezbožnění u vladařů slovanských nebylo.

Tyto i jiné okolnosti přispívaly k snadnějšímu šíření křesťanství v zemích slovanských než v antické říši římské. V obrovské državě Caesarů rozšiřovala se nauka Kristova proti vůli státu, byla vášnivě odmítána státními úředníky; odporovala náboženství státnímu zcela zřetelně. Proto se tam vyvíjela církev v katakombách a vůbec v ústraní; hlásili se do ní většinou lidé prostí, ujařmení. Kdož z učenců, dvořanův a jiných lidí křest přijímali, buďto své přesvědčení dle možnosti před státními orgány tajili, anebo prchali z dosahu soudní moci říšské. Tudíž katolická církev skládala se za vlády pohanských Caesarů z vyděděnců, z lidí pronásledovaných, takže první tři století po Kristu katolická církev byla chudá. Nemohla si zabezpečiti nemovitého majetku, její právní nároky nedocházely ochrany veřejných orgánův občanských. Zato však právě proto, že na útvar jejího ústrojí a na její péči pastýřskou neměli vlivu vynikající urozenci laičtí a zřízenci státní, uchovávala si svobodu statků duchovních. I nástupcové svatého Petra sice zmírali na místech popravních, ale svou velikou — třebaže značně rozptýlenou — obec věřících spravovali nezávisle na státu.

Jakmile zásluhou Konstantina Velikého r. 313 církev nabyla svobody a státní podpory, bylo lze očekávati, že další rozvoj církve bude silně určován vlivem laickým. Církev byla důmyslně organisovanou společností veřejnou; její obrodné zásady zasahovaly hluboce do

praktického života státní společnosti. Proto křesťanská organisace ani nesměla tvrditi, že účast orgánů státních na jejím vývoji jest zhola zbytečná. V říši východořímské domohla se brzy světská vláda nad církevními záležitostmi tak veliké moci, až svobodný vývoj církve byl rdousen. Ale v říši západořímské ústřední vláda za častých nájezdů barbarských nestačila ani na své specielní politické úkoly, takže stát spěl k zániku. Politikové světští v těžkých krisích byli vděčni, jestliže papežská stolice sama vyvíjela vynikající politickou akci na ochranu italských poddaných a jejich spojenců. Velice úspěšnou politikou autorita papežství stoupla tak, až se zdálo, že celý křesťanský západ se sloučí pod papežem jako vrchní hlavou. Za takové situace ovšem v západořímské říši církev požívala veliké svobody, její vývoj nebyl určován nebo zdržován vlivem laickým.

Když však přijali katolickou víru Germáni, vytvářela se scenerie jiná. Jestliže v starém Římě křesťanství se šířilo zdola, hlavně horlivostí ponížených, prostých, mezi Germány byla uváděna propaganda křesťanství v pohyb shora, od velmožů, kteří mocně působili na obrácení svých poddaných. Germáni vytvořili mohutné politické celky a usilovali, aby státní moc měla co největší vliv na uspořádání věcí církevních i v náboženské společnosti nové. Vždyť velmoži již před přijetím křtu zvykli si tolik považovati úpravu církevních řádů za úkol kmenových náčelníkův a vůbec státu!

V říši franské na př. za Meroveovců svolávali říšské synody panovníci a svou autoritou státní synodním rozhodnutím dodávali platnosti. Měli přední slovo v dosazování biskupův. Někdy je jednoduše

sami jmenovali. Kněžstvo platilo daně a bylo povinno i službou vojenskou na výpravách válečných. Ačkoli tvořilo zvláštní stav, spadalo pod soudní pravomoc královu.

Kdo z laiků vystavěl kostel, pokládal jej za svůj soukromý majetek; dosazoval k němu a sesazoval kněze dle vlastní vůle. Králové a velmoži považovali kněze u svých kostelů za nájemníky. V podobné odvislosti byly i kláštery.[1]

Za Karla Velikého byli biskupové silně připoutáni k povinnostem státním; jestliže jejich veřejná pravomoc byla i částečně rozšířena, propůjčeny jim takové výsady jako orgánům státním. Zvláště Karel Veliký chtěl býti i v záležitostech církevních vrchním pánem v politické své državě.

Papež byl ovšem uznáván za vrchní hlavu církve učící. Nepopíralo se, že jest vlastně nejvyšší instancí ve věcech církevních vůbec. Ale ve skutečnosti král obstarával administrativu církve ve své říši téměř samostatně. Náboženský život splýval s životem státním skoro tak jako v době pohanské.

Po nejedné stránce státní poručnictví prospívalo utvrzení a propagandě řádů křesťanských. Pokud světská moc pracovala v duchu ideí papežských, bral na sebe stát velice důležité povinnosti, na které ještě fysické síly církve samé tehdy nestačily. Ale státní správa dopouštěla se při svém velikém sebevědomí také značných chyb, které se křížily rozhodně s duchem evangelia a jež pověsti církve nijak neprospívaly.

---

[1] K. Krofta: Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské v Českém Časopise Historickém X. 15.

Nelze však tvrditi, že v době karolinské utvořila se v říši franské církev — národní. Říše ta byla mnohojazyčná, a její vlády nesnažily se zjednávati prostřednictvím katolické církve despotickou nadvládu jedné řeči mateřské nad živými jazyky národů jiných. Šlo tu o zpevnění státního území, o mocné připoutání rozsáhlých krajů k vládě ústřední.

Když po smrti Karlově došlo k značným politickým otřesům v říši, papežská stolice snažila se nabýti náležitého vlivu na církevní ústrojí v západní Evropě. Ale pokusy selhaly. Teprve za dvě století papežský boj o skutečnou vrchní pravomoc nad katolictvem veškerým docílil úspěchů podstatných a praktických.

Slované, kteří přijímali křest později než Frankové, učili se církevní správě od západních, kulturně i politicky vyspělejších sousedův. I mezi Slovany šířilo se křesťanství shora. Kmenoví náčelníci podporovali proměnu náboženských poměrů dosti horlivě již proto, aby jim z nových řádů kynuly takové výhody jako politickým pohlavárům západním. Slovanští knížata ani nečekali, až se schopní domácí kandidáti kněžství dostatečně vycvičí v apoštolské činnosti mezi svými krajany někde u vzdělaných kněží cizích. Povolovali volný vstup na své území misionářům cizím a částečně sami zvali cizí kněze do svých krajů.

Kněží, kteří přicházeli do českých krajů odjinud, byli považováni ovšem za cizince. Právo přijímati cizince, poskytovati jim pohostinství a popřáti jim volnost působení v území spočívalo v rukou knížat. Tudíž cizím misionářům ani nebylo možno bez dovolení knížat ve slovanských svobodných krajích učiti nábo-

ženství křesťanskému. Tím méně bez dorozumění s politickými pohlaváry by byli mohli pracovati veřejně v misiích.[1]

Mluví-li se tedy při počátcích křesťanství v zemích českých o misionářích přicházejících ze západu, pracovali tito mužové u nás většinou na přímé pozvání a za podpory domácích knížat. Ovšem leckdy povolnost kmenového pohlavára k cizím misionářům mohla býti vyvolána i politickým tlakem mocnějších sousedů, cítil-li se na nich pohlavár nějak závislý. V tom dávném čase vnikala do našich krajů víra křesťanská bez přímého praktického popudu římského dvora; aktivní účast papežské stolice na pokřestění Čechů marně bychom ve starých a zaručených historických zprávách hledali.

Za to však se dovídáme z fuldských annálů, že čtrnáct českých velmožů rozhodlo se přijmouti křest i se svými poddanými; odebrali se tedy ke dvoru krále Ludvíka Němce (nejspíše do Řezna) a tam byli pokřtěni 13. ledna r. 845.[2]

Ke skutku významu tak velikého nedošlo bez delší a důkladné úvahy. Slované čeští již před tím delší čas se stýkali s křesťanskými Franky a Bavory. Pozorovali jistě se značným zájmem, jaký vliv má křesťanství na život veřejný. Seznávali, že přijetím nové víry nepozbudou své politické moci; ale také věděli, že nové řády jim ukládají důležité, dotud neobvyklé povinnosti. Jestliže neměli býti nazváni od křesťanských sousedů velikými pokrytci, musili se aspoň po-

---

[1] Fr. Vacek: Sociální dějiny české doby starší, 369.
[2] Fr. Vacek l. c., 371.

starati o konání bohoslužeb pro své rodiny a domácí čeleď. Tedy bylo potřebí aspoň zjednati hned kněze-kaplany. Velmoži franští dle příkladu královského dvora měli na svých venkovských sídlech domácí kaplany, kteří v domech pánů (v kaplích) konali služby Boží a zastávali duchovní správu jak při rodinách svých chlebodárců tak při jejich čeládce. Takový kaplan učil děti svého pána v literním umění, někdy mu konal i služby písařské a účetnické a pod. Pán si obstaral kaplana nezávisle na vůli hierarchie. Obyčejně si vybral talentovaného jinocha, dal jej vzdělati ke stavu duchovnímu a pak požádal některého biskupa, aby jinocha vysvětil.[1]

Jestliže však oněch čtrnáct velmožů chtělo míti takové kaplany, přijali nejspíše kněze bavorské, kteří byli k službě dvorské ochotni.

---

[1] Vacek l. c., 371.

ZNÁRODNĚLÁ CÍRKEV V ŘÍŠI VELKOMORAVSKÉ.

Jak se šířilo mezi českými kmeny křesťanství bezprostředně po roku 845 dále, jest dosti nejasno. Zato máme průzračnější zprávy, jakým způsobem pronikala již dříve nauka křesťanská do sousedních spřízněných kmenů na východě a jihu. Ve Velké Moravě množili se prozíraví stoupenci církve obecné. Byla tu uvědomělá snaha setrvati v praktickém sjednocení s nejvyšší viditelnou hlavou všeho katolictva. Při tom v druhé polovici IX. století došlo k muhutným pokusům o znárodnění církve ve Velké Moravě a k emancipaci od některých církevních řádů a forem, které zdomácněly v říši franské.

Jméno Moravanů ozývá se po prvé r. 822 na sjezdě frankfurtském. A asi kolem roku 830 se setkáváme se jménem knížete Mojmíra, který rozdrobené kmeny spojil v imposantní státní celek.

Důmyslný panovník, pozoruje těžké počátky akce sjednocovací, nevystupoval bezohledně proti silnému politickému vlivu východofranskému; užíval pokoje s velikou říší k vnitřnímu ucelení državy vlastní. Nikde se nepraví, že byl Mojmír sám křesťanem. Ale jelikož panovník sledoval prospěchy plynoucí z křesťanství a hleděl odstraniti výbojné záminky mocnějšího souseda křesťanského, nebránil propagandě křesťanství na svém území. Tudíž již tehdy křesťanství do velkomoravské říše vnikalo nejspíše usilováním patriarchátu akvilej-

ského a pak arcibiskupa solnohradského a biskupů pasovského a řezenského. Vedle Mojmíra připomíná se v tehdejší Moravě vévoda Privina, který snad sídlel v Nitře. Ačkoliv byl tento vladař pohanem, dal zde vystavěti a kolem roku 830 solnohradským arcibiskupem Adalramem vysvětiti křesťanský chrám.[1] Toť světlá nápověď, že slovanští velmoži se nestrachovali, že křesťanství vnikající k nim z německých krajů podvrátí jejich moc. Naopak ze stavby chrámů jim kynuly značné hospodářské výhody a utužení politické pospolitosti, jak ještě uslyšíme. Když byl Privina ze svého knížectví vypuzen, přijal křest a později mezi novými svými poddanými v dolní Pannonii velice horlivě šířil a utvrzoval křesťanství, jsa lenníkem Ludvíka Němce.

Synovec Mojmírův Rastislav čili Rastic, který vládl nad Moravou od r. 846, byl dosazen od Ludvíka Němce. Nový kníže byl sám již křesťanem; lehce lze se domysliti, že osvědčoval německým misionářům přízeň ještě větší než Mojmír.

K propagandě křesťanské ho povzbudily i úspěchy Privinovy v Pannonii. Ludvík totiž roku 847 daroval Privinovi za věrnost a horlivost u víře území spravované jako léno ve vlastnictví dědičné.

Přes to však německé misie pokračovaly jen zvolna; na synodě mohučské konstatováno, že křesťanství na Moravě teprve jest v začátcích.[2] Nelze ovšem přisvědčiti těm, kteří se domnívají, že učitelé z Vlach, Řek a

[1] V. Novotný: České dějiny I/1, 291—292. Srv. Frant. Snopek: Die Slavenapostel, Kremsier, 1918. Str. 71.

[2] V. Novotný l. c. 313.

Němec učili poddané Rastislavovy jazykem cizím. Tu by bývaly misie zcela zbytečné. Spíše lze míti za to, že cizí věrozvěstové neosvojili si jazyka slovanského dokonale. A jestliže od lidí bezgramotných žádali velikou přeměnu řádů náboženských, byla špatná výslovnost k tak pronikavému obratu prostředkem velice chatrným. Jestliže někteří snad byli nuceni docela používati tlumočníků, takže scházelo bezprostřední dorozumívání kněze s pohany, byla to rovněž veliká závada úspěšné propagandy.

Jelikož zatím v Pannonii Privina závodil se svým synem Kocelem v podpoře katolických institucí, Rastislav se odhodlal k akci, která by rozšířila a utvrdila křesťanské řády co nejrychleji. Věděl, jak nepatrný jest praktický vliv papežského dvora na církevní politiku německou. Proto mohl tušiti, že těsné sblížení Moravy s Římem posílí fysicky oba spojence a přetne mnoho nitek výbojné politiky západního souseda Slovanstva. Možno tudíž zprávu slovanské legendy, že Rastislav obrátil se o duchovní pomoc nejprve do Říma, považovati za věrohodnou. Pastrnek soudí, že kníže usiloval, aby z Říma byl ustanoven pro Moravu biskup k vůli zřízení zvláštní diecése moravské. „Vždyť o autorisaci římskou ucházel se i později, když byl obdržel učitele z Cařihradu.“[1] Patrně však pokus Rastislavův byl zmařen vlivem žárlivé říše franské.

Proto moravský panovník obrátil bdělé oko k Cařihradu. Vyslal kolem roku 862 poselství k císaři Michalovi s prosbou, aby byli vypraveni na Moravu u-

[1] Fr. Pastrnek: Dějiny slovanských apoštolů Cyrila a Metoda. Praha 1902. Str. 65.

čitelé vykládající zásady křesťanské víry srozumitelně.

K apoštolátu byli vybráni dva bratří rodem Řekové: Konstantin a Metod. Oba tito učení mužové jistě ovládali některý slovanský dialekt. Konstantin ještě před výpravou do Moravy sestavil písmo vyhovující potřebám slovanských jazyků a pokusil se o překlad nejdůležitějších textů bohoslužebných.

Nijak nelze dokázati, že by byl Rastislav sám pojal úmysl prostřednictvím slovanské liturgie budovati samostatnou slovanskou kulturu a emancipovati tak svou državu od osvěty západní. Účel příchodu řeckých bratří byl misijní; Konstantin a Metod sice byli přivítáni na Moravě (nejspíše roku 863) velice slavně, ale nepřinesli si vysvědčení nějaké vyšší pravomoci. Konstantin byl pouhý kněz a Metod dokonce toliko mnich-laik nebo nejvýš jáhen.[1]

Ale právě proto, že Rastislav nečekal od soluňských bratří obrovité organisátorské akce kulturně-národní, tím více se musíme podiviti věhlasu ušlechtilých apoštolů, kteří viděli do budoucnosti a konali mnohem více, než jim s počátku bylo uloženo.

Původcem úsilí o bohoslužebný jazyk slovanský byl důmyslný apoštol-filosof Konstantin; zahájil emancipační církevní politiku proti kněžím německým — zřízencům německé státní myšlenky. Činnost obou ušlechtilých bratří byla na Moravě tak úspěšná, že budila velikou pozornost netoliko v Němcích, ale i v Pannonii a v samém Římě.

---

[1] Novotný l. c. 325.

Nemíníme zde opakovati zprávy o všech dalších osudech svatých bratří, jež jsou podány podrobně v knihách jiných. Ale upozorníme na některé okolnosti zvláště zajímavé. Sám Kocel, spravující po smrti svého otce slovanské území při jezeře Blatenském, ačkoli měl styky s německým episkopátem tolik přátelské, osvědčil vřelou příchylnost a úctu k dílu svatých bratří, když se s nimi osobně seznámil.

Papež Hadrian II. v Římě r. 867 uznal bohoslužebnou oprávněnost Konstantinova překladu liturgických knih. Dal vysvětiti slovanské žáky apoštolů soluňských. Metod vysvěcen na kněze a Konstantin obdržel hodnost biskupskou.

Někteří římští theologové tehdy namítali, že bohoslužebnými jazyky jsou jen latina, starořečtina a hebrejština. Patrno tedy, že nedávali přednost jednomu živému jazyku před živou řečí jinou a že k námitkám jich nevedla národní nevraživost. Ale papež své schválení zdůraznil tím, že přikázal jednomu kritisujícímu biskupovi, aby světil pět slovanských žáků.[1]

Když Konstantin-Cyril v Římě r. 869 umíral, tklivě povzbuzoval bratra, aby pro láskou svou ke klášteru na hoře Olympské nezapomněl na veliké apoštolské dílo moravské. Cyril byl v Římě pochován s největšími církevními poctami, jaké se prokazovaly jen samému papeži.[2]

Nyní i Metod přijal hodnost biskupskou. Když pak poselstvo knížete Kocela žádalo, aby papež poslal

[1] Pastrnek l. c., 227. Fr. Snopek v Hlídce XXII, 292—293.

[2] Snopek l. c. 293.

Metoda do Pannonie, odpověděl Hadrian významně: „Nejen tobě samému, nýbrž všem těm krajům slovanským (i do panství Rastislavova a Svatoplukova) posílám Metoda jako učitele od Boha a od sv. apoštola Petra.“ V bule svědčící všem třem moravsko-pannonským knížatům schválena slovanská liturgie. Řečeno zde dodatkem: „Tento však jediné zachovávejte obyčej, aby při mši dříve čten byl apoštol (epištola) a evangelium římsky, pak slovansky, aby se vyplnilo slovo Písma: Chváliti budou Hospodina všichni národové; a jiné: Všichni hlásati budou různými jazyky velikosti Boží, jakož dal jim Duch svatý mluviti. Jestliže však některý z učitelů, kteří k Vám přicházejí a na sluch Váš dorážejí a od pravdy na bludy Vás obracejí, odvážil by se Vás sváděti, haně knihy jazyka Vašeho: budiž odloučen a církevnímu soudu odevzdán, dokud se nenapraví.“[1]

Uvážíme-li, jak velikou moc si osobovali v záležitostech církevních politikové západní, seznáváme, že k tak značné papežské ochraně Soluňanův a jejich plánů bylo zapotřebí zvláštní odvahy. Ba, ideální papež nařizoval i to, nač jeho síly zatím nestačily. Kolik bavorských hánců liturgie slovanské mohl citelně potrestati? Bavorští kněží již před příchodem Soluňanů do Říma dávali na jevo veliký odpor k slovanské misii. Bylo možno s určitostí čekati, že žárlivost bavorského episkopátu ještě stoupne, až se rozhlásí, že Metod se vrací do Moravy jako biskup. Vždyť již samo schválení slovanské liturgie bylo v přirovnání k latinskému ritu západnímu

[1] Pastrnek l. c., 92—93. Novotný l. c., 333—334.

privilegiem. Frankové a Bavoři, kteří byli pokřtěni dávno před Moravany, při mši sv. a jiných obřadech užívali jazyka latinského.

Ke všemu r. 868 docházelo na moravských hranicích k srážkám s Němci; roku následujícího slovanské kmeny z Čech podnikaly vpády do Bavor, kdež zapalovaly vesnice a zajímaly zvláště ženy. V srpnu téhož roku (869) došlo docela k veliké válce Germánů proti území Rastislavovu, Srbům a od nich najatým Čechům.

Za takých okolností ovšem návrat Metodův byl velice nebezpečný. Svatý biskup tedy prodléval u Kocela; kníže ten prý sám dal návrh, aby Metodovi byla přiznána hodnost arcibiskupa pannonského obnovením někdejší diecése srěmské. Byla to žádost dosahu velikého; papež vyhověl ochotně.

Již z dosavadního líčení patrno, jak papežská stolice se snažila svou blahovůlí k Slovanům dosíci mocné fysické opory proti hrdým politikům bavorským laickým i kněžským. Papež doufal, že bude moci celou novou arcidiecési prohlásiti za majetek kurie a že tak v rozsáhlém území nabude daleko většího vlivu, než jaký měl na evropském západě. Jakmile se utvoří hierarchie slovanská, spojí se s Římem těsněji než episkopáty jiné, papežský úřad arcipastýřský bude slaviti triumfy. Byl to plán velikolepý a jeho úspěšné provedení jistě by bylo ústrojí církevnímu valně prospělo.

Ale roku 870 zradou Svatoplukovou byl Rastislav jat a v poutech vláčen do Bavor. Morava byla vydána v šanc franským vojům.

Takový veliký převrat ovšem znamenal pro plány papežovy a Metodovy katastrofu.

Nyní naprosto nebylo možno doufati, že biskupové němečtí vzdají se dobrovolně práva na vykonávání církevních funkcí v území Kocelově; v tomto knížectví byly i veliké statky arcibiskupa salcburského a jiných biskupů bavorských. Tudíž němečtí biskupové se strachovali i o svůj hmotný majetek. Proto zdvihli protest. Když se Metod vrátil na Moravu, byl jat a od německých biskupů tupen i trýzněn (ke konci roku 870 nebo počátkem r. 871.)[1] Arcibiskup dopraven do Němec, kdež byl vláčen ve sněhu a mrazu z vězení do vězení a znovu bolestně soužen. Papež Hadrian viděl, že šlechetné plány jeho se zhroutily vinou samého proradného Svatopluka. Jestliže sám panovník mařil znárodnění církve, bylo za vítězného jásotu Franků papeži nejobtížnějším úkolem vnucovati Moravě církevní samosprávu.

Proto zaslouží velikého obdivu energický papež Jan VIII., který po Hadrianovi nastoupil ke konci r. 872. Ten hned počátkem roku 873 vypravil svého legáta Pavla, biskupa ankonského, k osvobození Metodovu. Listy papežovy velice přísně kárají smělé bezpráví biskupů bavorských. Na straně papežově dosud nebyla účinná fysická moc. Ale morální převaha věci papežovy a Metodovy byla veliká. Bylo nejhrubším porušením církevního práva, že se odvážili biskupové souditi krutě arcibiskupa, a že páchali na Metodovi násilnictví smělejší než solnohradský arcibiskup Adalvin. Frizinskému biskupovi Annonovi dokázáno, že se v Římě vykrucoval lživě.

Papež také zdůraznil svá práva na arcidiecési

[1] Novotný l. c. 346—347. Pastrnek l. c. 100—101.

pannonskou; prohlásil, že žádné válečné události nemohly změniti stará práva na to území, jehož správa svěřena byla Metodovi.[1] Zajímavo, že při této rázné akci papežského stolce se nemluví o slovanské liturgii. Patrno, že biskupům bavorským mnoho na otázce jazykové nezáleželo. Jim šlo spíše o hmotný zisk.

Papežova politika tentokráte zvítězila. Metod po soužení, které snášel půl třetího roku, vrátil se do Moravy. Patrno, jak stoupala morální autorita papeže, který obstojné fysické moci proti německým hodnostářům jak světským tak duchovním neměl. Papežovo právo na Pannonii Ludvík II. uznal, takže vliv německý v tom území valně poklesl.

Ale vítězství nebylo bez oběti: užívání slovanské liturgie bylo zakázáno. Jaký vliv na tuto změnu měl Svatopluk, není dosti jasno. Jest jisto, že kníže Metodovým ideám neposkytoval náležité podpory. V době, kdy Metod byl vězněn, nahrnulo se do Moravy mnoho nových kněží ze západu, takže květ slovanské liturgie vadl; i ti Moravané, kteří Němce nenáviděli, zvykali si na ritus západní. Jestliže měli býti cizinci po příchodu Metodově bez nových velikých zápletek a otřesů odstraněni, bylo potřebí zemi dlouhými boji zemdlené nějakého kompromisu. Slovanští kněží měli dokázati, že zcela dobře zastanou funkce německých vetřelců. Když tedy aspoň úředně zabezpečena na Moravě práva liturgii latinské, vypuzení německých kněží z území Svatoplukova nebylo podnětem k politickým otřesům; padla jedna záminka Bavorů proti samostatnosti arcidiecése slovanské!

---

[1] Pastrnek l. c. 103—105.

A Metod rozvinul nyní činnost velice blahodárnou. Slovanská legenda dosvědčuje: „Od toho dne (od návratu Metodova) velmi počalo vzmáhati se učení Boží, a klerikové množiti se po všech městech a pohané věřiti v pravého Boha, svých bludů se zříkajíce; tím více též moravská říše počala se rozšiřovati na všechny strany a nad nepřáteli svými se stálým úspěchem vítěziti, jakož i sami (Moravané) vypravují.“[1]

Opravdu závislost Moravy na říši východofranské stávala se stále povrchnější. Při tom úřední zákaz liturgie slovanské měl málo praktické ceny; Metod prováděl slovanskou emancipaci dále. Ale bývalo by velice povážlivé vystupovati bezohledně proti liturgii latinské. Vliv duchovenstva bavorského, který byl starší vlivu Metodova, nebylo možno náhle vykořeniti, zvláště když sama světská vláda z politických ohledů tak často osvědčovala Němcům příchylnost. Když po pádu Rastislavově byli kněží nepřátelští Metodovi ze země vyháněni, neodešli všichni a v čase pokojnějším nabývali za Svatopluka na Moravě nové síly. Někteří z německých duchovních těšili se veliké přízni knížecího dvora.[2]

Z církevního dualismu nedovedla se říše Svatoplukova vymaniti ani tehdy, kdy již měla svého slovanského arcibiskupa. Svatopluk věděl, že pokusy o politickou svéprávnost Moravy potřebují pomoci papežovy; také seznával, že nejlépe jest provésti nové zámysly politické nehlučně, bez velkých sporů s křesťanstvem západním, které by mohly zaviniti značné

---

[1] Pastrnek l. c. 107.

[2] Srv. Novotný l. c. 366.

otřesy. Kněžím německým stávala se liturgie slovanská stále nepohodlnější, tak že obvinil křivě Metoda r. 879 u papežské stolice z kacířství.[1]

Prakticky spekulující Svatopluk chtěl čeliti nepokojným živlům obratnou diplomacií.

Výsledkem snah panovníkových a zápasu německých kněží s Metodem bylo, že papež Jan VIII. vydal r. 880 bulu Moravanům velice příznivou. Vítal rozhodnutí Svatoplukovo „s pominutím všech knížat světských dáti se v ochranu stolice apoštolské"; vyhověl přání jeho a přijal ho i s jeho lidem do své ochrany. O pravověrnosti Metodově vydal Jan VIII. vysvědčení stkvělé a přikázal liturgii slovanskou.[2]

Významno bylo, že papež jasně stanovil, aby Metodovi bylo v říši Svatoplukově poddáno kněžstvo všecko — tedy i německé. Arcibiskupovi měl býti podřízen i kněz Wiching, původem Šváb, který se stal biskupem nitranským. Jestliže kníže přízní k Wichingovi osvědčoval dále náklonnost k rituelnímu dualismu, Wiching brzy prozradil, že jsou mu i zcela špatné prostředky dobré k podvrácení díla Metodova. Přissál se ke knížeti jako jmélí ke stromu; získal si u dvora veliký vliv tím, že dovedl hověti i Svatoplukovým vášním. Odepřel Metodovi poslušnost, ryl v jeho utěšené květnici jako krtek. Metodovi nepomohla ani ochrana papežova, protože bez pomoci politických činitelů moravských papež nemohl proti bouřlivákovi užíti mocné exekutivy.

---

[1] Snopek l. c. 830.

[2] Novotný l. c. 371, 373. Snopek: Die Slavenapostel, 86, 100—101.

Církevní stav říše velkomoravské posiluje v nás přesvědčení o pravé příčině podivného chování Svatoplukova dvora. Nejevila se tu jen snaha po kompromisním vyrovnání zevnějších formálních protiv mezi západem a Moravou. Příčinou skrovné podpory byl tu i duch režimu svatého arcibiskupa. Velmoži moravští srovnávali; seznávali, jak na západě jest klerus poddajným nástrojem velmožů, jak tam aristokracie řídí církevní věci libovolně. Metod však usiloval, aby z těsnějšího přimknutí k papežské kurii vzešla pronikavá reforma mravů netoliko mezi prostým lidem, ale i mezi velmoži. Svatý arcibiskup odporoval snahám těch, kteří hleděli degradovati kněžstvo na své sluhy. Muž tak osvícený, který dovedl mnoho trpěti pro uvolnění křesťanského lidu slovanského, nechtěl býti ujařmencem sám. Rozuměje dobře duchu evangelia, nemínil se státi v akcích církevních pouhým ochotným pobočníkem svého knížete; chtěl vésti správu církevní k prospěchu lidu tak, jak se na jeho hodnost slušelo, ačkoli by si byl následováním příkladu biskupů západních pojistil osobní pohodlí.

Kooperace Říma z Metodem měla dobýti církvi na východě střední Evropy takové svobody, na jakou po dobu dohlednou nebylo naděje v zemích západních, kde se již poměr státu k církvi podrobně vykrystalisoval a utvrdil.

Svatopluk však přivinul se těsněji k Římu nikoli ze zvláštní úcty k vznešené autoritě, nýbrž z praktických cílů politických. Moc jeho skutečně se šířila znamenitě. Ale národní církev v té podobě, jakou jí dával Metod, knížeti a jiným hrdým velmožům se nelíbila. Ti v ní chtěli míti hlavně prostředek k svým

světským cílům. A jelikož Wiching dovedl choutkám aristokracie lichotiti, nepodivíme se příliš, že na samém dvoře knížecím dovedl vítěziti nad autoritou Metodovou. Ačkoli jasných zpráv o příčinách nevůle mezi knížecím dvorem a arcibiskupem nemáme, přece jenom události nepřímo napovídají, že Wiching vítězil snahou, aby moravští laičtí politikové přizpůsobili církevní poměry arcidiecése Svatoplukovy k nezdravým poměrům v říši franské.

Čím více moc Svatoplukova stoupala, tím byl poměr mezi vladařským dvorem a Metodem napjatější. Panovník docela začal slovanskému obřadu otevřeně odporovati. Ovšem hlavní příčinou nepřátelství k dílu Metodovu nebyl ritus. Vždyť sám arcibiskup věděl, že slovanská liturgie není účelem sama sobě. Sám Novotný dosvědčuje: „Tím vším jest ještě pravděpodobnější, že i tu spolupůsobila větší povolnost kleru franského k bujnému životu smyslného Svatopluka, kterého Metod odpuzoval svou rigorosností, jako vůbec přísná jeho péče o zachování předpisů církevních ve věcech manželských výslovně jest dosvědčena.[1]

Jistě spor mezi mocí světskou a arcibiskupstvím stále vzůstal, ježto Metod krátce před svým skonem († 885) vyřkl nad všemi svými protivníky slavnou klatbu. Ke kroku tak ráznému byl by se jistě vetchý stařec neodhodlal, kdyby nebyl viděl, jak jeho nejšlechetnější ideály vinou strany Wichingovy se hroutí žalostně. Tedy pro odpor samých politických činitelů moravských Metod nemohl uskutečniti svůj ideál církve

[1] L. c. 391—392.

znárodnělé, pronikavě obrozující, která v těsném spojení s nejvyšší viditelnou hlavou církve obecné by se odpoutala od nezdravých proudů západních.

Metod ovšem sám nepodceňoval význam a faktickou sílu liturgie latinské. Vždyť za svého nástupce prohlásil Gorazda, svého žáka, „dobře znalého i v latinských knihách". Gorazd ovšem nemohl býti dostatečnou náhradou za velikou autoritu ctihodného trpitele, věhlasného učitele a energického reformátora, jakým byl Metod. Wichingové dýchali volněji, zakročili v Římě u nového papeže Štěpána V. (zvoleného r. 884) proti slovanské liturgii a kněžím věrným vzácnému odkazu Metodovu.

Papeži bylo v žalobě mnoho na žáky Metodovy nalháno, byla podezřívána i jejich pravověrnost. Papež slovanskou liturgii zakázal a připojil pohrůžky těm kněžím, kteří by se jí nechtěli zříci. Wiching pak dělal na Moravě bezohledného exekutora; Svatopluk jeho mstivé akci ponechal volnost. A tak nastalo kruté pronásledování učedníků Metodových, kteří se nechtěli odpřisáhnouti slovanského obřadu.[1]

Později týž Wiching v naději na získání veliké osobní moci opustil dvůr moravský a dal se do služeb mocných politických nepřátel Svatoplukových. Pronásledování slovanského obřadu politických nadějí Svatoplukových nesplnilo. Němečtí biskupové i velmoži vystupovali dále se svými nároky na Moravu, pokud říše tato nebyla (někdy r. 907) vyvrácena od Maďarův.

[1] Pastrnek l. c., 132.

PODMÍNKY PRO ÚTVAR ZEMĚPANSKÉ CÍRKVE V ČECHÁCH.

Máme-li dosti určitých zpráv, jak se v IX. století vyvíjela církevní politika velkého slohu v říši velkomoravské, o akci téhož druhu v Čechách pronikají po roce 845 na světlo jen skrovné záznamy. Za to však můžeme s mnohem větší jistotou zaznamenati, jaký byl mezi kmeny českými vnitřní stav církevních záležitostí ke konci věku IX. a v stoletích následujících.

Srovnají-li se zprávy a poznámky různých pramenů, jest velmi pravděpodobno, že český kníže Bořivoj přijal někdy před rokem 885 křest z rukou samého Metoda.[1] Tedy Bořivoj by byl prvním křesťanským knížetem v Čechách. Vždyť nelze nijak dokázati, že by byl některý z oněch čtrnácti pohlavárů, pokřtěných r. 845, značně vynikal nad ostatní v Čechách svou mocí.

Ale z pokřtění Bořivojova nesmíme vyvoditi příliš mnoho. Bořivoj byl ovšem knížetem velice vlivným. Lze s jistotou považovati tohoto vladaře za knížete celého kmene vlastních Čechů, osedlých ve středu naší země. Také se zdá, že moc jeho vladařského stolce v čas vážné potřeby byla podporována od knížat okolních. Tolik však nutno míti na zřeteli, že Bořivoj nebyl ústředním knížetem všech kmenů českých. Ovšem měl veliký vliv na obrácení

[1] Novotný l. c. 384. Snopek: Die Slavenapostel, 392—393.

svých vlastních poddaných. Ale i zde propaganda narážela na odpor. Pozoruhodno, že mu tradice připisuje založení prvého kostela na Levém Hradci, tedy nikoli na hradě Pražském, kdež bylo centrum jeho vlády. Levý Hradec měl mnohem menší politický a vojenský význam než hrad ústřední.

Byl-li tedy Bořivoj pokřtěn od arcibiskupa moravského, stalo se tak asi na dvoře Svatoplukově, kdež náčelníci českých kmenů se mohli přesvědčiti i o politických výhodách nové víry. Ovšem křestní akt znamenal rozšíření působnosti arcibiskupství velkomoravského i na území Bořivojovo. Z toho lze posouditi, jak málo v praxi i tenkrát ještě znamenala v Čechách jurisdikce misie řezenské.[1] Dle autora legendy ze 12. století sv. Metod přidal Bořivoji kněze Kajcha, čímž ještě určitěji naznačeno spojení českého rodu knížecího s arcidiécesí moravskou. To však také nepochybně znamenalo, že Bořivoj uznal nad sebou politickou svrchovanost Svatoplukovu. Mělo-li se křesťanství ve středu země české pevně vkořeniti, bylo k tomu zapotřebí souhlasu a podpory kmetů (náčelníků rodů). A tu právě okolnosti dosti zřetelně napovídají, že v samém vladařství Bořivojově propukl silný odpor proti nové víře — ať již z důvodů náboženských či politických. Pohanská reakce vystoupila tak mohutně, že Bořivoj prchl z vlastní země pod ochranu mocného Svatopluka. Nyní Svatopluk svou svrchovanost nad Čechy upevnil a po smrti Bořivojově ujal se bezprostředně nad územím tím vlády na újmu dědiců Boři-

[1] Srv. Novotný l. c., 382—383, 440—441. Snopek l. c. 392—407.

vojových. Tuhá vláda Svatoplukova budila v Čechách značný odpor a docela vyvolala pevnější semknutí českých kmenů proti zahraničnímu jhu. Po smrti Svatoplukově († 894) vévodové čeští vstoupili do svazku s říší východofranskou; r. 895 totiž v Řezně se podřídili vnukovi Ludvíka Němce Arnulfovi. Chtěli změniti tuhou závislost na Velké Moravě za volnější svazek bavorský. Mezi přítomnými vévody, kteří snad zastupovali většinu české země, zaujímal přednější místo Spytihněv. Tento muž byl křesťanem již před zmíněným vyjednáváním s Arnulfem. Jestliže se Čechové podrobili politické svrchovanosti říše východofranské, uznali tím také církevní jurisdikci téhož státu nad zemí českou, ačkoli tenkrát asi liturgie slovanská ještě u nás převládala nad latinskou. Spytihněv uváděl do Čech kněze latinské.

Po smrti Spytihněvově (asi r. 905) vládl bratr jeho Vratislav, který snažil se horlivě křesťanství mezi svými poddanými utvrzovati. Když r. 921 zemřel, byl za jeho nástupce uznán nezletilý Václav. Pokřtěná matka Drahomíř svou ctižádostí, krutostí a mstivou povahou prozrazovala zřejmě sklony pohanské a dávala tak dítkám svým špatný příklad; ale na vnímavé srdce kněžicovo nejvíce působil vliv ušlechtilé a osvícené babičky Lidmily a otce Vratislava. Když došel Václav právních let (někdy v letech 923—924), ujal se vlády pevnou rukou. To byl první kníže český, o kterém máme bezpečně zjištěno, že v šíření křesťanství nehledal v přední řadě politické prospěchy svého území a že nepodporoval na účet zdravé reformace osobní zájmy podřízených velmožů. Uvážíme-li, že křesťanství se šířilo i v tom čase v naší zemi shora

a že politická centralisace ještě zde nebyla provedena, budí v nás veliký obdiv vpravdě rekovná odvaha knížete mladistvého. Pověst o zbožnosti Václavově šířila se i daleko za hranicemi, takže kníže byl od mnohých za svatého považován ještě dříve, než skončil smrtí mučednickou.

Ovšem jeho energie netoliko státnická ale i nábožensko-reformní narážela na rozčilený protitlak hrdých a polobarbarských velmožů, kteří spekulovali, co jim vynesou nově zakládané kaple a kostely, a jak nové řády utvrdí jejich politický význam dle příkladu východofranského. Nadto v naší zemi bylo tehdy ještě nemálo pohanů, kteří pomýšleli na bezohlednou reakci.

Sv. Václav zakládal horlivě nové kostely; odhodlal se vystavěti i nový nádherný chrám na hradě Pražském. K chrámům bylo ovšem zapotřebí kněží. A svatý kníže si přál, aby bylo k hradním chrámům ustanoveno duchovenstvo vzdělané, skuteční pastýři lidu. Takových kněží však v národě polobarbarském nebylo možno v krátké době ani nalézti ani vychovati dostatek. Světec byl uchvácen reformními proudy proslulého kláštera Clunijského. Jestliže se tedy k službám v Čechách hlásili kněží bavorští a švábští, kteří horovali pro život vpravdě asketický, přijímal je kníže ochotně a štědře je podporoval.[1] Tím se tehdy ovšem v naší zemi nešířila germanisace. Kněží z ciziny přicházející zachovávali obřad latinský, ale jinak se přizpůsobovali poměrům českým. Při tom se udržovala v Čechách dále liturgie slovanská, pokud počet duchovenstva ritu Metodova na to stačil.

---

[1] Srv. Vacek l. c. 373.

Opakujeme, že proudy a rozběhy západní měly v přední řadě za účel ve slovanských územích zdůrazniti politickou moc a státní bezpečnost imperia, nikoli odnárodniti kmeny české. Němečtí panovníci a jejich orgány nemínili překážeti národnímu rozvoji v území českém.

Význam německého vlivu na slovanské obyvatele Čech dobře vystihuje Novotný ve svém úsudku o významu podrobení Boleslava I. Roku 950 skončila dlouhá válka Boleslavova s císařem Otou vzájemným dorozuměním. Český kníže uznal, že jeho země jest lénem říše německé. Novotný praví: „Bylo to jistě nejšťastnější rozřešení české otázky, byla to satisfakce podaná Václavovi. Tím dosaženo základní existenční podmínky našeho národa, rychlým splynutím s říší zabezpečena jeho národní samobytnost... Lze snad říci, kdyby Čechy nebyly se včas staly částí německé říše, že by později obyvatelstvo jejich bylo se stalo částí německého národa... A pojištění národní, jehož tím získáno, bylo provázeno jinou značnou výhodou, jíž tím dosaženo; byl tím zabezpečen samostatný vývoj vnitřní. A byla to výhoda tím větší, poněvadž v osobě Boleslavově dostalo se zemi naší organisátora schopného a povolaného. Jemu asi náleží zásluha, že položil základy novému zřízení, které se potom udržovalo a vyvíjelo. Ovšem, mluvíme-li o samostatném vývoji, neznamená to vývoj úplně neodvislý a bez cizích vlivů, a tedy v přední řadě vlivů německých. Ale výhoda spočívala v tom, že recepce šla nyní dobrovolně, nikoliv násilně, a cizí vlivy přejímány tak organicky a na prospěch celku.“ [1]

[1] L. c. 488—489.

Z tehdejší situace vysvítalo, že Boleslav potřebuje Oty I. a jeho bratra Jindřicha (nástupce Arnulfova) — a naopak. Velkomoravská říše byla ztroskotána nikoliv od Němců, nýbrž od národa maďarského, který nyní ohrožoval jak českou zemi tak Německo. Bylo také potřebí, aby země naše, dotud tolik zmítaná, delší čas brala nerušeně podíl na západní pokročilé kultuře — a aby vydatněji mohla konati přípravy k pevnější celonárodní organisaci církevní. Nebyla-li ohrožena německým imperiem v případě pokojného soužití s Německem česká národnost, nebylo ohroženo ani svérázné organisování českých záležitostí církevních.

Že dobrá shoda s Německem znamenala za svatého Václava a Boleslava I. pro národ výhodu, patrno z událostí, které se odehrávaly mezi Polabany.

Kam spěl vývoj pohanských Maďarů? Přijali dobrovolně křesťanství ritu latinského. Propaganda šířila se tam také shora. Ačkoli maďarské území nebylo přímo vklíněno do zájmové oblasti Německa jako země kmenů českých, přece jen německé imperium se uplatnilo značně i tam. Roku 1001 již bylo založeno arcibiskupství v Ostřihomě — tedy znamenitý doklad soběstačnosti uherské říše. Nastala sice pohanská reakce, ale konečným výsledkem vzbouření bylo, že pohanský král Aba Samuel byl r. 1044 poražen německým králem Jindřichem III., který r. 1045 udělil Uhry v léno Petrovi. Po smrti Bély I. byl vojskem německým do Uher uveden syn Ondřeje I. Salomon. A Uhry byly královstvím již od r. 1001, tedy mnohem dříve než Čechy! Tedy i politický a církevní rozvoj v říši uherské jest výmluvným ospravedlněním opatrné poli-

tiky sv. Václava a ukončení Boleslavovy války přátelským smírem. Romantické roztrpčení některých českých vlastenců nad dlouholetou závislostí české země na německém imperiu rozptylují nové dějepisné objevy a vývody, dle nichž řada českých vladařů ze spojení s Německem znamenitě těžila pro sebe a svůj národ na úkor německých vévodů. Německé misie mezi středověkými Čechy germanisace nešířily. Zato však sami čeští panovníci zakládáním nových měst utvořili u nás německé ostrovy.

KŘESŤANSKÉ KOSTELY A NIŽŠÍ DUCHOVENSTVO SVĚTSKÉ V DOBĚ KNÍŽECÍ.

Nyní přihlédněme blíže k vnitřnímu ústrojí a právním vztahům různých činitelů v církvi české. Nemíníme zde podrobně popisovati celý dosud známý obraz staročeské církevní společnosti; vybereme pouze několik scenerií, které spadají v rámec specielní úvahy.

Již z předchozích kapitol vysvítá, že osudy církve křesťanské v Čechách závisely zvláště ve století IX. a X. výhradně na péči zeměpanské. Církevní ústrojí se vyvíjelo tak, jak si přála moc světská. Nejvyšší hlava církve obecné zasahovala do směru české církevní politiky velice zřídka a to jen v případech velice naléhavých, kdy sami Čechové žádali, aby papež vmísil svůj hlas do církevních sporů českých. Mohlo by se tedy říci: Ačkoli staří Čechové uznávali, že nejvyšší instancí v církvi obecné jest papež a jakkoli měli tutéž konfesi jako Řím, přece jenom jejich církevní organisace byla v praksi svéprávná, národní. Ale takové označení by přesně povahu české církve nevystihovalo. V Čechách se rozvíjely poměry dle vzoru říše německé; a tam nešlo ve vlastním smyslu o církev určitého národa, nýbrž o náboženskou společnost celého státu. Podobně u nás. Ti knížata a kmenoví pohlaváři, kteří zvali do území českého mnoho kněží cizích, zajisté neusilovali dávati všem zjevům náboženským doma značku národní, netoužili po radikální emancipaci. Tím

méně se starali o znárodnění církve ti čeští panovníci, kteří povolávali cizince k hodnosti biskupův a opatův, dávajíce na svém dvoře přednost učeným kněžím cizím před svým kněžstvem českým. Tedy hodí se lépe říci, že v době knížecí v Čechách se zakořenila a rozvíjela církev státní, zeměpanská, která se šířila od pohlavárů k poddaným, tedy shora.

Pod mocí českých vladařů ocitali se částečně i Němci a Poláci. A kamkoli zasahoval přímo politický vliv českého knížete, tam se vyvíjela církevní politika obyčejně dle jeho vůle. Záležitosti náboženského kultu v krajích politicky ovládnutých řídily se dle vůle hlavy státu. Pojednáme tedy o poměrech náboženské organisace státní.

Krofta o počátcích křesťanství v Čechách praví: Církev jako ústav veřejný, ale od moci státní zcela odlišný, ústav s právy přísně vymezenými, jak proti všem soukromým nárokům právním tak proti moci zeměpanské, jistě nebyla v tehdejší době u nás možná. K zabezpečení své existence a svého vlivu potřebovala církev majetku a důchodů, kterých jí musil poskytnouti kníže a národ. Ani od tehdejších panovníků ani od národa polobarbarského, sotva víře Kristově získaného, nebylo lze očekávati, že by takové oběti přinášeli církvi zcela nezištně, že by dovedli vzdáti se všeho užitku ze statků darovaných církvi, všeho vlivu na jejich správu a tím na správu církve vůbec. Vliv živlu laického na správu církve byl u nás podporován také tím, že země neměla dlouho vlastního biskupa, a že tak základy první její církevní organisace položeny byly mocí světskou. Také po zalo-

žení biskupství podržel kníže velmi mocný vliv na správu církve.[1]

Fr. Hrubý praví o názorech kronikáře Kosmy na církevní záležitosti: „Panovníku českému dle jeho mínění Bohem svěřena byla „cura animarum“ (péče duchovní) a jemu od Boha dána i moc vybírati duchovní pastýře pro příslušníky své říše. Péče pak o zachování náboženských řádů a čistoty víry byla přímo jeho povinností, jakožto knížete říše křesťanské.“ Hrubý pokračuje: „Veškero duchovenstvo vyšší vůbec, zejména biskupové byli jen státními úředníky, fungujícími ve státní správě toliko jako zřízenci pro věci náboženské . . . I čistě církevní funkce, jako bylo na př. svěcení kostelů, konali někdy na rozkaz knížecí. Jsou knížecími biskupy, jak je často označuje Kosmas, stejně jako i všichni proboštové kolegiátních kapitul a opatové knížecích klášterů. Ve svém postavení nelišili se mnoho od knížecích úředníků hradských; jako oni trpěli i biskupové nejednou od knížete za svá provinění nebo zakoušeli vrtkavosti jeho přízně . . . Zvláštní církevní právo, zvané později právem kanonickým, bylo u nás v oné době ještě úplně neznámo; nebylo ani církevního práva státního, jež by alespoň v mezích státu vymezovalo poměr státu k církvi, jakožto korporace od státu rozdílné . . . Proto také nebylo v XI. století rozdílu mezi soudnictvím církevním a světským a nebylo právně žádného podstatného rozdílu mezi knězem a laikem.“

Jaký význam v náboženských záležitostech měl velmi

[1] Kurie a církevní správa v zemích českých v době předhusitské v ČČH X, 22-23.

dlouho kníže, patrno na př. z prostomyslného výkladu Kosmova o volbě biskupa r. 1099. Prý „kníže Břetislav, maje péči o duše a uvažuje o moci, která mu byla od Boha propůjčena k zvolení ženicha církve“, počal tiše zkoumati mravy svých kleriků, kterého z nich by měl povýšiti k nejvyššímu stupni kněžství.[1]

Rozumí se, že předchůdcové Břetislava II. tím spíše se podkládali za vrchní zemské správce církevních věcí. Zvláště tu bije do očí církevně-právní vystoupení knížete Břetislava I. ve Hnězdně po vítězstvích nad Poláky. S knížetem byl tam i biskup Šebíř. A přece Břetislav počínal si tak jako vrchní církevní pastýř svých poddaných. Kníže nad ostatky sv. Vojtěcha dával národu českému nový řád pro životosprávu; tato dekreta Břetislavova zasahují hluboce do kompetence církevní a svědčí, jak laik rozkazoval i vyššímu duchovenstvu.

V dekretech zapovídá se mnohomužství a mnohoženství, poroučí se přísné zachovávání monogamie. Neposlušným hrozí se prodejem do otroctví. Stejný trest určen kleslým a cizoložným dívkám, ženám i vdovám. Stěžuje-li si žena, že jest mužem týrána, rozhodne Boží soud (ordálie), která ze sporných stran má býti potrestána. Archipresbyter (arcikněz, arcipryšt) má oznamovati správci hradského okrsku lidi z vraždy podezřelé k potrestání. Arcipryšt všem, kdož by byli dopadeni v den nedělní nebo sváteční při nějaké polní práci, má sebrati dílo i potah; kromě toho provinilec složí 300 penízů do komory knížecí. Zakázáno zřizovati

[1] Fr. Hrubý: Církevní zřízení v Čechách a na Moravě a jeho poměr k státu. ČČH XXII, 40-41, 44, 416.

krčmy nové a udržovati již existující. Postiženého krčmáře nechť biřic přiváže na kůl, uprostřed tržiště a veřejně jej mrská až do svého umdlení; nápoje krčmářovy mají býti vylity. Kdož by mrtvé pochovávali v hájích nebo na polích, měli jako pokutu arcipryštovi dáti vola a knížeti 300 penízů.[1]

Arcipryštové byli správci velkofarnostních okresů, dohlížiteli na mravy, spolusoudci nad povinilci. Ale jejich kompetence výhradně závisela na knížecím dobrozdání. Byli orgány českého panovníka, zřízenci zeměpanskými. Biskup Šebíř ve Hnězdně vystupoval jako pobočník Břetislava I. Jest jisto, že od tohoto církevního hodnostáře vůbec nevyšel popud k reformním článkům. Šebíř totiž nijak nevynikal náboženskou horlivostí. Naopak přízeň světské moci mu byla mnohem milejší než akce pro nábožensko-mravní obrození českého lidu.[2]

Reformní dekreta, která tak hluboce zasahovala i do života církevního, byla tedy činem moci světské, skutkem vládním, ačkoli v Praze bylo biskupství zřízeno již roku 973, takže by se mohlo zdáti, že v době Břetislavově biskupský úřad přirozeným vývojem dospěl k značné moci. Břetislavovi sluší vzdáti zaslouženou chválu za to, že pochopil úkoly a povinnosti své autority, jaká mu příslušela v církevních věcech právem zvykovým. Ale to právě jest charakteristické, že ani ve chvílích nejupřímnějšího zápalu reformačního nepřišlo na mysl velmožům, že by bylo potřebí zrefor-

[1] Novotný: České dějiny III, 1, 22. Hrubý v ČČH XXII, 28. Fontes Rerum Bohemicarum, Tom. II, 73—74.
[2] Srv. Vacek l. c. 409. Novotný II, 7, 714.

movati zároveň i právní poměr státu k církvi a že by se měla dáti posvěceným representantům katolictva větší svoboda. Písmo ve prospěch uvolnění kněžstva přece samo mluvilo jasně, ale stoletý zvyk se tolik vkořenil, že nevyrušoval ani laických reformátorů ze spokojenosti s řády dosavadními.

Jestliže se nám jeví vláda laiků nad církví ve formě tak výmluvné za aktivního působení biskupství pražského, lehce lze se domysliti, že laický vliv na pořádání věcí církevních byl ještě mohutnější před rokem 973.

Za počátků křesťanství v Čechách budovány kaple a kostelíky na knížecích hradech a statcích. Tyto svatyně původně sloužily náboženským potřebám knížecí rodiny a jejího dvořanstva. Teprve časem, když se počet křesťanů množil, stávaly se veřejnými. Dlouhý čas nebylo postaráno o žádnou církevní organisaci. Když se začala přece vyvíjeti velkofarnostní organisace, měl kníže výhradní právo k stavbě kostelů farních. Vladaři ovšem stavěli kostely nejraději na nejdůležitějších zemských hradech, snažíce se tak doplňovati politickou organisaci hradskou. Kostel náležel nikoli církvi, ale zeměpánu. A jako byli povinni příslušníci kraje starati se veřejnou prací a nákladem o udržování hradu, tak byli povinni pečovati také o udržování kostela. Kostel farní nebyl původně majetkem výhradně knížecím, nýbrž vlastnictvím společenstevním všech příslušníků kraje. Teprve se vzrůstem centrální moci politické utužilo se i výhradní právo knížecí na farní kostely. Při určení hranic velkofarností dbáno shody mezi politickým a církevním rozdělením země. Kostely ty byly jen částí hradů, které

v jednotlivých obvodech byly středem veškerého života a správy politické i soudní, vojenské i fiskální.[1]

Nejenom kaple sloužící pobožnostem knížete a jeho domu, nýbrž i kostely otevřené lidu osedlému na okolních statcích knížecích nazýval kníže svými kaplemi.[2]

Přírůstkem obyvatelstva a rozvojem moci šlechtické došlo k trhání velkofarností, k budování kostelů na statcích podřízených aristokratů. Osoby urozené přály si odpočinouti po smrti na místě nejposvátnějším. Bylo jim hrdostí vystavěti svatyni, kdež by byly uloženy jejich ostatky. Sama církev dovolovala, aby pro fundátora a jeho příbuzenstvo stal se chrám pohřebním místem. Aristokrat zároveň se staral o náklad na vydržování kněze, který by se za jeho duši modlil a smírné služby Boží konal.[3] Toužil také, aby i jeho poddaným byla schystána svatyně pro společné bohoslužby.

Již za vzniku pražského biskupství mluví se o světských pánech kostelů. Ovšem práva pro budování chrámů nedobyli podřízení velmoži hladce, bez odporu knížat. Návrhy aristokracie na stavbu chrámů znamenaly velikou přeměnu. Jednalo se tu o zakládání nových farností, o získání části hospodářských prospěchů knížecích pro nové vrchnosti a jiné změny. Přes to krok za krokem proměna dokonávána.

O právních nározech doby tehdejší zajímavě nás poučuje vypravování Kosmovo k r. 1061. Bílinský kastelán Mstiš vystavěl při hradě kostel sv. Petra a po-

[1] Hrubý l. c. 51.

[2] Fr. Vacek: Sociální dějiny doby starší, 391.

[3] Fr. Vacek: Sociální dějiny doby starší, 391.

zval knížete i biskupa k slavnosti jeho vysvěcení. Pozvaní se dostavili. Ale po hostině vzkázal kníže Mstišovi, že mu jest odňata správa hradu. Kosmas vkládá do úst kastelánových tuto odpověď: „Knížetem jest a pánem; se svým hradem ať činí, co se mu líbí. Co však můj kostel dnes má, toho odejmouti kníže moci nemá.[1] Zkrátka kostel s celým příslušenstvím náležel tomu, kdo jej založil a vystavěl. Majitelé statků krok za krokem se domáhali práva na stavbu kostelů; podporovali tak ovšem rozvoj církevního života, ale zároveň tak otvírali zdroj nové hospodářské politiky, těžíce z kostelů hmotně.

Počátkem XII. století i na Moravě přestávala míti církevní organisace ráz výlučně zeměpanský. V druhé třetině toho století každý mohl svobodně stavěti na svém vlastním statku kostel.[2]

Zakladatelé kostelů odhodlávali se ovšem k nemalému nákladu a k jiným břemenům. Ale oběti jejich byly daleko vyváženy osobním ziskem. Majitel kostela byl nucen opatřiti si kněze. Ale dosazoval ke kostelu duchovního dle vlastní libosti; sesadil jej, kdykoli chtěl. Kostel mohl darovati, prodati nebo zastaviti i s jeho požitky.[3]

Tak se vysvětluje, proč kníže nazýval duchovní osoby, zřízené při vlastních chrámech a kaplích, obyčejně „svými kaplany", ať to byli duchovní správcové pro jeho dům či kněží osadní pro lid anebo kanovníci. V užším slova smyslu zváni knížecími kaplany ti kleri-

[1] Fontes Rerum Bohem. Tom II, 94.
[2] Hrubý l. c. 269.
[3] Srv. Kapras: Právní dějiny koruny české II/1, 86.

kové, kteří byli informátory křesťanského života rodiny knížecí; tito byli v domě knížecím zpovědníky a rádci v pochybnosti svědomí a obstarávali soukromou korespondenci svých pánů. Dle různých svých funkcí byli tříděni na „kaplany pokojské“ a na „kaplany poboční“. Jejich sbor slul zkrátka „knížecí kaplí“. Do tohoto sboru přijímáni klerikové učení, urození, většinou cizozemci; byli to buď kněží světští anebo mniši.[1]

Na jiných místech však nevládla zvláštní péče o výběr nejvhodnějších kandidátův. Ještě ve XII. století kostely a církevní beneficia se obsazovaly bez ohledu na biskupa, takže důležitých hodností kapitulních se dostávalo laikům. Hodností docházeli u nás klerikové, kteří přicházeli z ciziny bez propustných listů, bez nichž dle nařízení církevních neměli býti přijímáni nikde. Proskakují i zmínky, že někteří lidé kupovali kněžské úřady a důchody za peníze.

Vrchnosti vybíraly si kandidáty ze svých poddaných, kteří se ovšem snadno spřátelili s poručnictvím laiků. Kněžstvo bylo tehdy vůbec ženaté; otec hleděl pojistiti své důchody potomstvu, takže se mohla udržovati beneficia v rodě i po několik generací. Zajímavo, že kněz Zbyhněv založil nadání pro dva kanovníky a daroval jim je dědičně — tedy i pro potomstvo.[2] Ustanovení kněze ke kostelu, opatřenému stálým důchodem, stalo se obyčejně takto. Světský pán smluvil se s kandidátem kněžského stavu a představil jej některému biskupovi, kterého požádal, aby čekance vysvětil. Byli již klerik vysvěcen, byla pro něho vyžádána kano-

[1] Fr. Vacek: Sociální dějiny doby starší, 378.
[2] Hrubý l. c. 284—285.

nická instituce. Takto zřízený beneficiát měl pravidlně misi jen pro poddané své vrchnosti.

Stálý důchod plynul kněžím zřízeným z nadání pozemkového nebo statkového, z popluží s otročí čeledí, ze vsí s poplatnými hospodáři, z vinic, rybníků a lesů. V době naturálního hospodářství nemohlo býti lepšího základu k výživě kněžstva. Netoliko fundátoři, nýbrž i jiní dobrodinci uštědřovali kostelům takové nemovitosti. Ježto byly kostely původně a v přední řadě obdarovány k vůli konání pobožnosti za spásu duší zakladatelův a jejich příbuzenstva, bylo nadání chrámové zváno obyčejně záduším; jinak jmenováno věnem, příslušentvím anebo majetkem kostela (případně kaple) anebo zemí toho světce, v jehož ochranu byl kostel poručen. Na zádušních pozemcích pracoval buď kněz se svou rodinou anebo nevolní lidé, nazývaní dušníky, hlídači anebo zvoníky. V mladší době bývalo hospodářství smíšené, tak že částku země vzdělával kněz, ostatek pak byl osazen poplatnými zemědělci. Správu zádušního jmění měl majitel kostela, jemuž také příslušela vrchnostenské práva nad dušníky.

Užitek z přidělených nemovitostí daleko na výživu kněží a vydržování chrámů nestačil. Doplňovala se tedy sustentace jinak. Dospělí věřící byli povinni docházeti v neděli a ve svátek ke službám Božím a při nich odváděli své dárky, zvané oblace.[1] Historie štólových poplatků z té doby jest nejasná. Právo křtu a jiných určitých úkonů bohoslužebních bylo vázáno na kostel farní. Bylo též nařízeno pohřbívati mrtvoly u téhož kostela na společném hřbitově

[1] Vacek l. c. 391—392.

náboženské obce. Za ty úkony se platilo zvláště.

Jiným zdrojem příjmů kněze a kostela byly desátky, které byly patrně poněkud systemisovány teprve v době, kdy již uvedeno bylo v život pražské biskupství. Měly to býti desáté díly plodin polních a mladého dobytka nebo zvěře po domácku hlídané. Hned však za prvního biskupa desátky vzhledem na záduší byly velmi značně zredukovány. Dle sněmovních rozhodnutí mohučské provincie měl se desátek děliti na čtyři díly. Jeden díl se měl obrátiti na stavbu chrámův a další jejich potřeby; druhý na výživu duchovenstva; třetí na podíl chudým a vykupování otroků; čtvrtý ponechával biskup pro sebe a pro duchovenstvo stoličného kostela.[1]

Forma a velikost desátku se časem měnila. Na př. místo nepohodlného desátku snopného přijímán desátek v zrně a později se platívalo hotovými penězi.

To však nutno míti na zřeteli, že se všemi statky a důchody příslušnými knězi a kostelu hospodařil v přední řadě majitel kostela. Důchody a dávky brala světská vrchnost a přidělovala z nich knězi částky dle vlastního uznání. Kněz byl v postavení nájemníka, který musil se spokojiti tím, co mu vrchnost libovolně poskytla; na případné reptání se mu odpovědělo výpovědí a zjednáním kněze jiného. Že z takové tuhé závislosti hmotné se rodila závislost mravní, jest lehce pochopitelno. Nejlépe ovšem byli zaopatřeni kněží na statcích knížecích. Jinde však živořili chatrně.

Ježto stát literní vzdělávání ponechával úplně církvi, učili se klerikové různým způsobem. Buď cvičili se

---

[1] Vacek l. c. 493.

v ústavech zahraničních, nebo v domácích klášteřích; synové ženatých kněží, kteří se chtěli věnovati rovněž stavu duchovnímu, cvičili se u svých otcův. Ovšem celkem bylo vzdělání domácího kněžstva světského velice chatrné. Osvíceností je daleko předčili kněží-řeholníci. Přesto známa jsou z té doby jména i světských kněží velice učených.

KANOVNÍCI. DOSAZOVÁNÍ BISKUPŮ.

Kde u kostela bylo hmotné nadání (záduší) pro několik kněží, tam vzniklo kolegium. Organisací členů kolegia ustavily se kolegiátní kapitoly (kapituly), řídící se společnými pravidly; proto také údové kolegia zváni kanovníky (canonici, duchovní žijící podle určitého pravidla, řádu). Nejdůležitější takové zádruhy nacházíme ovšem v městech biskupských. Sbor kleriků, sloužících biskupovi a stoličnému chrámu, skládal se z kněží, jáhnů, podjáhnů a těch, kteří měli svěcení nižší (minoritů). Katedrální duchovenstvo pražské mělo společnou kongregaci kanovníků, přebývalo ve společném stavení, konalo hodinky kněžské ve sboru a mělo společný základ důchodů. Učení členové sboru měli konati duchovní čtení a tak povzbuzovati kolegy k theologickým studiím. Kandidáti klerikátu přebývali v domě kanovníků, kdež se vzdělávali, docházejíce zároveň hmotného zaopatření. Podle stupně svého prospěchu duševního docházeli nižšího svěcení.[1]

Nejstarší kapituly ovšem byly zeměpanské a neměly původně vlastního pevného jmění. Byly jim poskytovány cestou soukromou některé důchody z jmění knížecího. Probošti přijímali investituru z rukou knížecích. V kolegiátních kapitulách zeměpanských byli všichni

[1] Kapras: Právní dějiny zemí koruny české II, 1, 83. Vacek l. c. 407—408

probošti vybíráni z družiny knížecí. Panovník vůbec se staral, aby měl v kněžstvu mohutnou politickou oporu proti nepřátelům vnějším a vnitřním.[1]

Jakkoli členové kapitul měli dávati dobrý příklad klerikům nižším, vinou samé vlády prozrazovali veliké uvolnění. Protekční systém při osazování prelatur a kanonikátů šel tak daleko, že na místo v kapitulách se vetřeli netoliko pouzí laikové, ale i ženatí kněží a mnichové.[2]

Kněžstvo, které mnoho trpělo od svých světských vrchností, doufalo, že zřízením biskupství vzejde mocná ochrana jak pro kněžské zájmy morální, tak hmotné. Vědělo se ovšem předem, že se laikové svého poručnictví a svých hmotných prospěchů snadno nevzdají. Biskup se měl státi hlavou organisace církevní v diecési, strážcem hierarchického pořádku, sloupem duchovní osvěty v národě; měl napravovat polopohanské mravy velmožův i lidu. Ovšem měl býti také pevnou oporou knížecího rodu a politické jednoty země.

Ale zkoumejme, jaké postavení zaujímal biskup v církvi státní ve skutečnosti. Zřízení biskupství v Čechách záviselo výhradně na vlivných laicích. Jestliže tito se s myšlenkou episkopátu spřátelili, pak nemínili obětovati na oltář významného založení podstatnou část svých osobních anebo stavovských prospěchův.

Vizme, z jakých příčin a za jakých okolností k zřízení pražského biskupství došlo. O plánu tak důležitém ovšem bylo slušno informovati apoštolskou stolici,

[1] Hrubý l. c. 390, 391.
[2] Vacek, 423.

třebaže církev česká vyvíjela se ve skutečnosti zcela dle přání domácí moci světské. Papežská kurie podniku tomu přála. Vždyť také doufala, že český episkopát zvýší poněkud její autoritu na severu a že v utuženém svazku s biskupem českým docela nalezne posilu i proti biskupům německým, upoutaným tolik ke službě státní.

Ale uskutečnění tužby dvora knížecího záviselo hlavně na vůli krále německého. I tam bylo zaujato stanovisko příznivé; císařský dvůr se domníval, že pražské biskupství posílí zájmy státu německého. Němci zřizovali v krajích nově získaných biskupství k zpevnění moci politické. K utvrzení německého panství na př. sloužilo v území Slovanů Polabských biskupství havelberské, a braniborské, míšeňské a pak zvláště arcibiskupství magdeburské, jemuž podřízena některá biskupství „slovanská". Německá vláda tudíž se snažila zaokrouhliti síť biskupství v zájmovém pásmu východním, podříditi biskupa českého některému arcibiskupovi německému a tak utužiti vzájemnost obou říší. Proto jak císař Ota I. († 973), který dovršil snahy po obnově západního císařství římského, spočívajícího na národě německém, tak jeho syn Ota II. aktivně se účastnili na realisaci podniku knížete Boleslava II. Dějepisec Hrubý docela usuzuje: „Srovnáme-li veškery zprávy i o založení biskupství pražského a vezmeme-li v úvahu vývoj současných politických poměrů říšských i českých, nelze se ubrániti přesvědčení, že bylo ono mnohem více dílem politiky císařské, nežli že by bylo vzešlo z touhy národní. Čím pro císařskou moc měla býti silná biskupství v severní Italii při důležitých přechodech alpských a čím biskupství mezi slovanskými kmeny na Labi a

Odře, tím v politických snahách císařských mělo býti i biskupství v Praze, t. j. novou pevnou páskou k utvrzení panství říšského nad národem českým."[1]

Ovšem záleželo na dalším vývoji říše německé, na stupni státnického důmyslu dvora knížecího a také na budoucím vlivu papežské kurie, kterému ze sousedících panovníků stane se biskupství politickou oporou. Dvůr Boleslavův nemohl ihned své skutečné záměry uváděti ve skutek otevřeně.

Nejspíše ještě během roku 973 nebo nejpozději začátkem roku následujícího důležité založení vešlo v život.[2] Boleslav také při výběru prvního kandidáta na biskupský stolec volil cestu oportunní, jakou by se zavděčil císařskému dvoru. Biskupem stal se saský mnich Dětmar; pocházel z bezprostřední državy císařského rodu. Byl to muž velice učený a výmluvný a plynně ovládal jazyk slovanský. Přízeň knížecí získal si již dávno za pobytu v Čechách. Knížecí vůle snadno svou mocnou autoritou přiměla shromáždění lidu, aby byl i národem uznán za českého arcipastýře.[3]

Pražským založením přestala závislost Čech na biskupství řezenském; za to však stanovena podřízenost biskupa pražského arcibiskupství mohučskému. Tento poměr odvislosti měl skrovný význam praktický již proto, že Mohuč byla od českých hranic značně vzdálena. Ale právní páska tu byla; a i tento poměr byl císaři německému oporou k uplat-

---

[1] L. c. 405. Srov. Krofta: Řím a Čechy před hnutím husitským. Ve sborníku prací historických, 180.

[2] Novotný: České dějiny I/1, 588.

[3] Tamtéž 591—592.

nění vlastního vlivu na osudy pražského biskupství.

V neposlední míře jednalo se o právo investitury. Investiturou nazýváno skutečné uvedení v úřad biskupský nebo opatský odevzdáním znaků této hodnosti. Protože panovníci darovali biskupům a opatům pozemské statky (léna), znenáhla si osobili také obsazování stolců biskupských a opatských, porušujíce tak nezadajná práva římské kurie i jiných kompetentních zájemníků. Buď přímo hodnostáře jmenovali, anebo do volby zasahovali tak despoticky, že se stávala jen formalitou. Panovníci svým zvolencům podávali berlu a prsten na znamení jejich důstojnosti a takovým způsobem je uváděli v biskupství nebo v opatství. Počínali si při tom tak, jako by svěcení na biskupství bylo věcí vedlejší. Také za takovou investituru požadovali jakýsi poplatek, taxu, z které se časem vyvinula svatokupecká tržba. Panovníci prodávali biskupství a opatství tomu, kdo nabízel taxu větší a pokládali investované církevní hodnostáře hlavně za své many.

Snadno tedy lze pochopiti, že investitura byla předmětem dlouhého a velmi tuhého sporu mezi stolicí římskou a laickými vladaři. Papež zcela správně usiloval, aby zvláště biskupové svůj důležitý úřad duchovní vykonávali svobodně. Ale panovníci pokládali svěcení (tedy věc nejdůležitější) jen za jakýsi doplněk a nutnou výslednici svého rozhodnutí. Vladaři udělovali temporalia (statky hmotné) zároveň se spiritualiemi (statky duchovními, s pravomocí arcipastýřskou), činili světské zboží právním podkladem pro práva církevní. Tudíž se stanoviska právního postavení byla otázka investitury závažnou i pro biskupa českého.

V investituře českého biskupa jest jedna okolnost velice pozoruhodna. Pražský biskup neobdržel od německého císaře ani čtverečné stopy půdy; naopak prozřetelný kníže, aby si již předem zajistil převládající vliv na biskupa, sám pražskému biskupství slušné statky uštědřil. Přesto však právo investitury si vyhradil mladistvý německý císař. V požadování takového práva ovšem se zrcadlil státnický zámysl německého dvora. To, co dosud jevilo se mnohým jako formalita, mohlo se státi znakem vlivné pravomoci německého císaře pro případ hlubokého ponížení panovnického stolce českého.

V posledních letech dokázáno, že vliv německé koruny na obsazování biskupství pražského byl velmi značný. Hrubý se domnívá, že i druhý biskup (svatý Vojtěch) byl kandidátem císařským, což prý do jisté míry dává tušiti blízký poměr Slavníkovců k císaři. „O třetím a čtvrtém biskupovi, kteří pocházeli rovněž ze Saska, máme bezpečně potvrzeno, že byli dosazeni přímo císařem. Také ostré konflikty Boleslava Ryšavého s biskupem Thiddagem a saská podpora, s níž vyhnaný biskup byl několikráte uveden nazpět do Čech, jsou dosti výmluvným dokladem poměru pražského biskupství k oběma stranám. Současnému světu bylo to samozřejmo, že jen císař mohl zakládati a obsazovati biskupské stolce a že biskupové také jen jemu mají býti poddáni . . .“[1]

Ovšem vývoj českého státu a veliké spory v říši překážely německé koruně značně v uplatnění jejího vlivu na církevní poměry české. Se vzrůstem moci čes-

[1] L. c. 406.

kých panovníků stoupala také jejich pravomoc nad domácím episkopátem. A tak počátkem století XI. podařilo se českým vladařům zajistiti, aby se biskupové čeští volili výhradně doma.

Od té doby naši panovníci také rozhodovali sami o kandidátech biskupství a době volby. Snažili se houževnatě, aby interes císařů se obmezil na pouhý formální akt investiční. Jakkoli v Německu na základě vlastnického práva císařové kořistili v míře rozsáhlé z církevních statků zvláště od polovice XI. století, není známo, že by byli čeští biskupové dvoru německému vůbec něco odváděli. Ba docela čeští kandidáti již po domácí volbě před obdržením investitury císařské byli považováni za biskupy, takže již před přijetím prstenu a berly užívali biskupských statků.[1]

Vzrůst církevní pravomoci českého vladaře jeví se za Vratislava II. založením biskupství olomouckého r. 1063. Moc biskupa pražského vztahovala se před tím i na Moravu. Kníže se obával, aby nenabyl hrozivého vlivu jeho bratr Jaromír, který byl kandidátem na biskupský stolec pražský. Jednalo se ovšem také o zlepšení církevní správy Moravy, protože ani nejhorlivější biskup pražský nemohl věnovati náboženským záležitostem moravským péči dostatečnou.

Panovník biskupu Šebířovi nabídl značné odškodné za důchody plynoucí pražskému biskupství z Moravy a tak ho pohnul k souhlasu, aby byla Morava od diecése pražské oddělena. Z vůle knížete Vratislava stal se olomouckým biskupem břevnovský mnich Jan.

Panovník uvedl v život moravské biskupství s tou

[1] Hrubý l. c. 412.

tendencí, aby bylo bezprostředně závislé na moci knížecí. Za příprav k tomu založení (r. 1062) ničeho se nedovídáme o spolupůsobení stolice papežské. Ovšem spojení s Římem i tehdy bylo velmi primitivní: Na př. kolem roku 1065 jeden kněz církve české putoval do Říma, aby mu tam bylo uloženo pokání za těžký zločin. Papež však nedůvěřoval jeho ústnímu oznámení. Proto kajícník vrátil se do Čech, aby s písemným svědectvím biskupa Šebíře žádal za potvrzení pokání, uloženého od biskupa.[1] Při takovém spojení se vzdáleným Římem pranic by nepřekvapovalo tvrzení, že papež o přípravách k založení olomoucké stolice ani nebyl informován.

Sobeckým nátlakem biskupa Jaromíra došlo r. 1086 k dočasnému sloučení diecése olomoucké s diecésí pražskou. Jaromír mohl si proti Vratislavovi II., který se zatím stal již králem, proto tolik troufati, že byl sám z rodu Přemyslova a jako člen rodiny panující se opíral o přízeň mocných velmožův. Jaromír odpíral bratrovi poslušnost, užívaje zbraně pro právní význam českého státu velice nebezpečné; nevlasteneckým způsobem povyšoval formalitu na moc práva; tvrdil totiž, že jest povinen poslušností jenom císaři, protože přijal investituru z jeho rukou.

Vratislav byl velice hrdý na svou královskou důstojnost; ale když Jaromír s ním docela přerušil styky, nebylo v státě českém domácího biskupa, který by Vratislavovi II. o velkých svátcích vsadil na hlavu korunu. Král tedy v roztrpčení obsadil znovu olomoucké biskupství r. 1088. Vybral k té hodnosti svého dvor-

[1] Krofta l. c. 30—31.

ního kaplana Wezela.[1] I z tohoto skutku patrno, jak veliký vliv měl český panovník na osudy biskupských stolců, a co pokládal za jednu z hlavních funkcí arcipastýřových.

Čeští biskupové zkrátka byli biskupy knížecími, předními dvorními kaplany. Měli zvyšovati spolu s jinými hierarchy majestát panovníka jakožto vrchního pána i v církevním životě národním. Funkce konané k oslavě panovníkově považovány za nejčestnější úlohu a výsadu.

Hrubý dokládá: „Pro křesťanského knížete bylo v očích současného světa požadavkem panovnické důstojnosti, aby měl kol sebe hojně zástupců vysokého kléru . . . To byla jedna z pohnutek, proč kníže Břetislav, usiluje dosíci koruny královské, pojal plán zříditi ve své říši i stolec metropolitní. Možno plným právem věřiti, že založení biskupství olomouckého vyšlo z pópudů politických, aby panovníci čeští měli mezi údělnými knížaty moravskými spolehlivou oporu, avšak padalo na váhu snad i to, že český panovník může chlubiti se dvěma biskupstvími ve své říši.“ Vysoký klerus knížecí, kterému panovník poskytl důchody, „byl stále v knížecí kapli, provázel panovníka na národní shromáždění, válečné výpravy i pravidelné zábavy lovecké. Ze svědectví na knížecích listinách lze pak nejlépe pozorovati onu stálou přítomnost vyššího duchovenstva v okolí zeměpánově.“[2]

Psalo se sice o volbě českých biskupů. Ale votební akt byl obyčejně pouhou formalitou; v době,

[1] Novotný: České dějiny I/2, 289.
[2] Hrubý l. c. 42.

kdy čeští panovníci uvolnili svou závislost na císaři, dosazovali na biskupský stolec kandidáty dle vlastního dobrozdání. Při tom obraceli zřetel na zaopatření těch členů vlastního rodu, na které se nedostalo ve státě podřízeného údělu politického.

V Kosmově kronice při r. 1092 se čte o zvolení biskupa pražského Kosmy a olomouckého biskupa Ondřeje „rege Wratizlao disponente" (z nařízení, popudu, z rozhodnutí krále Vratislava).[1]

Když biskup Kosmas zemřel, Břetislav II. netázal se ani papeže ani císaře ani domácího duchovenstva, komu by měl propůjčiti pražský stolec biskupský. Přemýšlel nejprve o vhodném kandidátu „bedlivé sám v mysli své". Přece však v rozpacích přibral na poradu Vikberta Grojského, jemuž řekl: „Ty znáš nejen laiky, nýbrž i duchovní všecky skrz na skrz; s tvou radou chci nyní biskupa zvoliti." Vikbert doporučoval dvorského knížecího kaplana Heřmana, rodem Němce. Rádce upozorňoval, že tento kaplan „byl vždycky ve službě králově (Vratislavově) stálý, v úlohách věrný, v poselstvích jednatel spolehlivý, čistý, střízlivý, pokorný a tichý". Z této kvalifikace patrno, jak mnoho záleželo na tom, aby biskupskou berlu obdržel poslušný a spolehlivý dvořan. Když tedy Břetislav návrh ten přijal, „bez prodlení svoláni jsou nejpřednější v zemi a představení církve ve hradě Boleslavi, a k návrhu knížete se schválením duchovenstva a s přisvědčením všeho lidu Heřman . . . vyvolen jest k biskupské hodnosti."[2] Patrno, že „volba" byla vlastně

[1] Fontes Rerum Bohemic. Tom. II, 131.
[2] Tamtéž 141—142.

výslednicí úrady českého panovníka s německým dobrodružným rytířem.

R. 1030 na stolce sv. Vojtěcha dosedl zmíněný již Šebíř (Severus), muž nepěkné povahy. Co mu pomohlo k hodnosti tak významné? Kosmas dí, že za svého jinošství podivuhodnou slynul obratností. „Což jich bylo při dvoře knížecím, všecky převyšuje svou úslužností, pilnou a milejší, protože věrnou, svému pánovi konal službu. Neboť první býval při povinnostech žáků a neméně byl oddán zaměstnání laiků; pokaždé byl knížeti průvodčím nerozdílným při honbách a první býval při ruce při zabíjení lesního kance; i uříznuv mu ocas, vyčistil a připravil jej, jak znal přání knížecí a připravený podával jej pánu přicházejícímu k jídlu. Proto kníže Oldřich často prý říkal: O Šebíři, pravím ti opravdu, za tak sladké jídélko jsi hoden biskupství.“[1] Nižší duchovenstvo a lid jistě o takového biskupa nestáli. Ale obratná služba dvorská byla rozhodující.

Soběslav I. krátce před svou smrtí se postaral, aby byl zvolen za biskupa velice zbožný a skromný opat sázavský Silvester. Ale — povýšení bylo málo platno již proto, že Soběslav zemřel dříve, než nový biskup byl vysvěcen. Sotva nastoupil r. 1140 Vladislav II., již byl zvolen za biskupa pražský probošt Ota (23. února).[2] S takovou náhlou změnou jistě věřící nesouhlasili, třebaže Silvester ustoupil novému kandidátovi knížecímu bez reptání. Ale vůle knížecí byla mocnější a dovedla lehce zvrátiti hotovou volbu, která ovšem byla pouhou formalitou.

---

[1] Tamtéž 64.

[2] Hrubý l. c. 416. Palacký: Dějiny I. 4, 23—24.

Již ta okolnost, že „volba“ prováděna hned v Praze, hned na Levém Hradci nebo v Boleslavi a jinde, svědčí o libovůli laické vlády, která se neohlížela na požadavky duchovenských korporací a nestarala se o větší volební shromáždění kněžstva.

„Volby“ biskupů olomouckých byly vlastně od počátku knížecím jmenováním. Nehodný pražský biskup Jaromír, jsa velice rozmrzen nad ztrátou statků biskupství pražského, které byly postoupeny biskupství olomouckému, roku 1072 přepadl se svou družinou stařičkého olomouckého biskupa Jana a surově jej ztýral. Kosmas pak vkládá do úst Jana, žalujícího r. 1073 před Vratislavem II., tato slova: Ejhle já, ačkoli nehodný, přece tvou milostí jmenovaný arcibiskup . . .“[1] Co se zdá na první pohled slohovou maličkostí, jest vpravdě důležitou nápovědí, na kom vlastně volba a bezpečnost olomouckého biskupa závisela.

A jak byl zvolen sám Jaromír? Tu se stala výjimka od pravidla. Kandidaturu Jaromírovu podporovali mocně proti ústřední vládě dva mladší bratři Konrád a Ota. Vratislav II. po smrti Šebířově († 1067) chtěl, aby na stolec Vojtěchův zasedl jeden z jeho kaplanů, Němec Lanzo, který byl proboštem litoměřickým. Knížecí kandidát prý pocházel ze šlechtického rodu saského; ani nepřátelé mu nemohli upříti, že učeností a svým vzorným životem si zaslouží vysoké důstojnosti. Ovšem Vratislavova přízeň k Lanzovi byla veliká i proto, že byl probošt knížecímu dvoru vždy věrný a poslušný, kdežto Jaromír ohrožoval nepokojnou, hrdou

[1] Palacký: Dějiny I/3. 327. Novotný l. c. I 2, 147. Hrubý l. c. 416.

a mstivou povahou autoritu centrální vlády a zemský mír. Stojíme zde tedy před zjevem prazvláštním a přece zdůvodněným. Český panovník hleděl uchrániti svou vlast před pohromami za podpory Němce proti vlastnímu bratrovi.

Vratislav hleděl proraziti šik strany Jaromírovy obratným tahem. Právě roku 1068 se sbírala branná moc česká na hranicích kladských na výpravu do Polska: Vratislav ustanovil sněm k volení nového biskupa pod širým nebem ve vojenském ležení u Dobenína za Náchodem. Panovník svolal přední velmože, své bratry, jiné šlechtice a duchovenstvo. Předvedl probošta a vychvaluje jeho vynikající vlastnosti, jmenoval ho biskupem. Docela prý mu podal i berlu a prsten, patrně proto, aby slavnostnímu aktu dodal důrazu a protivníky zarazil. Taková forma volby napovídá, jak asi stručně a majestátně odbýval český panovník „volbu" i jindy.

Tentokráte však stalo se něco překvapujícího. Místo obvyklého radostného pokřiku ozvalo se mezi shromážděnými velmoži nespokojené mručení a pak protesty. Konrád, Ota a Jaromír odvedeni dvorským hrabětem Kojatou a purkrabím žateckým Smilem demonstrativně z ležení. Za nimi šli se svými voji velmoži jiní, takže u Vratislava setrvala jen menší část vojska. Oposiční šiky položily se táborem u Opočna. Zkrátka došlo k veliké palácové revoluci, které musil Vratislav povoliti uznáním Jaromíra za biskupa.[1]

Tak se rozvinul poučný obraz, co vlastně církevní práva platila. Nepraví se, že by byli v rozčileném shro-

[1] Palacký: Dějiny I. 3, 324. Novotný l. c. I/2, 130—132.

máždění projevili svou vůli hodnostáři církevní, zvláště pak členové pražské kapituly, kteří měli voliti na místě předním. Ti byli knížecí, musili za vděk vzíti tím, jak se vláda rozhodla. Nemluvilo se o vůli papežově nebo císařově. Strana odbojných bratří Vratislavových prozrazovala, že se jí nejedná o nejschopnějšího arcipastýře, nýbrž o to, kdo se má účastniti politických akcí a kdo má užívati biskupských statkův. Jaromírovi stoupenci připomínali, že si přál otec Vratislavův Břetislav I., aby na biskupský prestol zasedl Jaromír. Rozhodla tedy vůle zesnulého vladaře a světských hodnostářů; v tom smyslu také odvolal svůj původní plán Vratislav — jako by práva církevní byla věcí zcela podružnou.

Případ ten také dokazuje, že oposice národních notabilit proti knížecí volbě nesměřovala k cílům reformním. Jaromír předtím nejevil chuti ke stavu duchovnímu, liboval si více ve zbroji, honbě a hrách než v knihách a modlitbách. Zpěčoval se rozčileně, když se mu měl jako klerikovi stříhati úpravný vous. Odbojní bratři Vratislavovi dobře znali Jaromírovu bezuzdnost.

Ta nepominula ani tenkráte, když byl v Mohuči investován k svému úřadu a od metropolity vysvěcen. (Zaměnil tehdy slovanské své jméno za latinské Gebhardus.) Téhož dne, kdy byl kněžic vysvěcen (6. července 1068), spáchal při návratu čin velice bujný a surový. Když se družina Jaromírova přeplavila přes Rýn, jeden z ní, jménem Vilém, usedl na břehu, chtěje svým nohám popřáti osvěžující lázně. Jaromír náhle z pouhé rozpustilosti z nenadání se k němu přiblížil ze zadu a shodil ho do vody s posměšným výkřikem:

„Viléme, křtím tě znova!“ Bylo štěstí, že pohroužený Vilém uměl plovati, takže vybředl z vody s hněvivým slovem: „Bláznovství!“[1] Tak putoval k stolci sv. Vojtěcha biskup dosazený volbou národní. Obavy Vratislavovy se splnily; Jaromír natropil v Čechách řadu různic a zmatků.

Ovšem vnucení biskupa od velmožů bylo výjimkou od pravidelného dosazování. K charakteristice, jak o sobě knížata smýšleli, slouží tento obrázek. Spytihněv I. v době čtyřicetidenního postu bydlíval při svých pobožnostech mezi kanovníky a po celý ten čas nosíval „kožíšek biskupský a suknici klerickou“.[2]

V XI. století papežská kurie úsilně se snažila obmeziti panovnický vliv při volbě biskupův. Ve XII. století pokročil Řím v jasných požadavcích praktické přeměny dále, takže kánon římskéko koncilu z roku 1139 již ani o laické účasti na volbě nemluví. Jelikož v samém Německu koncem prvé poloviny XII. století některé kapituly se domohly výhradního práva na volbu biskupů, přirozeně se pocítil ohlas reformního směru i v Čechách. Pražská kapitula hlásila se k svému právu. Ale před XIII. stoletím proti usurpaci knížat bylo bojováno marně. Vždyť právě v druhé polovici XII. století biskupové pražští a olomoučtí byli dosazováni pouhou vůlí panovnického dvora.[3] Ba stoupenci římské reformy byli zaraženi i okolnostmi zvláštními. Opat sedlecký Gotpold byl zvolen za biskupa roku 1169 k naléhání královny. Následujícího roku zvolen nový biskup Fridrich zase přízní královny.

[1] Novotný l. c. I/2, 134.
[2] Fontes Rerum Boh. II, 91.
[3] Krofta l. c. 252.

Po smrti Fridrichově ustanovila r. 1180 za jeho nástupce kněžna Alžběta svého kaplana Valentina. O ní se tvrdilo, že veřejnou správu Čech řídila více než muž. Valentin ani neznal jazyka latinského a byl pokládán za nehodného takové důstojnosti. Alžběta nepřipustila žádané volby; pouze svolanému duchovenstvu oznámila své rozhodnutí. Biskupská kapitula však už tehdy si přisuzovala právo rozhodující a protestovala proti svěcení Valentinovu v Němcích, takže tam se rozpakovali ustanoveného světiti. Ale kapitula brzy poznala svou slabost vůči knížecímu dvoru; když viděla, „jak jest tvrdo odporovati mocnostem," ustoupila před vládou a Valentin byl vysvěcen.

Mluví-li se r. 1180 o účasti veškerého duchovenstva, při volbách r. 1182 a 1197 jest zaznamenána i účast lidu, takže aspoň zevně poměry se klonily poněkud ve prospěch požadavků kurie. Ještě r. 1197 užil český vladař s úspěchem starých zvykových práv panovnických. Vladislav Jindřich obeslal 1. listopadu duchovenstvo do Prahy a ustanovil mu za arcipastýře svého kaplana Daniele. Volbu duchovenstva odmítl a přiměl Daniele, aby přijal investituru z jeho rukou. Nespokojení kapitulárové tentokráte poslali protest přímo do Říma. Papež zakročil proti rozhodnutí vlády přísně, ale neměl dostatek exekutivní moci, takže Daniel spravoval pražské biskupství klidně až do své smrti r. 1214.[1] Ale v té době již nastával obrat ve prospěch kapituly pražské i olomoucké, protože Přemysl Otakar I. již po první prudké srážce seznával, že zastaralé první tradice českých vladařů nebude možno udržeti.

[1] Hrubý l. c. 418, 420. Palacký I/5. 103.

STÁTNÍ SPOUTÁNÍ PRAVOMOCI BISKUPOVY.

Jestliže volba českého biskupa, která vlastně náležela církvi a měla býti provedena od kleru a lidu (netoliko od vrchností lidu), byla vlastně soustavně potlačována, snadno si domyslíme, jak asi dalece popřávaly zeměpanské i jiné vrchnostenské úřady biskupům svobodu ve výkonech duchovní pravomoci.

Vizme, čím měl býti biskup dle církevního práva, jaké se ujalo a prakticky vyvinulo na půdě italské ve smyslu papežské stolice. Biskup tam byl skutečným nejvyšším správcem vlastní diecése, vůdcem celé své obce duchovní. Spravoval i všecko jmění, které náleželo diecési ze zbožných odkazův; v jeho rukou se sbíhaly všecky církevní důchody a dávky. Ostatní kněží a klerikové vůbec byli pouze jeho úředníky, služebnými pomocníky. Pokud v diecési (obyčejně skrovného rozsahu) nebyl počet věřících příliš veliký, chrámy budované při biskupských sídlech byly jedinými oficielními místy pro shromáždění všech věřících k bohoslužbám. Všecko nemovité jmění církevní v takové diecési náleželo biskupskému kostelu. Kdo svůj statek jednou církvi věnoval, pozbýval k němu všelikého soukromého práva. Biskup ustanovoval ze své vlastní moci v duchovní správě nižší kněze jako své pomocníky; vykazoval jim s počátku libovolný a později určitě stanovený důchod ze společného církevního jmění.

Když se počet věřících valně množil, bylo potřebí nových kostelův a rozmnožení počtu pomocných kněží. Duchovní s počátku v těchto venkovských svatyních pobývali jen dočasně, vracejíce se do svého kněžského sboru při chrámu biskupském. I když později bylo potřebí zříditi u venkovských kostelů stálé duchovní správce, tito byli na biskupech závislí ve všem; majetek venkovského kostela, nově utvořeného okrsku (farnosti) spravoval ovšem biskup také. Přesná centralisace netoliko na jihu, nýbrž i na západě křesťanském potrvala potud, pokud jí nezačaly rušiti živly germánské, přijímající katolickou víru.

Bylo dbáno, aby věřící stále měli na zřeteli, že biskupové jsou nástupci sv. apoštolů, mající společně s papežem podíl na vládě církve veškeré. Biskupové visitovali, konali s duchovenstvem synody, soudili ve svých diecésích dle církevního práva; udíleli svěcení těm čekatelům kněžství, kteří měli v diecésích jejich působiti. Ve svém úřadu arcipastýřském nedávali se obmezovati diktáty moci světské. Tak to vyžadoval dobrý církevní řád.

Již však z dřívějších řádků našich vysvitlo, jak v zemích germánských a slovanských bujela praktická resistence proti kanonické jurisdikci biskupův.

Vhodno obraz doplniti. Český biskup vůbec neměl v době knížecí v evidenci počet domácího kněžstva a rozsah farností. Proti biskupově jurisdikci a kontrole se stavěli ti, kteří měli býti pouhými kolátory, patrony kostelů, ale ve skutečnosti byli vlastníky chrámův i jejich majetku. Kněží bylo svěceno nadbytek, bez ohledu na to, zdali pro kandidáty jsou některá místa uprázdněna. Tací klerikové po vysvěcení sháněli za-

opatření všelijak. Propůjčovali se i k službám méně slušným. Kněží potulní, nabízející vrchnostem své služby od kostela ke kostelu, poškozovali hmotně i mravně postavení duchovních usedlých. Jestliže totiž správce kostela se zpěčoval ve všem vyhověti rozmarům vrchnosti, tato ho zbavila úřadu a dosadila kněze, který se nabízel za podmínek velice skrovných.

Farnosti venkovských kostelů měnily svůj rozsah dle dohody podacích pánů s okolními vlastníky drobnějších statků, kteří pro své poddané chrámů neměli. Příslušnost k stávajícímu již záduší se zjednala tím způsobem, že vrchnost smluvila se s podacím pánem o roční plat ke kostelu. Obyvatelé statku, pojatého do oblasti kostela, účastnili se práv i povinností řádných osadníkův. Jakmile vrchnost přestala platiti desátky anebo se smluvila s jiným pánem kostela o farní příslušnost poddaných, změnily se hranice a objem farnosti.[1]

Kostely nové stavěly se bez svolení biskupova, takže farnosti vznikaly bez účasti arcipastýřovy.[2] Nemohlť volně spravovati majetek a farnosti takový hodnostář, jehož právo bylo nejisté i na statcích přidělených biskupství přímo. Knížata pokládali biskupství za vlastní majetek; dávali na jevo, že biskupy považují jen za doživotní užívatele biskupského kostela a jeho statku.

Po smrti arcipastýřově spadalo užívání důchodů opět na knížete. Toho vladaři nedbali, že v době uprázdnění biskupského stolce důchody měly dle církevního

[1] Vacek. 398—399.

[2] Srv. Hrubý l. c. 397—398.

práva plynouti ve prospěch biskupství dále; měly býti opatrovány pro nástupce zesnulého arcipastýře a pro kostel. Čeští panovníci často dlouhý čas neobsazovali uprazdněných beneficií, jen aby z nich mnoho těžili. Tuto spekulační praksi lze sledovati v historii českého episkopátu jasně. Biskup Daniel zemřel 9. srpna 1167, ale jeho nástupcem stal se Gotpold až v únoru 1169. Po smrti Fridrichově 31. ledna 1179 nástupce Vališ dosazen až r. 1180. Někdy panovník jednoduše potrestal biskupa zastavením důchodů z biskupských statkův.[1]

V příčině darování kaple teprve r. 1200 vysloven v listině českého původu názor, že k změně majitele jest potřebí arcipastýřova svolení. Ale i později postupy kostelního majetku dokonávány bez vyžádání souhlasu biskupova.[2] Aby tedy byl po venkově aspoň nějaký počet kněžstva církevně ukázněného, biskupské berle opravdu poddaného, staral se episkopát o založení chrámů nových, jejichž kněží by podléhali přímo biskupovi jako patronovi. Sv. Vojtěch důrazným naléháním vymohl r. 992 na Boleslavovi II. svolení, aby mohl budovati chrámy i mimo obvod svých statků (rodinných nebo biskupských).[3] Ale po odchodu jeho ze země praktická výslednice oné licence se rozplývala v niveč.

Založení a nadání nových kostelů předpokládalo značný hmotný náklad. Odtud houževnatá starost biskupův o regulaci a zvýšení dávek desátkových. O historii desátků v století X. a XI. jsou zprávy skrovné

[1] Hrubý l. c. 395.
[2] Krofta l. c. 266-267.
[3] Vacek, 494.

a dosti nejasné. Ale boj, který se o tyto dávky rozvířil ve století XIII., jest důkazem, jak velikou úlohu hrály v životě veřejném a jak na řádném odvádění desátku záviselo v značné míře vymanění církve z bezohledné diktatury laické.

Sám sv. Vojtěch usiloval o zvýšení desátkového platu, aby se mohlo vyhověti rostoucím potřebám církve. Počátkem XIII. století mluví zprávy o desátku dvojím: jednom, který se měl platiti biskupovi a druhém, který měli odváděti věřící svým farářům. Ale úplný a neztenčený desátek dle nařízení IV. lateránského koncilu z r. 1215 placen nebyl. Po dlouhém boji biskupa Ondřeje jenom částečně v zemi bylo vyhověno požadavkům duchovenstva.[1]

Jeden ze čtyř dílů desátku ovšem byl považován za majetek biskupův, ale ostatní tři čtvrtiny (na výživu faráře, k stavbě a udržování kostela a na podporu chudiny) nechtěly pouštěti laické vrchnosti ze správy vlastní. Při tom díl připadající na biskupa byl placen tak nedbale ještě začátkem století XIII., že bylo potřebí zápasu velice prudkého, aby nastala náprava aspoň částečná.[2]

Teprve po dlouhé době vykazovalo úspěchy úsilí biskupů, aby desátky byly zaručeny kostelům farním fakticky. Církev vytrvale připomínala, že desátky jsou neodlučitelnou částí majetku kostelního a že tudíž nelze dovoliti, aby o nich rozhodovali laikové jakýmkoli

[1] Srv. Borový: Dějiny diecése pražské, 95. Hrubý v ČČH XXIII, 61.

[2] Srv. Vacek, 493-494. Krofta l. c. 375-377. Hrubý v ČČH. XXIII, 56-57.

způsobem. Takový důležitý přerod vlastnického práva vlekl se ve XIII. století svízelně. Na př. z listiny biskupa Jana z 1. června 1259 patrno, že Vok z Rožmberka, který obdaroval nově založený klášter ve Vyšším Brodě, nakládal s desátky kostelními svobodně jako se svým majetkem. Biskup musil se spokojiti s formálním uznáním toho, že k platnosti důležitých postupů desátkových jest potřebí jeho souhlasu. Teprve ve XIV. století přestaly se ozývati hlasy, že by desátky ještě náležely vrchnostem.[1]

Na synodách provincie mohučské jen zřídka brali účast biskupové pražští a olomoučtí. Sídlo metropolitovo bylo velmi vzdálené a proto usnesení těch synod obyčejně v Čechách a na Moravě nevešla v platnost.[2] Ovšem na tom pomíjení měli značný podíl čeští laikové, kteří ostražitě tlumili všelikou akci církevní, která by zvykové jejich právo zkracovala.

Synody diecésní konány velmi zřídka pro odpor knížete a jiných laikův. Hrubý praví, že od zániku velkofarnostní organisace není o nich u nás slechu.[3]

Vrchnosti nerady viděly církevní shromáždění, která jednajíce o věcech náboženských, dotýkala se přirozeně i usurpovaného práva laického. Ovšem ve XIII. století, kdy již církev česká nabývala větší svobody, biskupové svolávali kněžské synody častěji. Ale synod těchto účastnili se také laičtí hodnostáři jako zájemníci.[4] Za to však kníže a zemská šlechta raději viděli vyšší ducho-

[1] Hrubý l. c. 70, 71. Krofta l. c. 377.
[2] Kapras l. c. 86.
[3] Hrubý v ČČH. XXII, 286.
[4] Kapras l. c. 86. Hrubý v ČČH. XXIII, 52. Vacek, 536.

venstvo na sněmech zemských (generálních rocích) již proto, že preláti svou učeností a bystrozrakem vynikali nad světské veľmože. Zde také nejraději rokovaly světské vrchnosti i o záležitostech církevních, které splývaly s občanskými záležitostmi v jedno. Na sněmech se na př. jednalo o recepci církevního práva manželského, stavbě chrámů, kostelních desátcích, o svěcení neděl a svátků a pod.[1]

K základním právům biskupovým církev řadila právo visitace venkovských kostelův. Ale zemská správa průchodu této důležité pravomoci arcipastýřově houževnatě překážela. Zcela pochopitelno; měla-li míti visitace praktický výsledek, pak bylo povinností biskupovou odstraňovati shledané zlořády a uplatniti při kostelích právo kanonické. To však by bylo vzbudilo bouři odporu netoliko mezi vrchnostmi, nýbrž i mezi velikou částí duchovenstva. Právo svobodné visitace biskupské bylo vybojováno teprve za Přemysla Otakara I. (1197-1230).[2]

Soudní moc nad kleriky dle církevního práva příslušela biskupovi. Ale právo zeměpanské podřizovalo stav duchovní týmž soudům, před kterými se zodpovídali z trestních činů laikové. Taková závislost kněžstva byla tím trapnější, že české soudnictví bylo primitivní a velice bezohledné; formální řízení mělo tak veliké slabiny, že i člověk nejnevinnější byl lehce odsouzen, jestliže porušil některou podružnou formalitu. Při soudech užívalo se „důkazů" pověrečných a nesoudilo se podle zákoníka psaného. Ještě Karel IV. v polovici

---

[1] Vacek, 413, 536.

[2] Hrubý v ČČH XXII, 284.

XIV. století byl nucen ze soudnictví vyhostiti veliké nešvary.[1]

Průběhem času některé případy kněžských přestupků vyloučeny ze soudní pravomoci laické, ale těžší provinění kněžská byla souzena od světských soudů v XIII. století dále.

Při této příležitosti jest vhodno zaznamenati podivné kontrasty v nazírání tehdejší doby. Cítilo se obecně, že duchovenstvo jest stavem nad jiné důležitým a že jeho působení jest velice významnou složkou veřejného života. Proto přes všecky překážky, kladené v cestu církevnímu právu, duchovenstvo v národě se těšilo vážnosti. Zvláštní úcta ovšem prokazována domácí hierarchii. Ale to jest právě zvláštní, odkud úcta k duchovenstvu i mezi šlechtou prýštila. Biskup byl pokládán za předního velmože v zemi, za muže, jemuž se má po knížeti projevovati úcta nejvyšší. Byl však tolik vážen proto, že mu obyčejně sám vladař jako věrnému pobočníkovi projevoval nejvyšší přízeň, dále že mu byly svěřovány důležité politické a jiné světské úkoly.

Sami členové pražské kapituly zasedali na generálních rocích spolu s knížetem a šlechtou, majíce účast na sněmovním jednání.

I soudní moc duchovenstva v záležitostech světských, pokud souvisely úzce s veřejnou morálkou, byla značná. Knížata se postarali o velkofarnostní organisace země české; velkofarnosti, jichž bylo v české zemi za Boleslava II. nejméně dvacet, byly vymezeny hranicemi jednotlivých krajů, v nichž vévodily zemské hrady jako střediska politické správy zemské.

---

[1] Srv. Kalousek: Karel IV. Otec vlasti 158-159.

Kostely při těchto hradech byly doplňkem správní organisace zeměpanské. Kněží, zřízení k těmto kostelům od panovníka, zváni archipresbytery, arcipryšty, jak již dříve zmíněno. Jak z dekret Břetislavových vysvitá, měli z milosti panovníkovy dosti obsáhlou moc veřejnou, zvláště soudní. Křesťanské kostely na oněch hradech převzaly velkou částí význam a úkol starých kmenových obětišť v životě veřejném. Jako dříve byly konány na oněch hradech netoliko bohoslužby, ale i obecná soudní shromáždění, tak v době křesťanské kromě bohoslužeb se tam konala přelíčení a s nimi související „Boží soudy" (ordály, ordálie) a přísahy.[1] K souvislosti soudních řádů pohanských s křesťanskými ukazuje ta okolnost, že ordály byly vlastně původu pohanského. Vždyť také se strany církve byly kritisovány již ve století IX. Na př. učený arcibiskup lyonský Agobard († 840) napsal, že skutečné soudy Boží jsou nevyzpytatelny; dokazoval, že ordály, zvláště souboj, odporují nauce Kristově. Na synodě v jihofrancouzské Valencii roku 855 odsouzen soudní souboj; prohlášeno, že jest nesprávno ukládati přísahu oběma stranám v procesu súčastněným, neboť tím při nejmenším jsou vydávány v nebezpečenství křivé přísahy.[2] Na faktu, že ordály byly odkazem doby pohanské, nemění pranic ta okolnost, že i četní representanti církve nejenom se poddávali soudnímu zvyku, který byl vlastně pokoušením Boha, nýbrž i veřejně jej schvalovali. A to bylo právě charakteristickým znakem významu archipresbyterů, že zrovna tito řídili Boží soudy a přísahy.

[1] Hrubý v ČČH XXII, 51. Vacek, 401.
[2] Jos. Samsour v Hlídce XXVIII. 1, 3—4.

Arcikněží měli také potlačovati pověry, dohlédati k veřejné počestnosti mravů, docela i pokutovati provinilce. Jejich obor inkvisiční byl obsáhlý; měli udávati světskému úřadu osoby podezřelé ze zločinu. Měli ovšem také právo dohledu na kněžstvo nižší v okrsku hradském.[1]

Ale to jest právě pozoruhodno, že rozsáhlá pravomoc arcikněží, v níž převládal silně ráz světský, neměla svého kořene v jurisdikci církevní, nýbrž byla dočasným propůjčením z milosti laické. Archipresbyter měl značnou moc jako zeměpanský zřízenec, ale jeho vliv na nižší duchovenstvo byl velice nepatrný. Zrovna tak biskup jako zemský velmož byl hodnostářem vynikajícím a vlivným ale jako arcipastýř měl ruce svázány celým pásmem laických nitek.

A že moc arcipryštů závisela na milosti politických činitelů laických, to bylo potvrzeno, když zeměpanské právo v církevních záležitostech přecházelo zvolna na šlechtu. Kostelů přibývalo a s nimi malých farností, takže velkofarnostní organisace se rozpadávala.

S tímto rozvojem šel ruku v ruce úpadek úřadu arcikněžského. V Čechách v letech dvacátých století XII. a na Moravě málo později vlivem velikých proměn ztrácejí se správcové velkofarnostních okrsků a část jejich působení přejímají hodnostáři noví — arcijáhnové. Archipresbyterům sice ponechána z původní rozsáhlé kompetence účast v krajském soudnictví při ordálech, ale jinak byli degradováni na pouhé kaplany hradních kostelů knížecích, pokud tyto v knížecí moci zůstávaly.

---

[1] Srv. Vacek 394—395.

Ježto však arcijáhen měl býti „okem biskupovým“, pomocníkem v duchovní správě diecése, tedy výhradně zřízencem církevním, postarala se světská moc bez prodlení, aby nezdědil po arciknězi (zřízenci zeměpanském) rozsáhlou kompetenci světskou. Soudní případy, při jichž vyšetřování působil dříve arcipryšt, byly ve XII. století projednávány výhradně orgány světskými. Ba tribunály laické soudily i takové trestní činy, které církev kladla v rámec soudní kompetence církevní. [1]

Tedy bázeň laiků, aby příliš nevzrostla moc biskupův a jejich kněží, byla velice ostražitá. Kde toho žádaly prospěchy zeměpanské anebo šlechtické, tam se netoliko kladla na bedra duchovenstva břemena, ale propůjčovaly se mu i významné úřady. Kdykoli však seznáváno, že propůjčením významných funkcí veřejných duchovenstvu byly silně ohroženy přepjaté požadavky majetkové a správní laických vrchností, tam hned pracovala politická a hospodářská brzda.

Ze všeho řečeného patrno, že moc episkopátu v Čechách a na Moravě v době knížecí nemůže buditi závist. Světská moc vkračovala směle do duchovenských práv českých arcipastýřů, takže tito i při nejlepší vůli ani nemohli v duchu církevním reformovati ve prospěch povznesení života církevního a pro zdárný rozvoj národa českého vůbec. Tuhá závislost episkopátu a jeho působení na moci světské odkazuje do říše klamných domněnek náhledy do nedávna pronášené, dle nichž biskupové v době knížecí a částečně královské „kořistili v zemi pro despotické a hrabivé

[1] Hrubý l. c. 258-259, 271-272. Srv. Vacek 402-404.

klerikální účely". Právě naopak; světská moc se snažila ze spirituálií těžiti pro své tendence světské. Příhanu klerikalismu tudíž jest potřebí adresovati zcela jinam než na ty duchovenské kruhy, které tehdy jevily touhu po utužení svazku s Římem.

KLÁŠTERY.

Jako čeští notáblové již k vůli vlastnímu prospěchu podporovali stavbu kostelů, tak také zvláště čeští knížata horlivě se starali o šíření klášterů k blahu svému a celého národa. Zvláště proto byli řeholníci v Čechách ochotně vítáni, že jejich inteligence celkem vysoce vynikala nad průměr vzdělanosti domácího kněžstva světského. Čím byly české zemi zvláště v době knížecí kláštery, to oceňuje slovy výstižnými Palacký: „Ústavové tito sloužili středověkosti za semeniště netoliko náboženství, ale i nauky a umy, osvěty a průmyslu; ba i hospodářství samo i řemesla všeliká jimi se více a více vzdělávaly. Tatáž ušlechtilá snaha lidská, která za našeho věku libuje sobě v zakládání a podporování spolků i akademií učených, uměleckých atd. vedla také v život středověké ony ústavy, jenže oučely těchto bývaly ještě vyšší a rozsáhlejší, prostředky ještě oučinnější a tudíž veškero postavení a působení jejich ještě blahodárnější.“ [1]

V době, o níž mluvíme, stát nestaral se o literní vzdělání občanstva téměř nic. Jak ušlechtění mravů tak školskou vzdělanost ponechával církvi. Proto byly kláštery předními nositeli vyšší kultury. Winter dí: „Výchovu mládeže od prvních dob vzdělanosti křesťanské všude mívala v rukou svých církev; dříve než stát

[1] Palacký l. c. I/2, 40-41.

pomyslil na to, církev měla školy, zřizovala je nejprv při klášteřích. Vzdělání podávaly od VIII. století také školy kapitulní a školy při kathedrálních chrámech... Zajímavo, že již v IX. století synody káží také kněžím světským při chrámech, aby pracovali o vzdělání lidu.“ [1]

Jak obrovský význam u nás měly kláštery pro rozvoj civilisace, vysvětluje působení hned prvého kláštera v Čechách. Jest to benediktinský klášter v Břevnově, založený r. 993 na popud sv. Vojtěcha. Řeholníkům byly propůjčeny pustiny, bařiny, skály, pralesy — zkrátka většinou půda divoká. Mnichové lesy mýtili, meliorovali půdu, založili celou řadu obcí, pěstovali racionelně dobytkářství, zahradnictví, rybářství. Vlastním příkladem vychovávali lid k hospodářské vyspělosti a svépomoci. — V Břevnově založena škola jak pro kněžský dorost tak pro mládež, která hodlala setrvati v stavu laickém. Děti učily se tam čísti, psáti a počítati v jazyku mateřském; dbáno také, aby se přiučovaly latině. Pokročilejší žáci věnovali se vyšším oborům současné literní vzdělanosti. Z břevnovské školy byli vysíláni učitelé do škol proboštských a farních. V klášteře sepsána četná díla historická. — Klášterníci vynikali i v účelném pěstění řemesel a prosluli jako umělci v různých oborech.[2]

Benediktinský řád, který se v Čechách brzy velice rozšířil, zapsal své jméno do dějin vzdělanosti a hospodářského rozvoje naší země písmem nesmazatelným.

Se zvláštní přízní byli v Čechách vítáni cister-

---

[1] Život a učení na školách partikulárních, 3.

[2] Krásl-Ježek: Sv. Vojtěch, 382-396.

ciáti, které dělila od benediktinů snaha po obnově přesné řehole sv. Benedikta. Cisterciáti odvraceli se od činnosti vědecké a snažili se zdokonalovati svůj život na podkladě heroické chudoby. Odívali své tělo jen vrchním rouchem, požívali skoro jen pokrmů postních, spali na holé slámě, vstávali o půl noci a trvali pak na společných modlitbách do úsvitu. Nevycházeli z cvičení duchovních a prací hmotných. Jejich asketický a pracovitý život, jejich radostné plnění příkazů evangelických sledovali laikové i kněží jako div světa; dožadovali se u šedých mnichů modliteb. Králové a magnáti nabízeli kapitule cisteauxské (centrále cisterciácké řehole) místa k novým opatstvím; vážili si nesmírně, jestliže se jim dostalo povolení k založení takového kláštera.

Statut dovoloval přijímati k výživě kláštera jenom pozemky a dobytek. Cisterciáti neměli býti pány nevolníků, neměli míti poddaných; bylo jim dobývati si chleba výhradně prací rukou vlastních. Konventy cisterciátů z té příčiny převyšovaly počtem členstva sbory jiných řeholníků; přijímáno totiž k vůli tělesné práci hojně bratří-laikův. Cisterciáti imponovali zvláštní odbornou znalostí hospodaření a velice čilou podnikavostí. Při jejich dvorech bylo užíváno zdokonaleného náčiní. Starší kláštery poskytovaly mladším domům semena rostlin a sazenice, které pěstěním dále se zdokonalovaly. Mezi konvrši bývali odborní a zkušení specialisté, takže výsledky jejich zručné práce vzbuzovaly obdiv a přinášely veliký prospěch.[1]

Premonstráti, kteří uvedeni r. 1138 na Strahov,

[1] Vacek l. c. 472—474.

měli pevnější centrální organisaci než benediktini. Měli v čele generálního opata s kapitulou. Brzy domy mužských členů i jeptišek tohoto řádu v zemích českých silně zmohutněly.[1]

Tito a jim podobní klášterníci ovšem mohli daleko spíše šířiti obrod mravní než kněží příliš morálně závislí na světských vrchnostech a svou životosprávou splývající i s polopohanskou částí národa. Život řeholníků, přicházejících z ciziny do Čech, byl velikým výkřikem protestu proti zvykům domácím; ale knížata a jiné vrchnosti již proto rádi klášterníky v zemi viděli, že z jejich práce kynuly značné hospodářské prospěchy domácím laikům.

Do nedávna bylo u nás mínění, že klášterníci ze své působnosti v době knížecí měli veliký užitek hmotný a že žili z velikých statků ve zvláštním blahobytu. Ale nové výzkumy mluví o něčem jiném. Nejstarší zeměpanské kláštery v Čechách neměly původně, vůbec vlastního pevného jmění. Hmotné vydržování mnichů záviselo na dobré vůli jednotlivých jejich příznivcův. Na př. klášteru břevnovskému se s počátku platila určitá částka z knížecích důchodů. Když byl založen klášter sv. Jiří na Pražském hradě, postaral se Vratislav I., aby se opatřovaly zbožným řeholnicím nezbytné potřeby k životu z jeho statků. Teprve znenáhla klášterníci nabývali reálního jmění z darů, poskytnutých od knížat a jiných věřících. Pak teprve mohly vzniknouti skutečné ústavy; ale ještě v době tohoto rozvoje byly pokládány za majetek státu, knížat, jakožto zakladatelů

[1] Borový: Dějiny diecése pražské, 152. Kapras l. c. 84.

těchto institutů na státním majetku. Proto také kníže sahal na jmění klášterní, když se ocitl v hmotných nesnázích.[1]

Jak kostel tak klášter byl dlouho pokládán za majetek zakladatele a jeho dědiců v.[2] Zajímavým případem z doby Soběslava I. (1125—1140) jest listina kněze Zbyhněva. Tento kněz založil na svém statku v Úněticích kostel, k němuž ustanovil dva správce duchovní. V zmíněné listině odkazuje Soběslavovi kostel s veškerým jměním i dvěma kleriky. Ke konci oslovuje knížete: „A já jsem ti odevzdal ony věci pánu svému knížeti, abyste přijal k sobě a z nich platil kanovníky (duchovní správce) únětické, kteří buďtež zváni nikoli mými ale vašimi.“[3] Takových dokumentů, svědčících, že kostel dle neřímského práva nemohl býti vlastníkem nějakého jmění, nýbrž že naopak každý kostel a duchovní ústav musil míti světského pána, jest výslovně v naší historii zaznamenáno více. Světský pán zastupoval takový ústav před veřejností. Podle německého a českého neřímského práva ani opat nemohl býti skutečným právním držitelem kláštera, leda že by býval takový ústav částí jeho dědictví a jmění soukromého. Protože kláštery nebyly majetkem mnichů, sami zbožní zakladatelé často se strachovali, aby jejich laičtí dědici neztenčili důchody klášterníkův anebo aby jinak pro lakotu neohrozili působnost ústavu. Proto také užívali v závětech velice ostražitých klausulí. Klášter mohl býti od laického majitele darován i prodán. Právo

[1] Hrubý l. c. 385—386.
[2] Srv. Krofta ve „Sborníku prací historických“, 181.
[3] Krofta l. c. 266.

světských vrchností docela šlo tak daleko, že vlastník mohl vyhnati netoliko dosazeného opata, nýbrž i celý konvent.

Jak světské vrchnosti užívaly svého práva nad kláštery, o tom nás výmluvně poučuje historie proslulého kláštera Sázavského. Tento veliký ústav byl zřízen na statku knížecím; proto kníže dosazoval opaty. Letopisec sázavský líčí sedmero obsazení opatství; dvě zprávy zde mluví o prostém jmenování panovnickém, čtyři z větší části a jenom jedna mluví o volbě bratří, avšak i to na poukaz knížecí. Pokud tedy volil konvent, byla to vlastně formalita anebo dobrovolný ústupek panovníka, který si osoboval právo volby pro sebe zřejmě. Z kláštera toho průběhem asi 60 let vyhnali knížata třikrát všecky mnichy a usadili tam nové z klášterů jiných. Sotva kníže Spytihněv na trůn r. 1055 dosedl, vyhnal z kláštera u sv. Jiří abatyši a vypověděl ji vůbec ze země.

Docela ještě na rozhraní věku XII. a XIII. zakladatel pokládal statky klášterní za vlastní. Na př. velmož Milhost založil cisterciácký klášter v Oseku. Konvent, který se zde usadil, pro nepříhodnost místa a nájezdy lupičů byl nucen uchýliti se jinam. Klášter tehdy už byl postaven, ale Milhost veškeré propůjčené statky vzal si zpět, jak si pak r. 1207 konvent papeži stěžoval.

Všichni opati zeměpanských klášterů přijímali investituru z rukou knížecích a pak teprve putovali pro vysvěcení do Němec. Biskup a vysoká šlechta při volbě jako slavnostním aktu asistovali, ale právo rozhodnutí náleželo knížeti. Proto také nutno bráti doslovně knížecí slova tehdejších listin „illa mea congregatio“ (ona moje kongregace), „meum

monasterium" (můj klášter). Zemský arcipastýř byl nucen mlčky k zvykovému právu panovníků přihlížeti.[1]

Když se stávaly kláštery majiteli půdy propůjčené, klonily se leckde k zlozvykům světských majitelů kostelů. Na rozhraní XII. a XIII. přecházely kostely a kaple v majetek klášterů jako kterýkoli jiný statek; stávaly se řeholním vlastnictvím, k němuž duchovní držitelé zřizovali kněze dle vlastní libovůle. Na kláštery, přijímající chrámy z rukou laických, přecházela téměř všecka práva bývalých držitelův. Klášterům dovolováno ponechati si kostelní důchody a kněžím, přiděleným ke kostelům nově nabytým, vypláceti libovolnou částku. Některé klášterní vrchnosti také kněze zjednané sesazovaly bez dostatečného důvodu. Smlouvaly se s duchovními, najímaly je do času a propouštěly je, když se hlásili klerikové, nabízející své služby za menší plat. Ovšem takový najatý, skrovně placený kněz hleděl rozmnožiti své hubené příjmy vydíráním poddaných. Kláštery tak obcházely jurisdikci biskupovu, třebaže nikoli v takovém rozsahu a tak dlouho jako vrchnosti světské.

Církev snažila se úsilně zjednati lepší právní poměr mezi vrchnostmi klášterními a duchovními, k jejich kostelům dosazenými. Dálo se to cestou mírnou. Državy klášterům přiznávány privilejemi biskupskými, ale pod podmínkou, aby správcům kostelů byl vykazován náležitý příjem. Církev takovou taktikou hleděla vymaniti namnoze církevní majetek z rukou světských. Snažila se, aby světské vrchnosti nad kostely byly vystřídány vrchnostmi klášterními.[2]

---

[1] Hrubý l. c. 389-391.

[2] Krofta l. c. 379-382. Hrubý v ČČH XXIII, 43, Vacek, 399.

MRAVNÍ STAV STÁTNÍ CÍRKVE ČESKÉ.

Stručně načtrnuté obrázky z práva zvykového napovídají dosti zřetelně, že soubor českých odchylek od práva kanonického k pronikavé reformě polopohanských mravů vésti nemohl. Pokud náprava po obtížných bojích se starou tradicí provedena, postupoval očistný proces většinou v kolejích práva římského a byl uváděn v pohyb od energických přátel papežské stolice a jarého proudu reformního, rozlévajícího se široce z benediktinského kláštera v Clugny.

Clugny (Cluni, Cluny, Cluniacum) proslulo přísnou kázní řeholní již za opata blah. Berna († 927). Jeho nástupce sv. Odo († 942) disciplinu ještě zostřil, takže benediktinské bratrstvo cluniacké se takřka stalo řádem v řádě; kláštery, které cluniackou reformu přijaly, seskupily se v kongregaci cluniackou, která byla mocnou oporou papežů v jejich církevně-politických a mravně-reformních bojích přes dvě stě let. Papežové, z nichž tři byli sami členy tohoto bratrstva, propůjčili řádu tomu obsáhlé výsady a podřídili arciopata přímo stolici sv. Petra. Jak mohutné reformní vlnění z Clugny se šířilo, patrno z toho, že kongregace ve XII. století měla po Francii, Italii, Německu, Španělsku, Anglii a Polsku na 2000 klášterův. Kongregace ta měla netoliko obrovský vliv na mravní obrod křesťanstva, ale její

rozsáhlá akce byla dlouho velice důležitou složkou dějin katolické Evropy vůbec.

Rozumí se, že osvěžující dech z francouzského arciklášterа zavanul i do Čech. Nastávalo třídění duchů; vzplanul boj mysticismu s utilitarismem, reformace se zastaralými tradicemi aristokracie, církevní svobody s laickým poručnictvím, obrodných sociálních zásad s nevolnictvím.

Ačkoli za vlády sv. Václava hnutí cluniacké ještě nebylo proudem širokým, přece jen se ohlašovalo v Čechách příchodem reformujících kněží ze západu, které osvícený kníže tak vřele vítal. Ale obrodné ty snahy mezi českými velmoži nalezly sotva pochopení; tím méně mohly získati hojnost stoupenců. Vždyť zásady cluniackého bratrstva docela měly v sobě zárodky dalekosáhlých sociálních a politických proměn. A že k pronikavé změně mravů jevilo se málo chuti, patrno z toho, že 61letá ušlechtilá vychovatelka svatého knížete sv. Lidmila byla od pochopů výbojných politických tendencí r. 921 zardoušena a později (28. září 929) byl i sv. Václav zavražděn.

Křiklavé okolnosti zvyšují hnus z této bratrovraždy. Právo pohostinství bylo tehdy vysoce váženo. Ale Boleslav smluvil se spiklenci vraždu bratra-hostě. K vylákání oběti do Boleslavě užito dne posvátného; vědělo se, že zbožný Václav neodmítne pozvání k slavnosti církevní. K vražednému činu vyhlédnut okamžik, kdy kníže měl jíti do kostela. Aby však mučedník nemohl nalézti ochrany v asylu chrámovém, byl zaskočen právě u samých dveří kostelních. Bezduché tělo bylo rozsekáno sprostšími zbrojnoši na kusy.[1]

---

[1] Kalousek: Obrana knížete Václava svatého, 14-15.

Reformní živly v Čechách ovšem byly krajně roztrpčeny. Staroslovanská legenda kárá „zloradné bojary, rozbujnělé muže české“,[1] kteří ovšem ze změny na knížecím stolci očekávali prospěchy hmotné. Kosmas nazývá Boleslava druhým Kainem, „bratrovraždou ohavným“[2] a tak tlumočí obecný úsudek Václavových zbožných vrstevníkův.

Ale to jest právě významné, že v těch dnech síla všude vítězila nad morálkou a žalem přátel Václavových. Za změny trůnu nejbližší důvěrníci a rádcové umučeného knížete byli jímáni a vražděni; někteří prchli do ciziny. Jeden kmenový vévoda (snad lucký na Žatecku) sice se vytrhl z poslušenství Boleslava, ale ústřední kníže jej pokořil.[3] I jiné zjevy nasvědčovaly zřetelně, že strana konservativní, nepřátelská reformě, má velikou fysickou převahu.

I proslulý pokračovatel očistného díla Václavova sv. Vojtěch (982—997) zakusil, jak těžko jest bojovati se zarputilými zlořády. A přece v jeho době cluniacká reforma svým kouzlem hluboce jímala a přitahovala i hlavy korunované. Sv. Vojtěch byl synem zbožného, dobročinného velmože, hořel touhou po řádné organisaci církevní v Čechách a po nápravě rozháraného života společenského. Ale po dlouholeté práci viděl řadu velikých zklamání. Kosmas píše: „Biskup Vojtěch, když viděl, že stádo jemu svěřené pořád přicházelo k zkáze a nemohl je obrátit na pravou cestu, strachuje se, aby i sám s lidem hynoucím nezahynul,

---

[1] Tamtéž 13.

[2] Fontes Rerum Bohemicarum II, 28, 29.

[3] Kalousek l. c. 15.

neodvážil se s nimi déle zůstávati ani nemínil dále nadarmo oddávati se svému kázání.“ Své obtíže vyložil mladšímu bratrovi Boleslava II. Strachkvasovi, který byl mnichem. Mnoho si mu stěžoval na nevěru a nepravost lidu, na hříšné sňatky a nedovolené rozvody nestálého manželství, na neposlušnost a nedbalost duchovních, zpupnost a nesnesitelnou moc velmožův. Sv. Vojtěch dodal, že chce putovati k apoštolské stolici pro radu a nikdy se nevrátiti „k národu odpadlickému.“[1]

Když se sv. Vojtěch z jihu vrátil, byl uvítán s velikými poctami. Ale nešlechetnosti velmožů vyštvaly Vojtěcha ze země po druhé. Pak ještě došlo k hroznému obléhání bratří Vojtěchových na Libici. Slavníkovci marně prosili, aby aspoň v den sv. Václava (28. září 995) nepřátelé ustali od útoků. Bylo na tu žádost odpovídáno jízlivě: „Vaším-li svatým jest Václav, naším zajisté je Boleslav.“ Po dobytí hradu byli povražděni netoliko bratři Vojtěchovi s rodinami, ale i jejich branní spojenci, pokud se v prvé chvíli ukázali nepřátelům.[2]

Když se Vojtěch chystal na cestu do Čech po druhé, sláva jeho jména v katolické Evropě se nesla od úst k ústům. Světec zašel předem do Hnězdna k Boleslavovi Chrabrému. Polský kníže sám vypravil do Prahy slavné poselstvo s dotazem, žádají-li Čechové aspoň nyní Vojtěcha za biskupa. Došla však Vojtěchovi odpověď cynická, jejíž obratná forma slohová mohla by

---

[1] Fontes Rerum Bohem. II, 42—43.

[2] Krásl-Ježek: Sv. Vojtěch, 165. Novotný: České dějiny $I/_1$, 648-649.

sloužiti za předlohu ironie i modernímu harcovníkovi obstrukce. Z Čech se totiž odpovědělo: „Jsme hříšníci, lid nepravostný, národ tvrdošíjný; ty však jsi světec, přítel Boží, pravý Israelita, a tobě všecko s Pánem. Takovému a tak velikému muži nesluší ani přebývati a obcovati s nešlechetnými. A pak jaký to nový mrav, aby tolikrát zapuzené, tolikrát povržené znova vyhledával biskup nikoli jediného národa, nýbrž národů rozličných? Víme, co zamýšlíš, člověče, a co hříšného v rouše přívětivosti tvá svatost krákorá.“ — Velmoži řekli poselstvu: „Nechceme ho, poněvadž, kdyby přišel, nepřijde pro spásu naši, nýbrž aby potrestal zločiny a příkoří, jež jsme proti bratřím jeho spáchali, a těší nás, že spáchali. Není nikoho, kdo by jej přijal, ani jedinkého není.“[1] Novotný praví, že Vojtěch byl slaven po celém světě, jen doma se cítil cizincem; mohl se chlubiti úctou tolika proslulých mužů a láskou samého císaře, doma však neměl přítele; hořel touhou povznésti svůj lid, ale odplatou byla obecná nechut.[2] Takové okolnosti tedy nesvědčily o národu holubičím, který by pro skutečnou podstatu křesťanství měl velikou vnímavost. Jestliže biskup tolik slovutný viděl soustavný nezdar své reformace, tím menší úspěchy ovšem mohli míti jeho nástupcové, zvláště ti, kteří pluli s domácími proudy, dbajíce hlavně o přízeň knížecího dvora.

Poněvadž i tehdy soudnictví bylo velice primitivní a právní exekutiva byla obmezována různými okolnostmi, bujela v Čechách krevní msta ve shodě

---

[1] Krásl-Ježek: Sv. Vojtěch, 189.

[2] České dějiny I/1 6, 655-656.

s jinými zeměmi tak, že mnoho velmožů krvavou pomstu nepokládalo za těžký hřích. Tradice vzpírala se tvrdošíjně evangelické lásce.

Zásady doby výmluvně tlumočí pokračování odbojného náporu Vršovců. Náčelník Vršovců Kochan dal (r. 1003) podnět k nejsurovějšímu ztýrání knížete Jaromíra. Když vyjel kníže na lov do lesa k Velízu, několik jeho průvodců Vršovců se smluvilo k hroznému činu. Spili se, Jaromíra obnažili, položili ho na znak, přivázali ruce i nohy ke čtyřem kolům a křepčili kolem něho na koních, přeskakujíce přivázané tělo. Když věrný druh Jaromírův Dovora přivedl proti násilníkům pomoc, rozptýlili se.[1] Tento pych, který tolik připomíná krvelačné křepčení pohanských černochů, nebyl řádným soudem potrestán. Když se Boleslav III. znovu ujal vlády, musil slíbiti Vršovcům amnestii. Ale 9. února 1003 kníže při hostině o půlnoci se svými druhy povraždil řadu bezbranných Vršovcův.[2]

Knížecí oslepený kmet Jaromír r. 1034 představil velmožům synovce Břetislava jako vladaře a napomínal jej: „Oněch, kteří jsou Vršovci, zlých otců ničemní synové, rodu našeho nepřátelé domácí, rodní odpůrci, varuj se jako zabláceného kola, odchyl se od jejich družstva, poněvadž nám nikdy nebyli věrní.“ Vršovci prý skřípali na slepce zuby jako lvové. Krátce nato Kochan vypravil svého zřízence, který Jaromíra ze zadu probodl (4. listop. 1035).[3] Nikde nečteme, jak

---

[1] Fontes R. B. II, 50—51.

[2] Novotný: České dějiny I/1, 677—678.

[3] Fontes R. B. II, 66. Novotný l. c. I/2 9.

byli pachatelé pro vraždu souzeni. Naopak za Břetislava II. (1092—1100) Vršovici Mutina a Božej domohli se výnosných úřadův. Kníže je však pro velezradu vypověděl a zabavil jejich jmění. Později se vrátili a rozdmychovali sváry mezi Přemyslovci.

To jest však zvláštní, že konečně Vršovici byli strašně povražděni bez soudu a v době, kdy vlastně knížeti projevovali oddanost. Vražděni napořád pro pouhé podezření, že Mutina se stal zrádcem. Pobíjení započalo 27. října 1108 na Vratislavi (Vraclavi). Pokračovalo na Libici, v Praze i jinde. Vždyť Svatopluk slíbil vrahům veliké odměny ve zlatě. Zištní exekutoři způsobili výjevy příšerné. Někteří Vršovici stínáni v Praze na tržišti, jiní na Petříně. Když dva nezletilí synové Mutinovi byli zavlečeni na popraviště, neobměkčili kata ani úpěnlivým voláním: „Máti má! máti má!“ Kat je podřezal nožíkem. Prý diváci „rozutíkali se všichni, ve svá prsa se bijíce, aby neviděli kata páchajícího tak ukrutný zločin“. Ti, kterým se podařilo utéci z dosahu krvelačných rukou, rozprchli se do Polska a Uher.[1]

Když pak Svatopluk byl 21. září 1109 za pozdního večera zabit, připisován úklad mstě Vršovicův.[2]

Jak dlouho tedy řádily bezuzdné politické různice a krevní msta mezi nejvýznamnějšími pokřtěnými rody českými! Příklady vyšších ovšem kazily mravy nižších.

Pohanská prakse v uzavírání manželství se udržela velmi dlouho. Kníže Oldřich pojal za choť Bo-

---

[1] Fontes R. B. II, 160—161. Novotný: České dějiny I/2 455—456.

[2] Fontes II, 163.

ženu, ačkoli byl již ženat. Kosmas k tomu poznamenává: „Toho času, jak se komu líbilo, bylo volno míti dvě nebo tři manželky, aniž bylo muži bezprávné unésti manželku druhého nebo manželce zasnoubiti se s mužem jiné (ženy). A co se nyní přičítá stydlivosti, to bylo tehdy k veliké necti, aby živi byli spokojeně muž s jednou ženou anebo žena s jedním mužem".[1]

Byly-li tak volné názory u velmožů, kdož by se podivil, že kněží, splývající zcela s národem a mající vrchnosti laické, osobovali si právo aspoň na jednoženství! Sami biskupové bývali ženati až do konce XI. století. Když r. 1099 byl volen za biskupa cizozemec Heřman, bylo mu na prospěch, že byl svobodný. Děkan kostela pražského a kronikář Kosmas byl také ženat. R. 1117 zemřela mu choť Božetěcha. Ještě v letech čtyřicátých století XII. sama pražská hierarchie žila z veliké části ve stavu manželském.[2]

Tuto stránku duchovenské životosprávy nebylo možno změniti ani přísným postupem apoštolské stolice ke konci XII. století. Bylo potřebí jakéhosi kompromisu. Podle jedné zprávy z r. 1216 sňatky duchovenské, které byly uzavřeny ještě před příchodem kardinála-jáhna Petra z Capuy do Čech (tedy před rokem 1197), pokládány byly za manželství platná a dovolená. Podle jiné zprávy z téhož roku nepřestávali ani potom klerikové přijímající vyšší svěcení vyhledávati sňatky. Ovšem sněm lateránský z r. 1215 utvrdil přísné právní meze starodávné zvyklosti.[3]

---

[1] Fontes II, 53—54.

[2] Fontes II, 142, 179. Hrubý v ČČH XXIII, 43.

[3] Vacek l. c. 405—406.

Na samu zvyklost vzhledem k poměrům nelze bráti přísné měřítko, zvláště když církev sama tak dlouho — třebas nerada — trpěla obcházení kanonického předpisu. Ale na váhu zde silně padá, proč sňatky kněžské byly podporovány a hájeny samými laickými vrchnostmi. Duchovenstvo ženaté nemohlo býti samostatnou společností, existenčně nezávislým stavem, fakticky vyvýšeným nad své stádce, bylo-li k laikům poutáno svazky rodinnými. Tehdy totiž takový poměr měl zvláštní sociální význam. Kněz ženatý uskrovňoval svému pánovi při hospodaření režijních výloh tím, že pracoval tělesně na statku zádušním. Otec vychovával svého syna k stavu kněžskému často sám, tak že pán nebyl nucen hmotně podporovati vyhlédnutého kandidáta při učení jinde. Měl-li kněz vystoupiti proti zištnosti pánově, ohled na existenci rodiny mu ukládal reservu.[1]

Svatokupectví bylo přirozenou výslednicí laického režimu v církvi. Ještě ke konci století XIII., kdy už z majitelů kostelů se stali pouzí patroni a kdy tedy klérus těšil se značné svobodě, stýskalo se, že někteří patroni presentují biskupovi kleriky, kteří se spokojí jen nepatrnou částí kostelních důchodů, nechávajíce si ostatek pro sebe.[2] Tím hůře ovšem bylo dříve. Kupovaly se úřady a kněžské důchody za peníze. R. 1143 docela děkan kapituly pražské byl od papežského legáta sesazen pro násobnou simonii. Na Moravě jistě svatokupectví zdomácnělo, protože na kněžské synodě sám biskup Jindřich Zdík

[1] Vacek 396—397. Krofta l. c. 249.
[2] Krofta 273.

(1126—1150) uznal za nutno varovati kněžstvo před touto neřestí.

Ba docela dály se pokusy uplácením domoci se i stolce biskupského. Pokračovatel Kosmův k roku 1134 vypravuje, jak po smrti biskupa Menharta bylo prý „velmi mnoho těch, ačkoliv skrytých, kteří dílem přímluvami přátel a příbuzných, dílem však úplatky... ucházeli se u knížete Soběslava i u císaře Lotara“ o biskupskou hodnost.[1]

Někteří zemané zadržovali desátek ze svévole anebo udávali menší výměru svého hospodářství, aby nepřibylo platu. Pánové z hamižnosti kostelní statky (záduší) měnili anebo ztenčovali, jindy důchody obraceli k jiným účelům, než jaké určili darovatelé a fundátoři chrámů.[2]

Vlastnické právo církevní bylo rušeno přečasto od údělných knížat a správního úřednictva po krajích. Jestliže jen s velikou obtíží se bránila proti ziskuchtivosti vysokého úřednictva drobná šlechta, tím hůře bylo pro duchovenstvo. Hradští úředníci mohli již proto vydírati, že měli nad kněžstvem a lidem osedlým na statcích duchovenských moc soudní i správní. Směli kontrolovati poddanské vsi, prohledávati obydlí a vysílati tam biřice.

Lid, příslušný k statkům církevním, byl nucen nésti mnoho obtížných povinností zemských, které se vyžadovaly původně od svobodných držitelů půdy. Biskup — Přemyslovec Jindřich Břetislav ujal se r. 1182 rázně chudiny proti údělnému knížeti Děpoldovi (ve

[1] Hrubý l. c. 284—285, 409.
[2] Vacek 501, 504.

východních Čechách), který dopouštěl úředníkům utiskování a vykořisťování dušníků. Ale v zápase biskup podlehl.[1] Ovšem tím spíše světské vrchnosti se protiviły, když vytrvalým nátlakem církevním se měly zbavovati i obvyklých příjmů ze záduší. Vždyť časem se stal kostelní důchod zvláště chudším šlechtickým rodům důležitou složkou příjmů, oporou slušnější existence.

Jako v době uprázdnění biskupského stolce panovník důchody biskupství ponechával sobě, tak jiní světští pánové ještě po zásadním vítězství církve ve XIII. století důchody kostelní v čase uprázdnění fary zabírali pro sebe a dědili po zesnulém faráři.[2]

Kláštery a kapituly prosluly svým pohostinstvím, jehož poskytovaly zvláště chudým pocestným. Při klášterech byla zřízena zvláštní obydlí pro hosty, která byla opatřena větším počtem loží. K správě tohoto stavení byl určen jeden z bratří.

Ale dobrodiní pohostinství zneužívala značně bohatá šlechta. V klášterních nebo kapitulních budovách byly příhodné místnosti ke schůzím a rokům. Šlechtici tedy konali své sjezdy v klášterech a kanoniích; leckdy se tam chovali tak nevázaně, že proti vůli hostitelů snědli a vypili všecky zásoby. Aristokraté užívali klášterův a dvorů klášterních za hospody, požadovali v nich cestovního zaopatření pro sebe i svou družinu a dávali na jevo rozmrzení, nebylo-li jim vyhověno ve všem. Docela pořádali v lesích klášter-

[1] Vacek 508—509, 514—515. Hrubý v ČČH XXIII, 38—39.

[2] Hrubý l. c. 45.

ních hony a poroučeli duchovenským poddaným, aby jim krmili a ošetřovali dobytek.[1] Kláštery a kolegiátní kapituly ovšem bědovaly, že jsou vykořisťovány jak od panovníka a jeho úředníků tak od šlechty.[2]

Panovníci nerozpakovali se porušiti vlastnické právo církevních ústavů, když se ocitli ve finanční tísni. Na př. r. 1177 Soběslav vyznává, že k vůli sehnání dostatečných prostředků k vládě skonfiskoval některé věci kláštera kladrubského.[3] Když měl kníže Svatopluk zaplatiti německému králi 11.000 hřiven stříbra, po příchodu do Prahy „hned oloupil chrámy posvátné". Vymáhal zvláště od církve velikou daň. Biskup Heřman byl nucen knížeti propůjčiti z důchodů kostelních 70 hřiven zlata ryzího. „Zároveň téhož kostela pět plášťů bylo položeno v Řezně u Židů v 500 hřivnách stříbra. Skutečně nebylo opata, nebylo probošta ani klerika . . ., aby nepřispěl něčím proti své vůli knížeti . . ."[4] Docela začal na církevní ústavy nátlak, aby zásobovaly panovníka spíží o válečných výpravách a soudních shromážděních krajských.[5]

Ostatně podobně se těžilo z církve ještě dlouho ve století XIV., kdy již kanonické právo bylo od českých vladařů ve všech podstatných bodech uznáno. V době, kdy se stýskalo na veliké důchody církevní, plynula značná část církevních platů (i křížových desátků!) do komory královské.

---

1 Vacek 511—512.
2 Hrubý l. c. 38—39.
3 Týž v ČČH XXII, 394.
4 Fontes II, 156—157.
5 Hrubý l. c. 396—397.

Kněžstvo silně ujařmované, které bylo v tak veliké hmotné odvislosti na laicích, ovšem nemohlo kárati demoralisaci s tak velikou volností, jak toho vyžadovaly příkazy a příklady sv. apoštolův. Vždyť mohl býti kněz každou chvíli ve své pastoraci umlčen násilně. O zemřelém biskupovi Šebířovi vypravuje (k roku 1067) Kosmas: „On obojího osudu, dobrého i zlého dosti zkusil. Neboť jednou od knížete Břetislava jat, spoután a do vězení uvržen; obojí mučednictví zároveň ve skrytu i zjevně utrpěl."[1]

Jestliže se takto zacházelo s arcipastýřem, tím menší okolky se činily s pastýři nižšími, jestliže tito podnikli proti mocným synům světa tohoto cokoli nepříjemného. Jaké soužení měl kněz-reformátor do XIII. století, patrno z toho, že ještě r. 1273 se ozývá velice příznačný stesk na útisk kněží, chtějících proti smrtelným hříchům prakticky zakročiti. Toho roku totiž olomoucký biskup Bruno žaluje papeži Řehořovi X., jak jest velmi těžko pro nedostatek synodních soudů uplatniti nad laiky nějakou soudní pravomoc; z té příčiny prý hříchy laiků zůstávají beztrestny, i když jsou veřejné; chce-li kněz takové viniti, často proto upadá i v nebezpečí života.[2]

Panstvo se spokojilo duchovenstvem všelijakým, jen když kněží nemluvili příliš do svědomí. Sluha Boží nelišil se obyčejně mnoho svou mravní úrovní od své vrchnosti.

V té příčině jen několik svědectví. Když nastoupil na stolec sv. Vojtěcha Jaromír (r. 1068), byly hrozně

[1] Fontes II, 95.
[2] Hrubý l. c. 286.

zbědované poměry v samé kapitule pražské, ačkoli ještě neuplynulo 30 let od proslulých reformačních dekret Břetislavových. Kněží kostela pražského nesli hrdý název canonici (dle zákona církevního žijící), ale ve skutečnosti byli světáky a ignoranty. Kosmas píše: „Byli nezřízení (bez řádů) a jen dle jména kanovníci, nevzdělaní, neučení a ve světském oděvu v kůru sloužící, jako bezhlaví a divocí centauři žijící. Starali se hlavně o braní důchodů. Jaromír dosadil na uprázdněné probošství pražského svého dosavadního kaplana Marka. Ten byl rodem Němec, ale byl mužem svou učeností věhlasným a reformátorem horlivým. Marek zcela neschopné z kapituly vyloučil a zbývajících 25 kanovníků navedl slovem i příkladem k lepší kázni.[1]

Třebaže Kosmas poněkud v haně nadsazuje, přece jenom křiklavé okolnosti jsou významnou žalobou buď na biskupa Šebíře (1031—1067), který měl spolupůsobiti při reformních snahách knížecích, anebo na ty laiky, kteří sami chtěli tehdy biskupovati.

Když ztýral biskup Jaromír olomouckého biskupa Jana, vypraveni k soudu nad provinilcem r. 1073 do Čech kardinálové-jáhni Bernard a Řehoř. Ale české kněžstvo divilo se takovému zakročení jako něčemu zcela zvláštnímu. Pokud domácí duchovní znali kanonické právo, obávali se silně reformace.

Jaromír ani po dvojím vyzvání k soudu se nedostavil; obratně se vymlouval, že především náleží metropolitovi mohučskému právo ujmouti se sporné záležitosti. Legáti zbavili Jaromíra úřadu a tedy i všech

[1] Fontes II, 100—101. Novotný: České dějiny I/2, 135—136.

příjmů z jeho biskupství. Ale tím rozhodnutím vzrušení mezi kněžstvem jen se stupňovalo. Netoliko kanovníci, ale „i klerikové po kaplích všichni roztrhali šátky své a obnažili oltáře jako o Velkém pátku. Čelo matky církve svraštilo se vráskou nemalou, až umlkly služby úřadu kněžského.“ Kněžstvo jednomyslně prohlašovalo, že od svého velikého odporu neustoupí, dokud Jaromírovi hodnost nebude vrácena.

Sesazeného ujal se ve vlastním zájmu mohučský metropolita Siegfried. V listu k papežské stolici nazval české křesťanství „novým štípením dosud nezakořeněným a nezpevněným,“ jež by se prý snadno mohlo zvrátiti v pohanství.

Konečně po dlouhém jednání papežská stolice 31. ledna 1074 zrušila aspoň Jaromírovu suspensi, ale s výjimkou úřadu biskupského. Statky biskupské (o to asi hlavně šlo) měly býti Jaromírovi vráceny se všemi jinými důchody. Metropolitovi bylo z Říma dopsáno, kde že byla jeho horlivost, když biskup Jan byl ztýrán; tehdy bylo povinností Siegfriedovou zakročiti. Když Jaromír nato v Římě s největší smělostí popřel surové nakládání s biskupem Janem, byl rehabilitován zcela a v Čechách od svých manů jásavě vítán.[1]

Takovým způsobem končil očistný pokus Říma. Nikdy předtím neozvala se tak živelná oposice duchovenstva proti nespravedlivým světským vrchnostem jako proti legátům konajícím evangelickou spravedlnost. Kněžstvo české chtělo míti soudce, který by nesoudil

[1] Novotný l. c. 152—164. Fontes II, 106—107. Krofta l. c. 34. Týž ve „Sborníku prací historických“, 181.

— totiž mohučského metropolitu. Zvyklo si na porobu tak, že projevilo bázeň před osvobozením a před zvýšením morální úrovně domácí církve. Mohl-li Siegfried sto let po založení pražského biskupství označiti české křesťanství za štípení nezakořeněné, pak učinil našemu národu podivnou poklonu.

Zbědovaný morální stav církve české nebyl ani v té době zjevem pouze přechodným. Pokud papežovali a biskupovali laikové, pronikavá náprava možna nebyla.

Znamenitý biskup olomoucký Jindřich Zdík zreformoval svou kapitulu a pokoušel se o větší připoutání kněžstva k vrchnosti církevní. Aby získal nové patronátní právo, chtěl r. 1136 ve své vsi Blansku založiti kostel. Ale brněnský kníže Vratislav mu v tom bránil. Když reformní činnosti Zdíkově bylo překáženo dále, postavil se r. 1142 roztrpčený velekněz v bojích moravských knížat s Vladislavem II. rozhodně na stranu Vladislavovu. Moravští knížata schystali odvetu tím, že zapověděti Zdíkovi vykonávání jeho úřadu. Biskup sice vyhlásil na ně klatbu, ale podřízené duchovenstvo ho opustilo, nepřestávajíc konati bohoslužby. Kněžstvo chtělo se raději přimknouti k moci světské než se podřiditi biskupovi reformujícímu, odstraňujícímu zlořády. A papežská stolice zřejmě prozrazovala nedostatek síly k energickému zakročení. [1]

Ale pomoc se přiblížila přece. R. 1143 byl od papeže Innocence II. vyslán s plnou mocí na Moravu a do Čech osvícený kardinál Guido, aby zjednal mír mezi knížecími bratry a provedl křesťanskou reformu zvláště mezi kněžstvem. Tento hodnostář věru v ději-

[1] Srv. Krofta 125—126.

nách české reformace zaujímá místo velice významné. Tím více zaslouží vděčnosti národa, že energickým a obratným zasažením do zahnívajících vod posloužil blahu a pokroku našeho lidu vůbec. Štěstí, že osvícený kníže Vladislav jej v očistě se svými biskupy podporoval.

Guido nejprve na Moravě přiměl exkomunikovaná knížata k přísaze, že dají biskupovi zadostiučinění. Odebral se do Prahy, smířil moravské vladaře s Vladislavem a začal dílo reformní. Bystrý jeho zrak postřehl ovšem brzy, že nelze odstraniti všecky zlořády rázem; proto nasadil energicky páku tam, kde úsilí slibovalo zdar. Hlavně pečoval o nápravu duchovenstva.

Legát shledal i ve vyšším kléru (na př. v kapitulách pražské, vyšehradské a olomoucké) mnohé kněze ženaté, svatokupce, „veřejné kuběnáře a mnoho jiných, kteří byli zlopověstní". Guido sice zřejmě usiloval o všeobecnou platnost celibátu, ale proti kněžím ženatým postupoval opatrně. Na př. klerikům ženatým, kteří nechtěli upustiti od manželek anebo nemohli dojíti souhlasu svých žen s rozvodem, byl zakázán přístup k oltáři. Kteří duchovní však žili v zjevném konkubinátu, byli zbaveni netoliko služby oltářní, ale i beneficií. Kdož byli ženati po druhé nebo pojali vdovy anebo uzavřeli sňatek s ženami zapuzenými, propadli úřad a neměli se nikdy dočkati rehabilitace.[1]

Guido vystoupil rázně i proti jiným zlořádům, setrvávaje v zemi až do r. 1145. Třebaže proti některým nešvarům bylo zakročeno velice přísně, pokračovala v následujících letech celková náprava faktická jen

[1] Vacek, 397—398. Hrubý v ČČH XXII, 285—286.

zvolna. Ale símě Guidonem zaseté nebylo již možno zničiti. Na základech položených tímto legátem pracovalo se dále.[1]

Co všecko ještě bylo potřebí v zemích českých k nápravě podniknouti, vysvítá ze synodních řečí biskupa-reformátora Zdíka. V nich se na př. kněžstvu přikazuje, aby se naučilo aspoň bezvadně čísti různé obřady a dle možnosti se snažilo pochopiti římský zpěv, breviář a vypočítávání velikonocí. Také zapovídáno kněžím choditi k oltáři s ostruhami a meči. Docela bylo napomínáno, aby nezneužívalo svátostí k tajemným kouzlům lásky a čarám; praví se, že kněží litanie ke svatým proměňují v litanie k démonům a docela i Eucharistie zneužívají k hnusnému kouzlu.[2]

Takové kněžstvo ovšem ztěžka mohlo napravovati laiky, kteří holdovali bujně nejrůznějším pověrám pohanským.

Otroctví ovšem bez velikých sociálních otřesův nebylo lze zrušiti rázem. Ale v náboženské společnosti, která chtěla tvrditi, že jí opravdově záleží na realisaci evangelického příkazu lásky blíženské, mělo pokračovati osvobození rychleji. Ještě dlouho v době křesťanské byli váleční zajatci předmětem otrokářského obchodu; Čechové je prodávali tuzemským obchodníkům židovským. Otroci byli voděni od Čechů také do trhových míst v Podunají a byli prodáváni překupníkům, kteří je dopravovali do zemí jižních. R. 1078

---

[1] Srv. Krofta ve „Sborníku prací historických", 181—182.

[2] Hrubý v ČČH XXII, 286.

cena otroka obnášela 300 denárů; v následujícím desetiletí otrokyně se cení na 600 denárů. Majitel přebytečných otrokův dával darem otroky a otrokyně na různá místa bez ohledu na rodinnou příslušnost. Sám kníže jako majitel rozsáhlých statků měl veliký počet otroků. Ještě na sklonku XII. století byl udržován barbarský zvyk, přikazovati zajatce za nevolné čeledíny a děvky. Jak veliká společenská propast zela mezi pánem a lidem zotročeným, patrno z toho, že tehdejší zpravodajové uvádějí sluhy a jejich rodiny až za výčtem dobytka.[1]

A co říci stanovisku Břetislava I., který přece jevil pro faktickou reformaci křesťanskou větší zájem než řada knížat jiných! V příčině otrokářství ustrnul na půdě staré tradice. Po vítězství nad Poláky r. 1039 Čechové zajatce poutali a dopravovali je v houfích po stu hlavách do Uherska, kdež je vydali v porobu. Když pak poslové čeští do Říma přišli s kajícnými slovy, bylo jim přísně domluveno: „Veliký jest to zajisté hřích cizí věci pobrati; ale větší křesťany netoliko oloupiti, ale i zjímati; a zajaté jako němou tvář prodávati jest nejvýš ohavné.“[2]

Také světská ziskuchtivost zdržovala značně kroky, které církev podnikala ve prospěch zlepšení sociálního postavení chudiny vůbec. Svědčilo o veliké bezohlednosti světských vrchností, jestliže ten díl desátku, který byl vlastně dividendou chudiny, zadržovali páni statkův a kostelů pro sebe. Pokud poddaní klá-

[1] Vacek, 56, 57, 61, 64. Novotný: České dějiny I, II, 342—344.

[2] Fontes II, 79. Vacek, 59—60.

šterů byli souzeni hradskými úředníky, zakoušeli příkoří mnoho.[1]

Reformní pokusy Břetislavovy z r. 1039 odhalují nám, co všecko bylo potřebí napravovati v duchu evangelia. Kníže prohlásil, že sňatky dosavadní byly jako smilniště a společné jako u němé tváře; nechť se stanou nerozlučitelnými. Kníže vystoupil proti veliké nestřídmosti lidu v pití. Zapověděny nedělní trhy. Zakázáno pochovávati mrtvoly v polích nebo v hájích;[2] takové obcházení křesťanského obyčeje bylo zbytkem pohanské tradice.

Pověr pohanských bujelo ještě velmi mnoho. Ve Velké Moravě reformoval ovšem sv. Metod energicky a vytrvale. Ale přes jeho snahu zvláště mezi velmoži bujela pohanská nevázanost značně, jak vysvitne z řádků dalších.

Není potřebí dívati se na poměry příliš černě; v jiných zemích, kde biskupovali laikové, sotva byla mravní úroveň věřících lepší. Přitom nám možno poukazovati na celou řadu duší ušlechtilých i v prostředí laickém, které ideální zápal náboženský mocně pudil k ctnostem heroickým. Ale není úkolem tohotu spisu líčiti obecně stav tehdejší české církve státní. Naší snahou jest hlavně upozorniti, jaké zlozvyky přejímány od křesťanů z pohanství, a jak laická vláda v církvi očistný proces zdržovala. Poměry volaly hlasitě, aby se církev ujala deptaných zásad evangelia důrazněji a aby užila dle možnosti i fysické moci na oslabení přílišného vlivu laického v záležitostech duchovních a obecně morálních.

---

[1] Srv. Krofta l. c. 263, 377. Vacek 128, 510, Hrubý v ČČH XXIII, 38.

[2] Fontes II, 73—74.

NÁRODNOSTNÍ STRÁNKA STÁTNÍ CÍRKVE.

Nikde v té době nečteme a z žádné okolnosti usuzovati nemůžeme, že by bylo ústředí církve obecné nevražilo na slovanské kmeny v říši velkomoravské a později české pro jejich národnost. Vždyť jazyka Slovanům nebrali ani jejich političtí protivníci.

Ale ani politický útlak pokřtěných Slovanů nebyl v zájmu papežské stolice. Naopak Řím si přál, aby zmohutněly státní útvary slovanské a podporovaly papežskou kurii proti přílišné expansi západních Románův a Germánů, kteří jevili tak málo porozumění pro svrchovanost Vatikánu ve věcech duchovních. Jestliže církevní právo neplatilo v říši zápodofranské a německé, pokoušela se kurie zjednati mu platnost ve státech slovanských a mezi Maďary; zkrátka usilovala přimknouti se těsně ke katolickému východu, aby odtud mohla důrazněji působiti na západ. Chtěla-li zjednati církev právu kanonickému obecnou platnost, byla nucena hledati v tak obrovské náboženské společnosti politickou oporu. Kdyby bývali Slované svorně a vytrvale podporovali snahy kurie o přirozený rozvoj církve obecné, byli by nabyli v rodině katolických národů daleko většího významu, než jaký měli fakticky.

Východní rozkol církevní, který byl dokonán r. 1054, uškodil Slovanstvu nesmírně, protože rozštěpil i slovanské kmeny a oslabil posici katolických Slovanů

v církvi západní. Církev pak ve svém veřejném vystupování a při svých politických akcích byla nucena bráti zvláštní zřetel na národy románské, hlavní to fysické sloupy organisace katolicko-církevní. Ovšem i kmeny germánské vynucovaly si při pořádání věcí církevních zvýšenou pozornost. Proto papežská stolice ani při nejlepší vůli nemohla Čechům leckdy poskytnouti tolik, kolik si sama vřele přála. Jest pochopitelno, že Německo žárlivě sledovalo, tu církevní politiku papežské kurie, která směřovala k politickému posílení státu českého. Papeži však bylo možno vystoupiti okázale ve prospěch českého státu aspoň v těch dobách, kdy v německých zemích planula občanská válka.

Ovšem v době knížecí byl vliv papežův na veřejné záležitosti obou říší velice skrovný. — Vždyť jak již vysvětleno — oba státní útvary si pořádaly i církevní věci skoro výhradně samy. Pokud nemohl papežský dvůr zdůrazniti svou vůli i na severu jako mocný politický činitel, potud i v národnostní stránce církve v Německu a v Čechách byly rozhodujícími činiteli světské vlády a šlechta.

Do nedávna přikládán byl u nás slovanské liturgii daleko větší význam pro záchranu existence slovanských kmenů, než jaký měla fakticky. Vlastenecké nadšení pro slovanský jazyk bohoslužebný totiž bylo stupňováno domněnkou, že sklon k liturgii západní vážně ohrožoval slovanskou národnost. Základní stanovisko apoštolského stolce k slovanskému jazyku při bohoslužbách zračí se nejlépe v bule papeže Jana VIII. z r. 880. Bula ta nabyla zvláštní důležitosti tou okolností, že tehdy dvůr Svatoplukův jevil k slovanské bohoslužbě zřejmou nepřízeň.

V bule čteme: „Písmo slovanské, jež nebožtík Konstantin filosof vynalezl, aby jím chvála Boží povinně zněla, právem schvalujeme; a rozkazujeme, aby v témže jazyce sláva a skutky Krista Pána našeho vypravovány byly. Neboť nejen třemi nýbrž všemi jazyky Pána chváliti jsme povzbuzováni autoritou svatou (Davidem), která přikazuje řkouc: Chvalte Pána všechna pokolení a vychvalujte jej vespolek všichni národové. A apoštolé, naplněni Duchem svatým, mluvili všemi jazyky o velikosti Boží. Proto i Pavel, nebeská polnice, zvučí napomínaje: Všeliký jazyk vyznávej, že Pán náš Ježíš Kristus jest v slávě Boha Otce. O těchto jazycích též v první epištole ke Korintským dosti a zřetelně nás napomíná, abychom jazyky mluvíce, církev Boží budovali . . . . . Ten, jenž učinil tři hlavní jazyky, totiž hebrejský, řecký a latinský, tentýž stvořil i všecky ostatní ke cti a slávě své.“[1]

Dle nejnovější studie Fr. Snopka papež tou bulou netoliko schválil užívání jazyka slovanského v bohoslužbě, nýbrž i nařídil — jak ostatně již z textu vysvítá. Jan VIII. výsadu Hadriana II. o slovanské bohoslužbě netoliko slavně potvrdil, nýbrž učinil ji pro země jazyka slovanského obecně platnou normou, že ji zavedl zákonem. Papež schváliv slovanské knihy bohoslužebné a vydav nařízení o povinné slovanské liturgii, udělil Svatoplukovi a jeho velmožům výsadu, aby směli, pokud by se jim zdálo, slyšeti mši sv. slouženou jazykem latinským. Dr. Ritig di: „Toto nařízení papežovo má ráz výsady a do-

[1] Pastrnek: Dějiny slovanských apoštolů Cyrila a Metoda, 115, 257.

kazuje zároveň, že nařízení papežovo o slovanské liturgii . . . nemůže býti pojímáno leč jako zákon. Neboť povolení slyšeti mši svatou latinsky, jež udělil Svatoplukovi a jeho rádcům, předpokládá u jeho lidu moravského povinnost, slyšeti ji slovansky, a tato obecná povinnost slovanského lidu představuje zákon; zato dotčené právo Svatoplukovo a jeho družiny, kteréhož může užívati, ale není k tomu zavázán, jest výhradou ze zákona, pro slovanské země obecně stanoveného, a z obecného všem závazku — jest výsadou čili privilejí.“ [1]

Z toho patrno, že Jan VIII. naprosto neusiloval o formální církevní shodu Slovanstva se západem a — že si vlastně nepřál pevného svazku církve velkomoravské s východofranskou. Vysvítá to i z té okolnosti, že týž papež slavně potvrdil privilegium arcibiskupství Metodova. A to všecko v době, kdy světská vláda velkomoravské říše tíhla k latině a k západu.

Takovou skutečnost dlužno míti stále na zřeteli při následujících potvrzeních i zákazech liturgie slovanské. Papežská stolice proti slovanské bohoslužbě ani později nebyla příkře zaujata. Pouze vážné okolnosti zevnější působily změny v praktickém rozhodování apoštolské stolice. Když kurie seznávala odpor i slovanských politiků proti bohoslužbě slovanské a když se den ze dne přesvědčovala, že tato liturgie není branou pro volný průchod kanonického práva, stávala se přirozeně opatrnější.

Pro ty papeže, kteří slovanské liturgii příznivi nebyli, nacházíme nepřímou, ale velice výraznou omluvu

[1] Fr. Snopek v Hlídce XXXV, 138. 222, 223—224.

v úsudku Novotného o stanovisku Svatoplukovu. Tento dějepisec praví, že Svatopluk bral vždy zřetel na přívržence liturgie latinské do jisté míry právem. Franské duchovenstvo nepodrobovalo se ani výslovným rozkazům kurie. Působení Soluňanů a s ním zvláště slovanská litugie nad jiné přispěly k rychlému utužení křesťanství. Ale vnucovala se otázka, zdali se tím dosáhlo žádoucího účelu — zabránění nepřátelství od západu. „A právě k ní denní zkušenost dávala odpověď zápornou. Nepřátelství západu, zvláště kruhů církevních, tím se nezmenšilo, spíše přiostřilo. Slovanská liturgie při všem neocenitelném vlivu na utvrzení a rozšíření křesťanství na Moravě a v okolí stávala se pramenem stálých rozmíšek a svárů, nedosáhla svého cíle, nýbrž způsobila pravý opak. Nebyl to nedostatek politického rozhledu, nýbrž bezohledné, praktické účtování s danými okolnostmi, co Svatopluka přimělo k jeho rozhodnutí, zvláště když stanovisko kurie ukázalo se tak vrtkavým.“ K tomu padaly na váhu hmotné zájmy episkopátu bavorského. Rozdíly v nenáviděné liturgii vždy podávaly záminky k sahání po Moravě. „Snad bylo lze očekávati, že záminka bude odstraněna, když v čele církve moravské státi bude prelát ritu latinského. Nikoliv tedy nedostatek bystrozraku, nýbrž pronikavá prozíravost politická to byla, která Svatopluka přiměla k jeho rozhodnutí. Tak, zdálo se, bude nejlépe lze zabezpečiti získanou již samostatnost církevní organisace. A nelze počítati Svatoplukovi za vinu nebo vadu, že obojí tento předpoklad ukázal se později osudným omylem.“ [1]

[1] Novotný: České dějiny I/1, 402—403.

Je-li v citovaných vývodech českého dějepisce mnoho pravdy, následovalo by z toho, že Svatopluk svým zřejmým odporem proti slovanské liturgii nechtěl podstatně poškozovati národnost svých poddaných. A jestliže dochází omluvy sám slovanský vladař, tím spíše musíme omluviti některé papeže, kteří zaujali nepříznivé hledisko k slovanskému ritu. Ostatně co se dělo před tisíci lety, na to těžko bráti měřítko doby moderní, zvláště když některé tehdejší okolnosti jsou zrakům našim zahaleny hustou mlhou.

Třebaže však úsudek Novotného znamená i ospravedlnění některých rozhodnutí stolice papežské, nesmí se přijímati nekriticky. Ušlechtilá snaha Metodova nebyla ani pro tehdejší čas utopií a znamenala mimo jiné svérázný kulturní rozmach Slovanstva. Osud liturgie slovanské nezávisel na milosti nebo nemilosti bavorských biskupů; mohutnějšími faktory v té příčině byly politická síla, národní uvědomělost a morální stav těch, kterým náleželo liturgii opatrovati.

Bavorští biskupové s latinskými knihami bohoslužebnými v ruce bojovali proti kanonickým řádům a římskému papeži jako sluhové východofranského imperia. Sv. Metod však nechtěl býti pouhým nevolným sluhou imperialistického úsilí velkomoravské vlády. Rozšiřuje všemožně bohoslužby slovanské, snažil se věřící obroditi duchovně právě ve smyslu papežské stolice. Světec věděl, že litera zabíjí, ale duch obživuje. Slovanský ritus tedy se stal symbolem pronikavé reformace; akce Metodova směřovala i k rozsáhlým reformám sociálním.

Ale právě takové počínání nelíbilo se panovníkům a jiným velmožům velkomoravským. Proto zavrhovali

s obrodnými snahami i liturgii. Dějiny zřetelně dokazují, jak vladaři v říši velkomoravské svým panovačným a jiným sobeckým choutkám obětovali nejednou blaho národa. Velmoži velkomoravští chtěli žíti tak pohodlně a přepychově jako jejich sousedé západní. Dráždilo je, že svatý arcibiskup chtěl i jim býti skutečným duchovním pastýřem. A Svatoplukovi samému šlo imperialistické úsilí netoliko nad všecko blaho církve a nad reformu mravů, nýbrž i nad prospěchy národní.

Svatopluk dopustil se r. 870 neomluvitelné zrady na Rastislavovi, kterého dal v poutech dopraviti ke Karlmannovi. Rastislav žalářován a téhož roku oslepen; to mohl Svatopluk předvídati. A právě politická rozháranost, která nastala zradou, umožnila pomstu bavorských biskupů nad Metodem.

Na své válečné výpravě proti dědicům východní marky r. 882 zajal Svatopluk Werinhara, druhorozeného syna markraběte Engelšalka a jeho příbuzného hraběte Vezzilla; dal je zohaviti hnusným způsobem. Mnohým z družiny poražených uťaty aspoň ruce. Jestliže při dalším pronikání za Dunaj ničil ohněm rodové statky protivníků i jejich příbuzenstva, to již bylo považováno za věc obvyklou. Horší však bylo, že Svatopluk z hněvu proti Arnulfovi poplenil r. 883 strašlivě ohněm samu Pannonii. Roku následujícího obnovil vpád a hrozně plenil znovu. Po porážce obranných vojů nesvobodné obyvatelstvo většinou povražděno, z přednějších mnozí zajati nebo zohaveni týmž nekřesťanským, ohavným způsobem jako Werinhar. Děsně popleněna celá Pannonie od Ráby na východ.[1]

---

[1] Novotný I. c. 386-388.

Třebaže státnický věhlas Svatoplukův vzbuzoval obdiv, připomenuté barbarské činy svědčily, že knížeti pramálo záleželo na průchodu obrodné katolické morálky; lze se tedy domýšleti, že reformní dílo Metodovo bylo Svatoplukovi protimyslno — a s dílem tím i forma arcidiecése Metodovy.

V době tak mohutného vzrůstu politické moci, která v následujících letech ještě stoupala, Svatopluk rozhodně nemusil býti loutkou v rukou Wichingův; těch se mohl zbaviti velice snadno. A byla-li uhájena slovanská liturgie v době politicky povážlivější, mohla se uhájiti tím spíše nyní. Jestliže se smiřovali se Svatoplukem mocní vladaři, nemohli jemu a jeho národu škoditi vasalové oněch vladařů — němečtí biskupové. Chtěl-li prospěti Svatopluk značně svému národu (a nikoli pouze svým státním zájmům), naskytovala se mu k tomu vhodná příležitost: mohl svým vlivem podepříti papežskou kurii, politicky tehdy velmi slabou. Ale Svatopluk hledal raději těsnější spojení s Arnulfem.

Když Wiching Svatopluka opustil, aby sloužil zájmům Arnulfovým, jeho kandidatura na biskupský stolec pasovský r. 899 ztroskotala. Jestliže muž tak hadí povahy nepochodil v samé církvi německé, zajisté nebylo státnicky nutno popřávati mu privilegované postavení v církvi velkomoravské a dopouštěti mu sužování zasloužilého, vpravdě apoštolského arcibiskupa.

Jak malé pochopení rozhodující kruhy politické jevily pro myšlenku všeslovanskou, patrno i z jiných zjevův. Svatopluk zmocnil se vlády nad českou zemí někdy před r. 890, zabrániv nástupnictví dědicům Bořivojovým. Cizí kronikář docela praví, že velkomoravský

panovník vytrhl kmeny české násilím z poslušenství franského. Ale nová politická závislost Čechům byla odporná. Po smrti Svatoplukově totiž Čechové první z národů poddaných Veliké Moravě užili vhodného okamžiku k svému osvobození. R. 895 dostavili se k Arnulfovi do Řezna na slavný sjezd všichni čeští vévodové a rukou dáním složili vasalský slib. Dozor nad územím českým svěřen hraběti Luitboldovi, který býval od té doby nazýván správcem, vladařem české marky. R. 897 podstoupili poslušenství říše franské i Srbové, kteří byli dříve poddáni říši velkomoravské. Čechové v bojích s Mojmírem II. utrpěli těžké ztráty; čeští vévodové r. 897 přibyli k Arnulfovi do Řezna s hojnými dary, stěžovali si na útisky Moravanův a žádali Arnulfa za pomoc pro další boje.

Zatím zuřil na Moravě hrozný zápas mezi Mojmírem II. a jeho bratrem Svatoplukem, který se spojil s Arnulfem.[1] Boje staly se nyní složitější...

Za takových a jiných slovanských svárův ovšem velké myšlence Metodově dařiti se nemohlo; liturgie slovanská a její účel byly znevážený samými Slovany.

Významno, co o pohřbu sv. Metoda sděluje slovanská legenda. „Shromáždil se lid v nesčíslném množství... malí a velicí, bohatí a chudobní, svobodní a podrobení, vdovy a siroty... všichni, jelikož byl všechno všem, aby všechny získal."[2] Píše-li se zde výslovně o velikém počtu vyděděncův a utiskovaných, přišedších na pohřeb dobrovolně, možno si domysliti, že tito lidé viděli v Metodovi svého otcovského

[1] Novotný l. c. 380, 406, 421-422, 424-425.
[2] Pastrnek l. c. 125.

ochránce, sociálního reformátora, jehož evangelické popudy ovšem narážely na houževnatý odpor vládnoucích tříd. Situace se dá vysvětliti přihlížením k poměrům mezi kmeny sídlícími v Čechách. Na Moravě za Svatopluka sotva se lišily sociální řády podstatně od řádů panujících v naší zemi. A jestliže ještě za sto let potom sv. Vojtěch marně se namáhal v Čechách zlepšiti sociální postavení lidu porobeného, tím houževnatější protitlak pocítila evangelicko-reformní akce Metodova.

Opakujeme tedy, že strach před Němci nemusil vésti vládu velkomoravskou k potlačení velkolepého plánu uvědomělého vlastence a reformátora Metoda. Také by byla nesprávná domněnka, že státníci tak důmyslní, jakými byli Svatopluk a Mojmír II., významu akce Metodovy neporozuměli. Scházela tu zkrátka dobrá vůle slovanských politikův.

Mluví-li Novotný o vrtkavém stanovisku kurie, vnucuje se otázka, proč vlastně papežská stolice v příčině slovanské liturgie kolísala. Jestliže Řím pozoroval, že sami politikové slovanští jsou proti domácímu ritu zaujati, jak měla hlava jednotné, obecné církve podporovati formální separatismus úsilněji než sami velmožové moravští?

Tedy nikoli fanatický odpor německý, nýbrž vnitřní politické poměry, malá národní uvědomělost a nechuť k realisaci křesťanské reformace připravovaly hrob zanícené akci velkého Metoda.

Ovšem výsledek úsilí dlouholetého nebylo možno zahladiti najednou. Žáci Metodovi nedali se umlčeti zcela ani velikým pronásledováním. Slovanská liturgie — třebaže její význam a účel stal se užší než za

Metoda — udržovala se po různu i po ztroskotání velkomoravské říše.

Dvojí zlomky staroslovanské literatury theologické zřetelně nás poučují, že slovanská liturgie byla u nás v X.—XI. století pěstována. V legendě o sv. Václavu se výslovně připomíná, že sv. Lidmila dala kněžice učiti „knihám slověnským podle návodu popa (slovanského kněze), a naučil se rozumu jejich dobře". Papež Jan XIII. ve svolení svém k zřízení pražského biskupství připojil, aby nebylo založeno na základě ritu slovanského.[1]

Na Moravě před rokem 1030 působil biskup Vraten, který ovšem již nebyl hierarchou samostatným; řídil v bývalé říši moravské i kněžstvo ritu slovanského. Poměr jeho k biskupovi pražskému byl poměr chorepiskopa k biskupu diecésnímu.[2] Na Moravě byly zajisté v XI. století příznivější podmínky k šíření knih staroslověnských a k slovanskému ritu než v Čechách. Zatím co u nás samy počátky pevnější organisace církevní se rozvíjely na půdě ritu latinského, Morava, opírající se o množství slovanských poddaných v sousední državě uherské, mohla pěstovati rituelní separatismus pohodlněji. V Uhrách byla řada slovanských klášterů.

Přes to však právě v Čechách slovanská liturgie zazářila v XI. století oslňujícím leskem, který potrval potud, pokud náboženské úsilí slovanských mnichů se pohybovalo v kolejích vymezených svatými Soluňany. Proslulý klášter na Sázavě založen byl r. 1032[3]

---

[1] Pastrnek l. c. 136—137.

[2] Fontes II, 97—98. Vacek, 431.

[3] Fontes II, 65.

sv. Prokopem, který se vzdělal — na Vyšehradě.[1] Jakkoli tehdy pěstitelé slovanské liturgie v přirovnání k počtu kněží latinských tvořili v Čechách skrovnou menšinu, přece v samém středu naší země byla ještě kyprá půda k rozrostu Metodovy idey. Na váhu padá, že klášter sázavský byl podle časové řady mezi kláštery českými třetím. Síla a rozkvět tohoto ústavu se šířily zdola, z jádra českého národa, třebaže klášter byl podporován v některých obdobích i českými vladaři. Pod vedením bystrého opata sv. Prokopa stalo se toto založení vlastně první českou akademií výtvarných a jiných umění a slavným semeništěm vyššího vzdělání.

Pokud byl živ Břetislav I., mnichům nebylo ubližováno. Spytihněv II. však popřál sluchu hrubým pomluvám, že pod slověnštinou se skrývá šíření kacířství a připravuje se rozkol. Proto kníže zakázal mnichům užívati slověnštiny. Když tito neposlechli, vypověděl ze Sázavy nástupce Prokopova opata Víta a jeho bratry. Jejich místo v klášteře zaujali řeholníci-latináři. Sázavská bratřina utekla se asi r. 1057 do Uher, odkud se vrátila na Sázavu benevolencí Vratislava II.

Tento panovník docela se snažil zříditi filiální kláštery založení Prokopova. Prosil r. 1079 papeže Řehoře VII., aby v zemích československých směly se konati služby Boží jazykem slověnským. O Sázavě žadatel schválně se nezmiňoval, aby případně záporná odpověď neznamenala pohromu i pro liturgii slovanskou v klášteře již stávajícím. Liturgie latinská vkořenila se již velmi pevně, takže při pokusech o obrození

[1] Pastrnek, 137.

ritu Metodova bylo potřebí opatrnosti. Vratislav svou žádostí ovšem naprosto nechtěl a nemohl již liturgii latinskou potlačiti; proto hlavním účelem jeho obecné prosby bylo uvésti v život odnože kláštera Prokopova.

Odpověď papežova (2. ledna 1080) byla tak odmítavá, že dle ní měl Vratislav vystoupiti i proti rituelnímu separatismu kláštera sázavského. Ale panovník slovanským mnichům osvědčoval přízeň až do smrti († 1092).

Opat Božetěch mezi ostatními preláty vzbudil nevraživost svou častou službou dvorskou, pro kterou zameškával i dohled na bratry. V klášteře samém vznikly mezi řeholníky veliké sváry; někteří štvali příkře proti Božetěchovi, takže opat se ocitl ve dvojím ohni. Tu Břetislav II. vypudil r. 1097 Božetěcha z kláštera se všemi mnichy. Když se zde usídlili benediktini s opatem Děthardem (1097—1133), byli někteří vyhnanci jen z milosti přijati do kláštera zpět, ale nebylo jim dovoleno setrvati při slověnštině. Děthard staral se horlivě o knihy latinské. Slověnské byly šmahem ničeny.[1]

Proč poslední slovo kurie v XI. století bylo ostře odmítavé? Vysvětlení není nesnadné. Církev tíhla k universalismu zvláště proto, že se přesvědčovala stále více, jak církve zeměpanské porušují právo kanonické. Usilovala tedy papežská stolice prostřednictvím centralismu zjednati důraz své autoritě a tím zároveň posíliti reformaci v duchu Nového zákona. Jestliže za Vratislava II. bylo ještě do zrušení laického poručnictví nad církví v Čechách daleko, soudila kurie, že výsadní liturgie jenom separatismus podporuje a

[1] Pastrnek, 136—139. Vacek, 431—435.

že oddaluje praktické splynutí církve české s církví obecnou.

Jakkoli obavy Říma byly z části zbytečné a z části přehnané, přece jenom českým knížatům formální odlišení církve domácí od obecné mohlo býti silnou zpruhou k odboji v následujících stoletích, kdy Řím otevřeným bojem naléhal na české panovníky, aby se podrobili centralisaci a dali volný průchod římskému právu.

Nutno míti na zřeteli, že na rozhodnutí papežově mělo také veliký podíl Německo, které nezapomnělo na dalekosáhlý význam Metodova odkazu a snažilo se udržeti aspoň formální závislost biskupství českého na metropoli mohučské.

Srovnáme-li poměr episkopátu německého k říši velkomoravské se vztahy téhož episkopátu k církvi české, jeví se nám nápadný rozdíl. Vždyť poměr českého kněžstva k Řeznu a později k Mohuči byl až příliš uvolněný. Němečtí hierarchové i na přátelské výzvy k návštěvám Čech málo reagovali. Také nevíme o hmotném jejich kořistění z české země. Toto přátelské soužití vysvětlujeme si tím, že české knížectví nebudilo v Němcích tak značné obavy jako dříve Velká Morava; dále že politická páska mezi naší zemí a Německem byla pevnější a že čeští knížata Němcům ochotně nabízeli hierarchické hodnosti.

Docházelo k vzájemným poctám až překvapujícím. Císař Ota III. vyzval opata Jana Kanapara, aby sepsal životopis sv. Vojtěcha. Roku 1000 týž panovník putoval k hrobu Vojtěchovu do Hnězdna v průvodu dvou kardinálů; do chrámu Panny Marie kráčel bos a modlil se dlouho u hrobu světcova. Nad tímto hrobem za-

loženo arcibiskupství hnězdenské; prvým arcibiskupem se zde stal příbuzný sv. Vojtěcha Radim. Téhož roku Ota položil základy ke chrámu svatovojtěšskému v Čechách, na ostrově perejském zřídil r. 1001 oratoř ke cti sv. Vojtěcha a na ostrově tiberském v Římě svatovojtěšský kostel.[1]

Německý opat v Břevnově Menhart (1035—1089) založil krásný kostel ke cti sv. Vojtěcha.[2]

Na druhé straně čeští knížata někdy přímo zbytečně povyšovali na preláty Němce. Na př. r. 1168 stal se pražským biskupem rodilý Sas Friedrich, který ani jazyka českého neznal. Byl protežován proto, že byl příbuzný královnin.[3]

Rozvoj života klášterního v Čechách znamenal rozmnožení živlů cizích. Představení domů řeholních a funkcionáři monastýrů nebo kanonií byli obyčejně mužové cizineckého původu, nejčastěji Němci. Při počátcích klášterů u nás bylo těžké vyhnutí. Z bratří jen menšina příslušela k českému národu. Nejochotněji přijímáni čeští jinoši do klášterů benediktinských, které velice ochotně vyučovaly českou mládež a také rády ji připravovaly pro roucho řeholní.[4]

Pokud cizorodí klášterníci působili ve svém okolí na šíření cizineckého mravu a v jaké míře tito kolonisté přispívali ke germanisaci, těžko lze dovoditi. Jisto jest tolik, že germanisace tato nebyla plánovitá

[1] Krásl-Ježek: Svatý Vojtěch, 215—217.

[2] Tamtéž, 394.

[3] Ferd. Tadra: Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských, 60.

[4] Vacek, 489—490.

a obmyslná. Ostatně záleželo hlavně na knížatech a šlechtě, aby nepoškozovaly kláštery národnost naši fakticky.

To jest charakteristické, že církev zeměpanská a šlechtická v Čechách vlastně v užším slova smyslu národní nebyla. Representanti národa netíhli k emancipaci důsledně promyšlené ani tehdy, kdy sám Řím jim nabízel ruku pomocnou k podstatnému odpoutání od vlivu německého. Vzpomeňme na biskupa Jaromíra, jak se odvolával proti papežské delegaci na metropolitu mohučského. Jaromír hleděl přetrhati závislost na českém panovníkovi nikoli za pomoci kurie; naopak poddával se přímo císaři německému.[1]

Když bylo na biskupa Daniele žalováno, že nežije podle předpisů církevních a zadává svobodu své církve, nalezl oporu u arcibiskupa magdeburského.[2]

R. 1075 propukl veliký spor mezi králem Jindřichem IV. a papežskou stolicí. Tehdy český panovník Vratislav II. stal se nejvěrnějším spojencem královým proti reformujícímu papeži. Také sjednocení biskupství olomouckého s pražským (r. 1086) provedeno k žádosti biskupa Jaromíra a krále Vratislava mocí císařskou. R. 1130 biskup Menhart byl obviněn, že se súčastnil spiknutí proti knížeti Soběslavovi. Bamberský biskup Ota mu poradil, aby se předně očistil ve své diecési, u knížete a českých pánů; nechť teprve potom vyšle svého posla s listy arcibiskupa mohučského, českého knížete i svým vlastním ke kurii. Aféra nabyla zvláštního významu tou okolností, že Menhart

---

[1] Fontes II, 106, 122.

[2] Krotfa l. c. 260.

měl zároveň odpovídati na námitky proti vlastní volbě. Stalo se tak. A jakkoli papež Innocenc II. nabýval tehdy v jiných provincích katolické církve moci mohutné, jeho delegát r. 1133 v Čechách nerozřešil sporu definitivně. Ještě potom totiž Menhart se ospravedlňoval před arcibiskupem mohučským a shromážděním biskupův. Metropolitovo rozhodčí slovo tedy platilo více než papežské. Krofta upozorňuje: „Kurie v tomto případě nedovedla zjednati platnost stanovisku, které o 60 let dříve vítězně uhájil Řehoř VII. proti mohučskému arcibiskupu Siegfriedovi. Snaha kurie o těsnější připoutání Čech k Římu s obejitím jich metropolity byla více než půl století potom, co stal se první pokus o její uskutečnění, cíle svého vzdálenější, než na počátku.“ [1]

A což teprve spor pražského biskupa Jindřicha Břetislava s knížetem Fridrichem! Chyba nebyla pouze na straně arcipastýře, který se přece zastával chudiny a reformy. Když se utekl biskup r. 1187 pod ochranu německého císaře, Fridrich prohlašoval, že ode dávna pražští biskupové kaplanovali českým knížatům. Ale při říšském soudu němečtí arcibiskupové a biskupové pronesli rozhodnutí, že biskup pražský jest knížetem říšským, poddaným toliko císaři, od něhož má přijímati regálie a k jehož dvoru se má dostavovati.[2] Taková byla na tu chvíli výslednice německé investitury a českého odklonu od Říma.

Při tom však nelze zamlčeti, že i v církvi země-

[1] Krofta l. c. 35. Srv. Fontes II, 118.
[2] Palacký: Dějiny I/4, 88.

panské byla mezi hierarchy řada uvědomělých vlastencův. Jmenujeme zde opata sázavského Jimrama, biskupa olomouckého Jindřicha Zdíka, kanovníka Kosmu, biskupy pražské Daniela I. a II. atd. O sv. Vojtěchu a sv. Prokopu ani nemluvíme.

Že lid uchvácený liturgií slovanskou, pokud plnila svůj hlavní úkol řádně, měl vřelý cit národnostní, bylo zcela přirozeno. Když Spytihněv uvedl do kláštera sázavského latinské benediktiny, nastalo mezi okolním lidem reptání. A vlastenecký zápal, dotčený bolestně změnou, vykouzlil hned výraznou pověst. Prý německému opatovi kráčejícímu do chrámu zjevil se sv. Prokop a tázal se ho, kdo mu dovolil v klášteře přebývati. Když opat poukázal na rozhodnutí knížecího dvora, otec Prokop nato: „Rychle odejdi, pokud ještě lze bez hanby; jestliže toho neučiníš, přijde na tě pomsta od Boha.“ Ale protože opat nedbal opětovaných výstrah, řekl mu sv. Prokop čtvrtou noc: „Pro své duchovní syny vyžádal jsem od Boha toto místo, nikoliv pro tebe, který jsi vešel podloudně. A jestliže tobě od pána tvého knížete tato moc byla dopuštěna, ode mne budiž ti od té chvíle zapověděna!“ Nato světec prý počal opata bíti prudce berlou, kterou v ruce držel.[1] Tato tradice věrně tlumočí obecnou náladu českého lidu.

Právě ti světci, kteří se postavili proti domácím zlořádům a stanuli pevně na půdě práva kanonického, těšili se v lidu největší úctě. Zajímavo tedy, že právě nejoddanější přívrženci apoštolského stolce nepřímo působili k nejmocnějšímu zanícení citu vlasteneckého.

---

[1] Krásl: Sv. Prokop, 177—178.

Duch těchto velikánů dovedl ztmeliti nejrůznější vrstvy národa, přiváděti občany odlišných směrů pod korouhev aspoň jedné vznešené idey sjednocující. Svatí Cyril, Metod, Václav, Lidmila, Vojtěch, Prokop stali se strážci české pospolitosti a úcta k nim stále stoupala.

Zvláště dětinská příchylnost k sv. Václavovi, „dědici české země", byla rok co rok vroucnější. Novotný praví, že za vlády Vratislava II. národní ráz se jeví stoupáním úcty Svatováclavské. „Svědčí o tom ono Sázavské zpracování nejstarší legendy Svatováclavské, nasvědčují tomu také jiné stopy vzrůstající úcty, kázání na tento den, pojímání evangelia na jeho svátek připadajícího do oficiálních sbírek, přezvání kostela Svatovítského po začetí novostavby Spytihněvovy kostelem sv. Víta, Václava a Vojtěcha a konečně do jisté míry i legendy v této nebo blízké době mimo Čechy vznikající, poněvadž popud k jejich složení, ať přímo nebo nepřímo, vyšel asi z Čech."[1]

Kalousek praví: „V jedenáctém století Čechové uvykli vzhlížeti k sv. Václavu jakožto k obzvláštnímu ochránci státu českého a pomocníkovi svému v čas velké nouze a nebezpečenství obecného . . . . Svátek sv. Václava dne 28. září slaven býval v Praze slavnou pouti, ku které se scházeli pobožní lidé všeho stavu; při dvoře knížecím v ten čas bývaly hodokvasy pro velmože, s nimiž kníže při té příležitosti radíval se a rozhodoval o záležitostech zemských; rokovávali tedy při té slavnosti za starodávna sněmové zemští, a v pozdějších časích zasedával po sv. Václavě soud

[1] České dějiny I/2, 339.

zemský."[1] Ovšem pobožnosti, které za takových příležitostí v Praze konány, nejen šlechtily a povznášely ducha, ale utužovaly také národní solidaritu.

S rozvojem úcty k sv. Václavu rozmáhala se souběžně úcta i k jeho vychovatelce sv. Lidmile. Kosmas nazývá ji „nejsvětější mučednicí". Vypravuje dále, jak zbožná abatyše kláštera svatojirského Windelmuth žádala r. 1100 biskupa Heřmana, aby mezi jiné ostatky, určené pro obnovený kostel sv. Petra, vložil také část závoje Lidmilina. Biskup odpověděl podrážděně: „Mlč, paní, o její svatosti! Nechej babičku stařenku odpočívati v pokoji!" Abatyše však kárala: „Nemluv, pane, nemluv takových řečí! Vždyť Bůh pro její zásluhy každodenně koná mnoho velikých věcí." Kronikář pokračuje, že závoj vhozený biskupem do žhavého uhlí neshořel, ačkoli se kolem vzňal oheň. A tu „biskup i my všichni slzy jsme prolévali z radosti a vzdali jsme díky Kristu."[2] Jímavá slova Kosmova jsou významným svědectvím, jak již tehdy úcta k světici mocně vzrůstala.

Přestáváme na těchto stručných připomenutích. Jisto jest, že čeští světci stávali se strážnými geniy našeho lidu; uznávalo se, že jsou to vzory, které především Čechové sami mají následovati; národ pokládal je za patrony české sounáležitosti kmenové.

Ovšem forma vlastenectví byla tehdy v Čechách jiná než nyní. Novotný poznamenává: „Nelze mluviti o nacionalismu v dnešním smyslu, pojem národnosti v dnešním, po výtce jazykovém pojímání jest dějinám

[1] Obrana knížete Václava svatého, 91—92.
[2] Fontes II, 144—145.

vůbec až do 19. století cizí, třebas vědomí kmenových rozdílů bylo staré.“ [1] Kdyby se byl však někdo tázal starých Čechů, zdali milují svůj rod, národnost, vlast, byli by vytřeštili oči asi jako matky, kterých bychom se ptali, zdali milují své děti. Cit pro vlast platil za povinnost tak přirozenou a samozřejmou, že takovou závaznost nebylo potřebí dokazovati a uměle vštěpovati krasořečnictvím.

Jakkoli nebyla tenkráte spředena celá obšírná doktrina o vlastenectví, jakkoli nebyly dekretovány celé sloupce národnostních dogmat, již samy okolnosti mocně působily na utvrzení vlasteneckého cítění. Největší část národa byla připoutána k půdě, celé vesnice byly obsazeny jednolitými rody. Tedy samy sociální poměry a svazky příbuzenské povzbuzovaly k ochraně rodového vlastnictví. Uměle vštěpovati zájem pro českou državu jest potřebí teprve modernímu měšťanu, který nesrostl s půdou; zvláště tomu, který se často stěhuje nebo cestuje K vyššímu pojímání vlastenectví a jeho souborného významu dospívali křesťanští Čechové kulturou přijímanou ze západu a uctíváním domácích světcův.

V příčině národního šovinismu, jak se mu rozumí nyní, seznáváme v době knížecí odzbrojení. A možno říci, že tato „neuvědomělost“ (vlastně lidské jazykové soužití) mělo pro náš národ více výhod než škody. Kdyby býval vzplanul v národě hluboce vklíněném do tělesa mocnějšího cizího kmene veliký zápas jazykový, sotva by se byla naše národnost zachovala.

Moderní pozorovatel nevychází z překvapení, sleduje-li dokumenty tehdejšího jazykového soužití. Čeští panov-

[1] Novotný l. c. I/2, 338.

nici vybírají si snoubenky na německých dvorech, němečtí a jiní cizí velmoži zase rádi se ucházejí o dcery knížat a šlechticů českých. A české urozené ženy nabývají v cizině zvučného jména a velikého významu ve státech.

Úcta k svatým patronům českým šíří se rychle netoliko v Německu, ale i jinde daleko za hranicemi již v době, kdy ještě Řím sám o svatosti jejich mlčí. Jména slovanská dávají svým dětem velmoži němečtí a naopak. Na př. synu samého syna Arnulfova dáno jméno Svatoplukovo. Celá řada velmožů německých, kteří se domnívali, že jim bylo doma křivděno, přebíhala na území říše velkomoravské a české, aby jim byla poskytnuta ochrana. Naopak zvláště sami Přemyslovci utíkali se ke dvoru německému o pomoc proti ústředním knížatům.

K válkám mezi kmeny německými a slovanskými nedocházelo pro věci jazykové; zbraň tasena k vůli záchraně anebo šíření území, ve prospěch držav politických. A při tom nápadno, jak panovníci při úpravě hranic málo hleděli k poměrům jazykovým; hned slovanský panovník za některé výhody odevzdával německému vladaři rozsáhlé území obydlené Slovany, hned zase německý král za jisté úsluhy postupoval slovanskému zeměpánu oblasti obydlené od Němcův. Prospěch panujícího rodu se kladl nad prospěchy nacionální tu i tam. Tvořily se politické svazky tolik jazykově pestré, že se neubráníme údivu.

Nevládl-li jazykový šovinismus v poddaném lidu, knížata a šlechta v Čechách docela se prohřešovali proti jazykovým požadavkům samozřejmým tím, že s přílišnou oblibou šířili u nás jména německá. Kdo

nebyl připoután k půdě tělesnou prací a svého bohatství užíval k častým návštěvám dvorů cizích, snadno si ovšem navykal na cizí mrav, kdykoli se ocitl v prostředí kulturně vyspělejším.

Takové byly národní poměry u nás v době, kdy útvar církevní byl státní a šlechtický. Liturgií latinskou církev národnímu rozvoji nepřekážela, ale prostřednictvím latiny činila rychle jižní a západní kulturu křesťanskou společným majetkem katolických národů. Pokud vlivy cizinecké se rozmohly prostřednictvím církevního zřízení na úkor živlu domácího, za to odpovídali výhradně čeští knížata s jinými tuzemskými vrchnostmi; ti řídili zde církev fakticky.

POTŘEBA TĚSNÉHO PŘIČLENĚNÍ CÍRKVE ČESKÉ K CÍRKVI OBECNÉ.

Měla-li církev katolická býti obecnou opravdově, nemohla trpěti partikularismus toho rázu, jaký jsme viděli v církvi staročeské. Společnost, která měla sbratřiti všecky národy a dáti všem stejné příkazy církevní, nesměla se dívati lhostejně na to, jak v různých zemích pouzí laikové si počínají jako arcipastýři a trhají organisaci všecírkevní na církve částečné. Jestliže tehdejší panovníci se domnívali, že starozákonní vliv králův israelských se hodí i na změněné poměry v Zákoně novém, měli také uvážiti, jak velikou autoritou v židovské církvi byli velekněží a proroci — i proti samým vladařům. V Čechách však reformátoři, naplnění nadšením starých proroků, byli odsuzováni k mlčení. Ostatně dobře se vědělo, jaké právo platilo v církvi prvokřesťanské. Sv. apoštolé učili, že křesťané mají v záležitostech světských poslouchati i vrchností pohanských; ale ve věcech církevních nedávali si na své právo arcipastýřské sahati, řídíce rozptýlené obce křesťanské samostatně.

Někteří kárají, proč církev tíhla k universalismu (všeobecnosti), k stupňování centrální autority. To však bylo její povinností, neboť tomu chtěla jak povaha evangelia tak účelná správa církve, která měla býti jednotná, všeobecná. Každá společnost, která snaží se býti všelidskou a hledí soustřediti pozornost

všech národů k jedné idei, tíhne k universalismu, usiluje založiti autoritativní centrum, jež by podřídilo přísné své disciplině stoupence různých národů. Proto na př. sociální demokracie nazvala se sama Internacionálou; snahy koncentrační jsou patrny také u volných myslitelův a jiných společností mezinárodních. Čím širší základnu duchovní svrchovanosti církev zaujala, tím úspěšněji mohla tlumiti strašné sváry v rodině národů katolických.

Písmo sv. poučuje jasně, jak značný rozsah autority a působnosti Kristus apoštolům a jejich nástupcům propůjčil. Svěřil jim nejvyšší úřad učitelský. Přikázal: „Jdouce, učte všecky národy." (Mat. 28, 19.) Rovněž tak apoštolům — a nikoli vrchnostem laickým — slíbil pomoc Ducha sv. k šíření správné nauky. (Jan 14, 26.) Apoštolé byli si správného vyučování tak pevně vědomi, že sv. Pavel napsal: „Kdyby anděl s nebe kázal vám jiné evangelium než my, budiž proklet!" (Gal. 1, 8.) Jinde připomíná: „Na místě Kristově poselství konáme, jako by Bůh skrze nás napomínal." (II. Kor. 5, 20.)

Kněžský úřad, nezávislý na milosti mocných laiků, svěřil Kristus apoštolům významnými výroky: Na př.: „Komu odpustíte hříchy, odpouštějí se jim. (Jan 20, 23.) To čiňte na mou památku." (Luk. 22, 19.) Sv. Pavel upozorňuje na duchovní moc apoštolů, povznesenou nad vliv laictva: „Tak o nás smýšlej člověk jako o služebnících Kristových a rozdavačích tajemství Božích." (I. Kor. 4, 1.)

A což úřad pastýřský, do něhož čeští urozenci kněžstvu nejsměleji vsahovali? Kristus pravil prostým, ale vyvoleným rybářům: „Cokoliv svážete (odsoudíte)

na zemi, bude svázáno i na nebi, a cokoliv rozvážete (dovolíte, osvobodíte) na zemi, bude rozvázáno i na nebi. (Mat. 18, 8.) Jako mne poslal otec, tak (s touž mocí) i já posílám vás." (Jan 20, 21.) Když se jednalo o zrušení některých předpisů starozákonních, byla obmýšlená proměna pokládána za věc velice významnou. Apoštolé však nespěchali na poradu k vrchnostem jiným, nýbrž rozhodli sami, začínajíce svůj nález těmito výmluvnými slovy: „Vidělo se Duchu sv. i nám . . ." (Sk. apošt. 15, 25.) Sami volili na místo Jidáše apoštola nového, nevzavše poradu s vlivnými křesťanskými laiky.

K zastávání úřadu kněžského požadováno pověření buď samým Bohem nebo vrchností duchovní. Sv. Pavel upozorňuje: „Každý velekněz, jsa brán z lidí, ustanovuje se pro lidi ve věcech, jež se vztahují k Bohu . . . A nikdo nebere té důstojnosti sobě sám, nýbrž jsa povolán od Boha, jakož i Aron." (Žid. 5, 1—4.) V příčině duchovních kazatelů se táže: „Kterak budou kázati, nebudou-li posláni?" (Řím. 10, 15.) Sebe samého představuje na počátku listu: „Pavel apoštol (poslaný) nikoliv od lidí, ani skrze člověka, nýbrž skrze Ježíše Krista a Boha Otce, jenž ho vzkřísil z mrtvých." (Gal. 1, 1.) Když z některých krajů apoštolé na dlouho nebo navždy odcházeli, sami tam zřizovali kněží.

Sv. Cyprian vhodně dí: „Církev je v biskupovi." Tedy nikoli v knížeti nebo jiném urozenci.

Přirovnejme nyní smysl Písma k volbě českých biskupův a jmenování kněží ke kostelům v době knížecí!

A což práva samého sv. Petra a jeho nástupcův? Kristus prohlásil za základní kámen své církve nikoli

vrchnost světskou, ale sv. Petra. Jemu svěřil klíče království nebeského, jemu řekl: „Pasiž beránky mé, pasiž ovce mé.“ Vzpomeňme však, jak se v Čechách obcházela práva papežského primátu, třebaže v theorii svrchovanost římského velekněze u nás popírána nebyla.

Kněžím ve smyslu bible se měla vzdávati příslušná úcta. „Cti Boha ze vší duše své a ke kněžím uctivě se měj. (Sir. 7, 33.) Duchovní, kteří dobře spravují úřad svůj, buďtež uznáváni za hodny dvojí cti, zvláště ti, kteří se lopotí v slově a učení.“ (I. Tim. 5, 17.) Jak se s těmi výzvami srovnávalo drsné a někdy přímo kruté vystupování urozenců proti kněžím, hájícím právo Božské a církevní?

Takový partikularismus, který sahal na základní práva papežství a episkopátu, církev trpěti nesměla. Také byla povinna opatřiti si prostředky k náležitému vzdělání jak duchovenstva světského tak řeholnictva. Praví Písmo: „Rtové kněze mají ostříhati umění, a z úst jeho hledati budou zákona, nebo anděl (posel) Hospodina zástupů jest.“ (Mal. 2, 6—7.) Tím více byl přiměřený náklad na učení kněžstva žádoucí, že klerikové byli téměř jediní literní učitelé velmožův a jejich poddaných, mezi nimiž působili. Před válkou nynější často v různých obměnách se opakovala zásada: „Dle toho, jak bude placeno učitelstvo, bude se také rozvíjeti školní vzdělání.“ Nuže, čeho jest potřebí nyní, to náleželo i staročeskému knězi-učiteli; kněz neměl býti odbýván libovolnými milodary, církevním ústavům výchovným se měly zabezpečiti pravidelné důchody v té výši, jakou vyžadovala jejich úloha — netoliko náboženská ale i obecně vzdělavací.

Jestliže světské vrchnosti zvelebily své příjmy právě z ústavů a zřízení církevních, zajisté měly se starati o to, aby také papežské stolici plynuly z Čech přiměřené dávky na opatření nutné administrativy. V kancelářích papežských bylo potřebí daleko více úřednictva než na kterémkoli dvoře panovnickém. Bylo nutno platiti na misie, delegáty, representaci různého druhu atd.

Nejvíce jak morální tak politické a sociální opory potřebovat knížecí dvůr. Za pomoci orgánů církevních mohutněla centrální vláda, což bylo i k prospěchu jádru národa. Církevní ústavy byly prostředníky úzkého spojení panovníka s lidem, jejž aristokracie hleděla ujařmiti ve prospěch vlastní. Šlechta tedy právě ve vzrůstu zeměpanských ústavů církevních pocítila kombinovaný protitlak.

Poučná jsou slova dra Jar. Čelakovského o rázu středověku: „Aby byl vůbec býval možným učiněn vznik jakéhos státu, muselo se raději připustiti rozdrobení státní společnosti na celou řada menších státečkův, mezi nimiž a nad nimiž autorita panovníka snažila se vynikati a rovnováhu udržovati. Kdekoliv rozvoj společenský neubíral se tímto směrem, kdekoliv nepodařilo se založením stavu městského i duchovního zlomiti nadvládu šlechty, tam i státní život ostal zakrnělým, sám v sobě rozpadlým a k velkým dějinným úkolům neschopným. Takového významu nabylo i v zemích českých zakládání měst a klášterův na půdě královské a vyjímání jich z pravomocnosti nejprve úřadův župních, později i zemských. Politika posledních Přemyslovcův, sledujíc pevně cíl učiniti moc královskou nezávislou na vůli českého panstva, musila spatřovati v utvoření svobodného stavu městského a

v rozmnožení jmění církevního prostředky, jichž k tomu nejvydatněji užíti bylo možno. Noví osadníci měst a klášterův, proměnivše lidopusté krajiny v bohatá sídla orby a průmyslu, rozhojnili tím korunní majetek v znamenité míře a učinili teprve panovníka, dočasného to užívatele majetku toho, samostatným a nezávislým, váženým a strachovaným činitelem ve státě. Za poměrův, jaké vládly v starých Čechách, kde požadování a vybírání nějaké berně považováno za rušení práv a výsad šlechtických, kde z korunních statkův, nalézajících se buď v zástavě neb v nepečlivé správě úředníkův župních, dle všech zpráv neveliký plynul užitek do komory královské, kde každá služba i poslušnost (šlechtická) musila zakupována býti hojnými odměnami a výsluhami, a kde slovem stát trval z milosti jednotlivců a ne z nutnosti — nedalo se dobře mysliti, aby byla mohla povstati a vyvinouti se silná ústřední vláda. Teprve rozhojněním zboží městského a církevního, z něhož plynuly značné příjmy do komory královské, teprve uvedením takových živlův do společnosti státní, pro něž moc panovnická byla nezbytnou potřebou, a vedle toho arci zavedením lepší správy na statcích korunních mohl nastati příznivý obrat ve veřejném postavení domu panovnického.“ [1]

Bystrý badatel pověděl tu velikou pravdu, která novými výzkumy jest potvrzována násobně. Měl při svých vývodech na mysli hlavně poměry posledních Přemyslovců, ale v příčině zakládání církevních ústavů lze jeho slova ještě přiléhavěji aplikovati na dobu knížecí. Ve století X. i později ústřední kníže byl nej-

[1] Časopis Musea království Českého z r. 1877, 3—4.

větším velkostatkářem. K rodovému jeho majetku přibývalo i rodové jmění odstraněných vévod kmenových. Kníže činil si dle theorie západní nároky na všecku půdu, která dotud nebyla v majetku soukromém a nebyla vzdělána anebo aspoň ku vzdělání určena.[1]

I když máme na zřeteli také jiné zdroje knížecích příjmů, přece seznáváme, že knížecí bohatství spočívalo výhradně v hospodářství naturálním. Aby však pozemky mnoho vynášely, bylo potřebí pilných rukou, které by byly ochotny proměňovati v úrodné lány zvláště místa pustá. Pokud bylo v Čechách otroctví v květu, bylo ovšem mnoho lidí bezohledně nuceno ke kultivování divokých pustin. Když otroctví pomíjelo, jednalo se o to, kdo by dobrovolně rozšiřoval oblast půdy výnosné.

Hradští úředníci, pokud ukládáním robot lid poddaný k takové práci připoutávali, mnoho z výtěžku knížeti neodvedli. Vůbec systém knížecích dozorců, krátkodobých nájemcův a nevolníků nestačil k intensivnímu hospodaření, k racionelnímu obsluhování půdy, aby vydala všecko, co na ten čas mohla. Lopocení na půdě cizí dělo se váhavě. Vladaři seznali, že jest potřebí nájemců dlouhodobých anebo vlastníků půdy, aby hojně půda vynášela.

Zeměpanské kláštery byly tedy vítanými institucemi pro hospodářskou posilu a povznesení politické moci panovníkův. Místa bařinatá, skalnatá a zalesněná nejvýhodněji se vzdělávala kolonisací klášterní. V poddanství klášterů vstupovalo ochotně mnoho

[1] Novotný: České dějiny I/1, 523. Vacek, 124—126

obyvatelstva, neboť i u nás platilo obecné přísloví, že pod berlou se dobře žije. A zeměpanské kláštery se svým poddaným lidem byly bezpečnou oporou ústřední vlády proti odstředivým choutkám mocné šlechty.

Krofta konstatuje, že všichni panovníci čeští v druhé polovici XII. století se vyznačují přízní a štědrostí k ústavům církevním. Dodává: „Netřeba pochybovati, že přízeň prokazovaná českými knížaty církvi plynula z upřímného náboženského smýšlení, ale vedle něho působil tu zajisté i zájem vlastní: silná církev měla býti panovníkům oporou proti vzmáhající se moci úřednické šlechty; nemohla jim býti nebezpečná, protože byla na nich závislá. A právě panovníci, kteří vyznamenávali se velikou štědrostí k církevním ústavům, s důrazem hájili své moci nad církví.“ [1]

Takto se stávala církev oporou státní centralisace českého státu a tím zabezpečovala národu budoucnost. Polabští Slované právě proto se drobili, že jim scházela církevní páska k udržení větších politických celků. Vysoce zajímá, že čeští panovníci právě k záchraně národní pospolitosti potřebovali i cizích klášterníků kteří jim byli oporou proti šlechtě mluvící sice česky ale nemající mnoho zájmu pro národní solidaritu.

Jestliže však církev měla tak veliký význam pro celistvost země české, pro panovnický dvůr, povznesení mravní úrovně a kulturu, zajisté zasloužila si větší vážnosti a svobody; její ústavy měly býti i hmotně lépe opatřeny. Papežské kurii samé měly se platiti přiměřené příspěvky, aby měla dostatečné prostředky k realisování obrovitých úkolů veřejných.

[1] L. c. 251—252.

VÍTĚZSTVÍ DUCHOVENSTVA NAD LAICKÝMI PORUČNÍKY.

Z předešlých statí možno seznati, jak dlouho hlas papežské autority sotva slabě do Čech pronikal. Jen zcela mimořádné církevní záležitosti české obracely do polovice XII. století na sebe pozornost kurie. Těžko také říci, co jí čeští urozenci platili (jako z milosti) z těch velikých důchodů, které jim plynuly z institucí církevních. Tadra soudí, že nějaké papežské desátky byly z duchovních beneficií v Čechách, na Moravě a ve Slezsku odváděny již na počátku XI. věku. Ale kolik se asi vybralo, jestliže zde nebylo oficielních exekutorů? Tadra hned dále poukazuje na list papeže Řehoře VII. k panovníku Vratislavovi z 8. července 1073. Papež si stěžuje, že opomenutím předchůdců-papežův a nedbáním knížat českých, kteří prý měli sami žádati za vyslání papežských legátů, málokdy legátové do Čech byli vysíláni; považuje se to tudíž nyní jako nějaká nová věc a patřičná úcta a poslušnost se papežovým vyslancům neprokazuje.[1]

Čeští politikové totiž byli velice opatrní. Legáty papežské viděli neradi již z obavy, aby plnomocníci kurie nenaléhali na úpravu kněžských důchodů a — na placení papežských dávek z beneficií. I v XIII. století platilo se papeži z Čech velice málo a ke všemu

[1] Kulturní styky, 69—70.

ještě desátky dlouho zadržovány. Co tedy asi bylo papeži odváděno dříve, pokud česká církev ještě fakticky a reálně nebyla k církvi obecné přičleněna?

Jelikož kurie věděla, že jedním rázem církevní ústavy z poručnictví laického nevybaví a že také najednou neupraví otázku kněžských příjmů, pokoušela se o změnu neudržitené situace opatrně aspoň porůznu, omilostněním ústavů některých. Podporovala na příklad účinně reformní akci energického biskupa Jindřicha Zdíka. Tento osvícený zápasník dovedl těžiti ze sporů knížete Vladislava s údělnými knížaty moravskými ve prospěch církve. V dorozumění s kurií r. 1144 dosáhl od centrálního knížete privilegia, kterým mimo jiné se vyjímali lidé kostela olomouckého z pravomoci knížecích úřadův. Tak se u nás dostalo po prvé rozsáhlé imunity církevnímu ústavu. Od polovice XII. století přibývalo těmto ústavům různých papežských privilegií na úkor moci světské.

Ochrana apoštolské stolice byla zaručována častěji a častěji, privilegované ústavy vzrůstaly; směrnice papežské politiky byla jasná. Privilegia a buly papežské, hledící v XII. a na počátku XIII. století k povznesení českých kleriků, měly za účel: chrániti neporušenost církevního majetku, podporovati hospodářský rozvoj duchovních ústavů, zajistiti klášterům užívání všeobecných svobod jich řádův a pojistiti jim nezávislost na libovůli biskupa, který více sloužil světské politice než církvi. Praktická výslednice neodpovídala ovšem vždycky tomu, co bylo církví požadováno; privilegia byla hlavně ideálním projevem svrchovanosti papežovy nad celou církví; do vnitřních poměrů české církve zasahovala jen nepatrně.

Ale i zmíněné krůčky byli průpravou a školou velikého zápasu zásadního. Nejvýhodněji bylo možno nasaditi páku při klášteřích, které měly centralistické řády bez zřetele k arcipastýřům diecésním. Česká církev pozbývala své uzavřenosti, spřádala těsnější pásky s Římem a s diecésemi zahraničními.[1]

Líčení jiných stránek přerodu by vyžadovalo delší úvahy. Proto raději přecházíme hned k stručnému popsání velkého otevřeného zápasu, z něhož vysvitne názorně, která pouta světská budila zásadní a nejvážnější odpor římské hierarchie.

Papežská kurie na hraně XII. a XIII. věku zaskvěla se ve velké slávě a moci. Papež Innocenc III. (1198—1216) provedl velice přísnou reformu nejprve při vlastním dvoře a pak reformoval vytrvale jinde. Aby zjednal důraz svým opravným snahám, upevnil značně i svou moc světskou. Zasáhl zdatně do veřejných záležitostí různých států. Potrestal některé panovníky, kteří svou životosprávou dávali věřícím pohoršení. Naší zemi prospěl tím, že ji povýšil na království. Královskou korunu na hlavu Přemysla Otakara I. vstavil nejprve r. 1198 král Filip Švábský, později (1203) sok Filipův Ota IV. Innocenc III. uznal království Přemyslovo listem z 19. dubna 1204 navždycky a potvrdil všecky výsady nového království v objemu, v jakém je potvrdili Ota IV. a předešlí císařové. Dne 4. července 1204 papež na české prosby prohlásil sázavského opata Prokopa za svatého. Tedy v Čechách jméno slavného papeže bylo zapsáno vděčně.

---

[1] Krofta l. c. 128—129, 152. Srv. týž ve „Sborníku prací historických“, 183.

Korunou agilní péče papežovy bylo slavení všeobecného církevního sněmu (čtvrtého lateránského) r. 1215, který značně přispěl k utvrzení pravé víry, reformě církve a k upevnění papežské moci.

Nyní ovšem papežská stolice mohla vystupovati proti církevním zlořádům v Čechách s větší sebedůvěrou.

Ještě r. 1197 projevil se v Čechách nejprudší odpor proti rušení staré tradice. Když totiž tehdy nový papežský legát Petr z Capuy po příchodu do Čech nařídil, aby kandidáti stavu kněžského napřed složili slib čistoty, býval by málem od kněží zabit.[1] Toho roku také naposledy ustanoven biskup dle zvykového práva. Kníže Vladislav III. obeslal ke dni 1. listopadu vyšší duchovenstvo, jako by s ním chtěl jednati o volbě biskupa; ale když se hierarchie sešla, nebylo jí popřáno účastenství na volbě. Panovník pouze ohlásil, že ustanovuje dle rady svých dvořanů za biskupa svého dvorního kaplana (Milíka). Ten přijal jméno Daniel a byl investován od samého knížete. Někteří kanovníci obrátili se s protestem do samého Říma. Papež zakročil — ale s nezdarem; pod ochranou Přemysla Otakara I. (který se ujal vlády již 6. prosince 1197) Daniel II. klidně spravoval pražské biskupství až do smrti. Ale jelikož v samém Německu zvykové právo rázným vystupováním papežské stolice se hroutilo, seznal Přemysl, že pro budoucnost neuhájí se domácí tradice ani v Čechách. Proto panovník uznal do budoucna volební právo kapitulní a dal i kapitule olomouckého kostela privilej na svobodnou

[1] Krofta l. c. 249.

volbu biskupa r. 1207.[1] Tak padlo to, co pro sebe hájili čeští panovníci velice houževnatě přes dvě stě let. Nyní již zeměpán nesměl rozhodovati, kdo bude biskupem.

Ale to byla pouze první etapa velikého vítězného tažení papežské stolice proti světské nadvládě nad církví. Kromě vysvobození episkopátu z pout zeměpanských bylo nutno vymaniti z rukou státu a šlechty i jiné církevní ústavy a konečně i nižší klérus, o jehož uvolnění skoro nic nebylo do té doby pečováno. Vždyť sám biskup Daniel mlčel k tomu, když král anebo šlechtici dle vlastní libovůle obsazovali fary anebo jiná místa duchovenská, netážíce se na souhlas domácího episkopátu.[2]

Pražský biskup Ondřej (1214—1224), který již neděkoval za svou hodnost milosti královĕ, osvědčil se jako chrabrý reformátor, nadšený osvoboditel duchovenstva. Zaslouží-li vděčnost národa našeho reformní akce Quidonova, tím větší díky sluší vzdáti osvícenému horliteli Ondřejovi. Tento hodnostář účastnil se proslulého čtvrtého koncilu lateránského; při té příležitosti byl v Římě na biskupa vysvěcen. Veliký Čech poznal ušlechtilé úsilí papežské stolice zblízka. Duch, pronikající jasným okem do budoucnosti, dovedl předem odvážiti zdárnou výslednici papežovy akce netoliko ve prospěch svobodného vývoje církve v Čechách, ale i pro dobro našeho národa vůbec.

---

[1] Borový: Dějiny diecése pražské, 87—88. Hrubý v ČČH XXII, 419—420.

[2] Srv. Borový l. c., 92.

Koncilem lateránským znovu bylo stanoveno, že vrchnosti nesmějí zabírati pro sebe kostelní důchody — a kléru ze zadržených příjmů vypláceti pouze skrovnou část. Zakázáno vrchnostem zatěžovati duchovní stav rozličnými dávkami a nová práva na úkor církve vymýšleti. Nařízeno, aby byl placen z výnosu pozemků desátek skutečný. Ondřej zdržel se v Římě delší čas, vyžádal si poučení o některých nesnadných otázkách reformy. Přilnul ke kurii celým srdcem a po návratu svém pracoval hned o praktický průchod biskupských práv a přísné provádění církevní kázně. Vrhl se do zápasu s vrchnostmi tak horlivě, že sama apoštolská stolice jeho čilý postup mírnila, aby náhlé proměny nepodráždily konservativců k velikým otřesům života veřejného.

Ale k otevřenému boji mezi mocí světskou a církevní v Čechách došlo přece. Dlouhý a tuhý zápas počal sporem o desátek. Biskup naléhal, aby jemu i jeho kostelům farním byl placen desátek dle předpisů církevních. Tu se ovšem jednalo o praktický obrat velice důležitý a nesnadný. Král Přemysl zdráhal se hned vyhověti. Ondřej brzy po zahájení sporu opustil Čechy a vymohl si od papeže Honoria III. bulu, kterou se mu ukládalo, aby vymáhal na svých diecésánech placení desátku církevnými tresty. Biskup pak vyhlásil 10. dubna 1217 na Čechy klatbu.

Král žádal kurii, aby klatbu zrušila a omlouval různě neochotu Čechů k žádosti Ondřejově. Ale že mínil ustoupiti kurii pouze v případě nezadržitelného fysického tlaku, patrno z manévru, ke kterému se utekl dříve, než došla odpověď kurie. Vyhledal si oporu proti domácímu biskupovi a papeži v metropolitovi

mohučském Siegfriedovi, který nebyl příznivý reformaci. Metropolita, maje posilu mezi některými kanovníky a jinými duchovními českými, r. 1217 interdikt zrušil. Olomoucký biskup Ruprecht docela konal slavné bohoslužby v pražském chrámu sv. Víta. Přemysl zabavil všecky statky pražského biskupství a poručil je spravovati k užitku královské komory.

Ale papežská stolice tentokráte neustoupila. Naopak předložila králi další požadavky, usilující o svobodu kněžstva a lepší kázeň církevní. Bula za bulou posílána z Říma jak do Čech, tak k prelátům sousedním. Zdálo se, že papež podnikl zápas velice nerovný a nejvýš povážlivý. Ale výsledek tentokráte závisel hlavně na mravní kvalitě českého kněžstva. A za víru boje, jakkoli vůdce očistného zápolení nebyl v Čechách přítomen, osvědčila veliká část kněžstva energii a stálost skvělou. Když nadto se ocitl Přemysl i v nesnázích politických, stal se ústupnějším. Omlouval své váhání tvrdostí národa českého. Na počátku r. 1219 v Kladrubech uzavřena mezi králem a papežskými vyslanci dohoda. Král mimo náhradu škody, způsobenou biskupovi, slíbil za přítomnosti a se souhlasem velmožů, že se přenechá biskupovi dosazování a sesazování kněží při kostelích i prelaturách (ovšem s výhradou podacího práva), dále všechen soud nad kleriky v duchovních věcech. Slíbeno také, že bude odváděn desátek dle dosavadní (totiž domácí) zvyklosti a sice i tam, kde do té doby placen nebyl.[1]

Po této dohodě byl interdikt odvolán. Ale reální pronikavý obrat ani nemohl pojednou nastati na všech

[1] Krofta l. c. 262. Borový l. c. 93.

stranách tak, jak si biskup přál. Vždyť se tu jednalo o dalekosáhlý přesun práva majetkového. Ti, kterým pojišťovalo dlouholeté právo zvykové značné příjmy z církevních založení, bránili se houževnatě proti náhlé ujmě. Jednak bojovali proti změně přímo, jednak dávali smlouvě takový výklad, který by jim část prospěchů z církevních institucí zachránil. Ba zdá se, že smlouva z roku 1219 byla se strany světských vrchností pokládána jen za formální akt z okamžité a přechodné nouze — a že česká vláda na chvíli zápas přerušila jen k vůli tomu, aby nabrala dechu k novému mocnému boji v okamžiku příhodnějším. Vždyť biskup brzy po kladrubské úmluvě přednesl kurii žaloby na nejkřiklavější vrchnostenské porušování dohody.

Papež tedy dne 2. srpna 1219 rozkázal, aby interdikt byl obnoven a zároveň aby hlavní původcové odporu byli stiženi klatbou. Nové vlny sváru kypěly dlouho. Konečně došlo prostřednictvím kurie k nové smlouvě mezi biskupem a královským prokurátorem; obsah té úmluvy ohlásila papežská stolice českému duchovenstvu bulou z 11. ledna 1221.

Dohoda tato byla církvi příznivější než kompromis z r. 1219. Jménem krále a panstva českého uznány všecky svobody a práva pražského biskupa i církve české, náležející jim samým právem nebo na základě privilegií aneb z uznané zvyklosti. Král uznal výhradní pravomoc biskupovu v duchovních věcech; ovšem v příčině dosazení a sesazení kněží s výhradou patronátního práva; také uznal právo biskupovo v napravování a souzení duchovních osob. Slíbeno, že desátek bude placen plně podle obecných zákonů církevních, tedy v hojnější míře

než dle zvyklosti dosavadní. Dne 2. července 1221 obnovil Přemysl staré privilegium pražského kostela, kterým poddaní jeho zbaveni veřejných povinností.

Dne 2. března 1222 uděleno podobné privilegium všem ostatním ústavům duchovním v zemi. Tímto privilegiem osvobozeni poddaní těch ústavův od veřejných povinností, vyňati ze soudní pravomoci hradských úředníků a podřízeni přímo jurisdikci krále a jeho úřadů dvorských. V privilegiu řečeno, že opatové a jiní preláti nemohou se v soudních sporech utíkati jinam než ke králi. Přemysl tedy slibuje, že při každém obecném soudě jeden den věnuje jejich záležitostem, které bude rozsuzovati jen v přítomnosti několika pánův a kancléře. Král tak naznačil, že jen jemu přísluší rozhodovati světské spory duchovenské.[1]

Jak bylo na čase vystoupení Ondřejovo, patrno z toho, že do té doby byla směle potlačována i ta privilegia duchovenská, která byla poskytnuta církvi zemskou vládou dobrovolně. Při tuhém sporu nešlo tak o církevní statky a placení desátku jako daleko spíše o morální svobodu církve. Jádro sporu se točilo hlavně kolem otázek čistě církevních; o hmotných statcích a důchodech však bylo potřebí mluviti potud, pokud tato temporalia měla silný vliv na závislost spiritualií na světských vrchnostech.

Ovšem zbývaly ještě některé otázky nerozřešené. A pak bývalo by divem, kdyby se byly vrchnosti všude hned začaly prakticky říditi proslulými konkordáty. Nesnadno tajené roztrpčení šlechty propukalo v pře-

[1] Krofta l. c., 263—264. Srv. Kapras: Právní dějiny zemí koruny české II, I, 88.

činy proti kněžským právům na mnoha místech, kde vrchnosti mohly dáti svému přání důraz fysickým nátlakem. Ale konkordáty, stvrzené ochranné smlouvy, již zde byly — a na základě jejich realisace snah papežových a biskupových mohla pokračovati zněnáhla tak, jako vzrůstá ze zdravého jádra zvolna mohutný strom.

Že spor neskončil se upřímným spřátelením duchovenstva s vrchnostmi, vysvítá již z dalších osudů Ondřejových. Když se biskup vrátil r. 1222 do Prahy, nezdržel se tam dlouho. Uslyšel, že někteří z pánů chtějí se jeho osoby zmocniti a že snad ohrožují i jeho život. Odebral se tedy znovu do Říma, kdež zemřel 30. července 1224.[1]

Zdá se, že pověst zmíněná byla lichá. Ale uvážíme-li, jak právo římské akcentovalo požadavek, aby arcipastýř ani v době velice kritické neopouštěl stádce svěřeného, jisto jest, že došlo mezi Ondřejem a českými pány ke sporům velice břitkým. Beneš z Veitmile napsal, že od mnoha mužů hodných Ondřej byl nazýván mužem svatým. I z této tradice zjevno, že biskup zápasil z důvodův ideálních. A přece sdílel trudný los vyhnancův jako svatý Vojtěch.

Jak jen zvolna Ondřejova reformace zapouštěla hlubší kořeny, patrno z mnoha výmluvných okolností. Na Moravě samé, ačkoli boj Ondřejův se týkal výhradně diecése pražské, počínal již v dvacátých letech století XIII. nenáhlý obrat k prospěchu církve, což jistě lze přičísti přímému tlaku událostí českých.

Zdá se, že právě čilé akci olomouckého biskupa

[1] Borový l. c. 97. Tadra: Kulturní styky. 86.

Bruna ze Schaumburka podařilo se zjednati předpisům o obsazování církevních beneficií na Moravě pevnou platnost dříve, než takové právo utvrzeno v Čechách. Tento biskup r. 1273 píše kurii, že v české zemi jen král presentuje duchovní správce ke kostelům, jichž jest patronem, podle předpisů církevních. Ale všichni ostatní patroni dosazují a sesazují bez biskupské instituce dle vlastní vůle. Za biskupa Tobiáše z Bechyně (1279—1296) ozývá se stesk, že někteří patroni presentují biskupovi kleriky, kteří se spokojí nepatrnou částí kostelních důchodů; ostatek si ponechávají patroni. Ba až překvapuje, jak líčí poměry pražské diecése na hraně století XIII. a XIV. kronikář František Pražský. Prý když nastoupil biskup Jan IV. z Dražic (r. 1301), správcové kostelů byli námezdníky; jestliže patronů neuposlechli, byli od kostelů vypuzeni; na jejich místo povoláváni do určitého termínu jiní.[1] Kronikář asi přehání, aby tím většího lesku dodal reformaci biskupa Jana IV. Přes to však jest jisto, že leckde do té doby světská vrchnost dopouštěla se značných přehmatů a dle toho, jak zevní okolnosti dovolovaly, znásilňovala kněze.

Ačkoli tedy proměna postupovala velice zvolna, přes to konečně zavládly obecně nové řády. Dřívější vlastníci kostelů stali se pouhými patrony; osvobozená církev s větším úspěchem prováděla mravní obrod v národě a její kulturní působení stávalo se mohutnější.

Národnostní zájmy vítězstvím církve naprosto ohroženy

[1] Krofta l. c. 272—274. Srv. Hrubý v ČČH XXIII, 41—42.

nebyly. Předně jest jisto, že samy vrchnosti užívaly dříve svého rozsáhlého vlivu v církvi k velmi častému uvádění cizinců do země. A pak — při jednání o konkordát český král s aristokracií necítili žádně nutnosti, aby proti požadavkům kurie chránili práva národnostní. O této otázce při smlouvání vůbec mluveno nebylo, poněvadž toho nebylo potřebí. Za to však uvolnění kněží jako přední representanti české inteligence mohli od roku 1222 daleko lépe sloužiti národní osvětě a národnímu rozvoji vůbec než ve stoletích předcházejících. Takový rozvoj mohl pokračovati tím úspěšněji proto, že zásluhou církve bylo poddanství prostého lidu, tvořícího jádro národa, značně zmírněno, takže lidu poskytnuta příznivější možnost k spolupráci na osudech národního celku.

Krofta praví o vítězství Říma: „Tento úspěch církve byl zajisté i s obecného stanoviska pokrokem; zvítězila tu myšlenka nezávislosti duchovních zájmů na zájmech hmotných, a kurii nelze upříti zásluhu, že k tomu působením svým znamenitě přispěla.“ [1]

Za sto let však po zmíněném konkordátu sektářským hnutím organisace tak pracně vybudovaná se hroutila a kněžstvo vrháno v bývalou porobu na velikou škodu národa celého.

[1] L. c. 391.

OBSAH

Str.

Povaha křesťanské propagandy mezi Germány a Slovany 3
Znárodnělá církev v říši velkomoravské 11
Podmínky pro útvar zeměpanské církve v Čechách 25
Křesťanské kostely a nižší duchovenstvo světské v době knížecí 32
Kanovníci. Dosazování biskupů 44
Státní spoutání pravomoci biskupovy 60
Kláštery 72
Mravní stav státní církve české 79
Národnostní stránka státní církve 99
Potřeba těsného přičlenění církve české k církvi obecné 122
Vítězství duchovenstva nad laickými poručníky . 130

VYTISKLA
ARCIBISKUPSKÁ
KNIHTISKÁRNA